

Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A, No 133

Maankäytön historiaa Syötteen alueella

Jouni Aarnio

METSÄHALLITUS
Luonnonsuojelu

Jouni Aarnio
Metsähallitus
Pohjanmaan–Kainuun luontopalvelut
PL 7
93101 Pudasjärvi
puh. 0205 64 6521
jouni.aarnio@metsa.fi

Julkaisun sisällöstä vastaa tekijä,
eikä julkaisuun voida vedota
Metsähallituksen virallisena
kannanottona.

ISSN 1235-6549
ISBN 952-446-329-6

Oy Edita Ab
Helsinki 2001

Kansikuva: Kaskenpoltto. Ilkka Karttunen.

© Metsähallitus 2001

KUVAILULEHTI

Julkaisija
Metsähallitus

Julkaisun päivämäärä
27.11.2001

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Jouni Aarnio	Julkaisun laji Selvitys
	Toimeksiantaja Metsähallitus
	Toimielimen asettamispvm

Julkaisun nimi Maankäytön historiaa Syötteen alueella
--

Julkaisun osat

Tiivistelmä Vuonna 1999 Metsähallitus käynnisti kolmevuotisen Syöte Life -hankkeen ”Boreaalisten luonnonmetsien suojelun ja muiden maankäyttömuotojen yhteensovittaminen Syötteen alueella”. Hankkeen päätavoitteena oli suunnitella Syötteen alueen maankäyttö siten, että arvokkaat luontotyypit ja tärkeät lajit säilyvät, mutta samalla turvataan paikallisväestön mahdollisuudet elinkeinojen harjoittamiseen ja kehitetään alueen luontomatkailua. Eräänä päämääränä oli selvittää Syötteen alueen maankäytön historiaa. Ihmisen ja luonnon rinnakkaiselo alkoi Syötteen alueella vuosituhansia sitten, kun kivikauden ihmiset asettuivat asumaan aluetta ympäröivien jokien varsille ja järvien rannoille. Kivikaudella eläneiden toimeentulon perustana olivat metsästys ja kalastus. Erätaloutta harjoitettiin vuosituhannesta toiseen. Vielä 1900-luvun alussa metsästys oli tärkeä metsänkäytön muoto alueella. Erätalouden valtakausi alkoi vähitellen murentua asutuksen lisääntyessä ja kaskiviljelyn vallatessa alaa. Kaskeaminen yleistyi seudulla, kun savolaiset uudisasukkaat työntyivät 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla kohti Iijoki-laaksoa tuoden mukanaan huuhtaviljelyn taidon. Kaskiviljely kytkeytyi myös alueen porotalouden alkuvaiheisiin. Porojen kevättalvinen ravinnonsaanti varmistettiin kaatamalla kuusimetsiin luppokaskia. Kun porot olivat syöneet lupon sekä naavan ja puut olivat kuivuneet, porokaski poltettiin ja kylvettiin rukiille. Samaan aikaan, kun kaskisavut hälvenivät vaarojen rinteiltä, alkoi järeille kruununtukeille löytyä teollista kysyntää. Pohjanlahden rannikolle 1800-luvun loppupuolella perustetut höyrysahat tarvitsivat runsaasti tukkipuita, joita uitettiin Iijokea myöten latvavesiltä. Syötteen alueella sahatukkien harsintaan ryhdyttiin jo 1800-luvun puolivälissä, mutta varsinaiset suursavotat alkoivat 1900-luvun alkupuolella. Teollisiin mittoihin ylsi myös tervanpoltto, sillä terva kuului Pudasjärven tärkeimpiin myyntituotteisiin 1800-luvulla. Metsäisten vaarojen ja mäntykankaiden lisäksi myös niittymaiksi soveltuvat vähäpuustoiset suot, puronvarret ja notkelmat ovat olleet Syötteen alueella ihmistoiminnan kohteina vuosisatojen ajan. Koska heinäpeltoja ei perinteisen maatalouden aikana vielä tunnettu, jouduttiin karjan talviruokintaan käytetty heinä keräämään vesiperäisiltä mailta. Tänäkin päivänä monilta soilta löytyy latojen ja niittysaunojen pohjia sekä puroista patojen jäänteitä kermotomassa entisajan niittykulttuurista.
--

Avainsanat Syötteen kansallispuisto, eränkäynti, kaskitalous, tervanpoltto, poronhoito, savotat, niittykulttuuri

Muut tiedot

ISBN 952-446-329-6

Sarjan nimi ja numero Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 133		ISSN 1235-6549	
Kokonaissivumäärä 73 s.	Kieli suomi	Hinta 60 mk	Luottamuksellisuus Julkinen
Jakaja Metsähallitus, luonnonsuojelu		Kustantaja Metsähallitus	

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare Forststyrelsen		Utgivningsdatum 27.11.2001	
Författare (uppgifter om organet, organets namn, ordförande, sekreterare) Jouni Aarnio		Typ av publikation Utredning	
		Uppdragsgivare Forststyrelsen	
		Datum för tillsättandet av organet	
Publikation Markanvändningens historia i Syöteområdet			
Publikationens delar			
Referat År 1999 inledde Forststyrelsen det treåriga Syöte Life-projektet "Samordning av skyddet av boreala naturskogar och andra markanvändningsformer i Syöteområdet". Projektets huvudsyfte var att planlägga dispositionen av marken i Syöteområdet på ett sådant sätt att värdefulla naturtyper och viktiga arter bevaras, men lokalbefolkningens möjligheter att bedriva näringar ändå tryggas och naturturismen i området utvecklas. Ett av målen var att utreda markanvändningens historia i Syöteområdet. Människans och naturens samexistens i Syöteområdet inleddes redan för tusentals år sedan under stenåldern när människor bosatte sig vid stränderna av älvar och sjöar i området. Grunden för stenåldersmänniskornas livsuppehälle var jakt och fiske. Ödemarksbruket bedrevs från årtusende till årtusende. Ännu i början av 1900-talet var jakten en viktig form för nyttjandet av skogen i området. När bosättningen ökade och svedjebruket började ta allt större områden i anspråk bröts ödemarksbrukets dominans så småningom ner. Svedjebruket spred sig i trakten när nybyggare från Savolax som var på väg mot Ijo älvdal trängde in i området i slutet av 1500-talet och under 1600-talet och förde med sig svedjebrukskunskanden. Svedjebruket var också sammankopplat med renhushållningens begynnelsekedje i området. Renarnas tillgång på näring under vårvintern säkrades genom att fälla lavgranar i lavrika områden. När renarna hade ätit laven och träden hade torkat brändes rensveden och besåddes med råg. Vid samma tider, när röken från svederna hade skingrats på de skogbevuxna fjällens sluttningar började efterfrågan på grov kronostock öka inom industrin. De ängsågar som i slutet av 1800-talet anlagts vid den österbottniska kusten behövde timmer i stora mängder. Det timmer som avverkats intill Ijo älvs övre lopp flottades utmed älven ner till sågverken. I Syöteområdet inleddes sågtimmerblädningen redan i medlet av 1800-talet, men de egentliga riktigt stora avverkningarna började först i början av 1900-talet. Även tjärbränningen nådde industriell omfattning, för under 1800-talet hörde tjären till de viktigaste handelsprodukterna i Pudasjärvi. Utöver de skogbeklädda fjällen och tallmoarna har också som ängsmarker lämpliga trädfattiga kärr, bäckstränder och dalsänkor inom Syöteområdet varit föremål för människors verksamhet i hundratals år. Eftersom man inte ännu under det traditionella jordbrukets tidevarv kände till odlade höängar var man tvungen att samla in det hö som behövdes för boskapens vinterutfodring från försumpade marker. Ännu idag kan man på många myrar påträffa grunderna till lador och ängsbastur och på stränderna av många bäckar rester av forna dammar. De berättar om forna tiders naturängskultur.			
Nyckelord Syöte nationalpark, jakt, svedjebruk, tjärbränning, renskötsel, skogsarbetsplatser, naturängskultur			
Övriga uppgifter			
ISBN 952-446-329-6			
Seriens namn och nummer Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 133		ISSN 1235-6549	
Sidoantal 73 s.	Språk finska	Pris 60 mk	Sekretessgrad Offentlig
Distribution Forststyrelsen, naturskydd		Förlag Forststyrelsen	

DOCUMENTATION PAGE

Published by Metsähallitus		Date of publication 27.11.2001	
Author(s) Jouni Aarnio		Type of publication Study	
		Commissioned by Metsähallitus	
		Date of assignment / Date of the research contract	
Title of publication Land use history around Syöte			
Parts of publication			
Abstract In 1999 Metsähallitus initiated a three-year Life project at Syöte "Combining protection with other forms of land use in the natural boreal forests of Syöte". The main goal of the project is to plan local land use in a way that conserves valuable habitat types and species, while simultaneously safeguarding local citizens' livelihood and developing the region's nature tourism industry. One of the aims was to research the land use history of the Syöte district. Co-existence of Nature and Man at Syöte began thousands of years ago, when Stone Age people settled the region's riverbanks and lakeshores. Drawing their sustenance from hunting and fishing, these people and their successors lived around Syöte as hunter-gatherers through millennia. At the beginning of the 20th century, hunting was still a significant form of forest use in the region. The hunting era gradually faded as the number of inhabitants grew and slash-and-burn agriculture became common. Settlers from Savo brought slash-and-burn at the end of the 16th century, gradually spreading in the next century up the Iijoki river valley and bringing with it the skills of cultivating burnt soils. Such agriculture is also connected to the beginnings of reindeer husbandry: in late winter, supplementary feed for reindeer was obtained by felling spruce trees thick with beard lichens. When the reindeer had eaten the trunks bare and the wood had dried, it was burned and the area sown with rye. As the slash-and-burn-smoke cleared from the hillsides, industrial demand grew for the king's sawtimber. The end of the 19th century saw steam-driven sawmills springing up on the shores of the Bothnian Bay, their steel jaws hungry for logs floated down the River Iijoki from its inland headwaters. Around Syöte, selective cuttings of bigger trees started already in the mid 1800s, but major logging operations got underway at the beginning of the 20th century. Tar burning also reached industrial proportions; tar was one of Pudasjärvi's most important commercial products in the 19th century. In addition to the wooded hillsides and dry pine forests, for hundreds of years Syöte inhabitants looked also to other areas suitable for grazing or mowing such as bogs with scattered trees, the banks of streams, and moist depressions. Traditional agriculture knew no hayfields, so winter fodder for livestock was gathered from wetlands. Even today at many bogs one may find the foundations of old barns and mowers' saunas, or the remnants of dams along streams, telling tales of a bygone pastoral culture.			
Keywords Syöte National Park, forest hunting, slash-and-burn agriculture, tar burning, reindeer husbandry, logging sites, traditional farming			
Other information			
ISBN 952-446-329-6			
Series (key title and no.) Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 133		ISSN 1235-6549	
Pages 73 p.	Language Finnish	Price 60 FIM	Confidentiality Public
Distributed by Metsähallitus Natural Heritage Services		Publisher Metsähallitus	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	9
2	AINEISTO JA MENETELMÄT	10
3	ASUTUKSEN SYNTY	11
3.1	Kivikauden ihminen saapuu Iijokilaaksoon	11
3.2	Lappalaisasutuksen aikakausi ja savolaiset uudistulokkaat	11
3.3	Kruununmetsätorpparit valtionmetsien asuttajina	13
4	ERÄNKÄYNTI ELÄMISEN PERUSTANA.....	15
4.1	Vuosituhanntista eräntäkäyntiä ja pyyntimaiden kauko-omistusta.....	15
4.2	Erämaat paikallisen väestön nautintaan.....	15
4.3	Paikannimet pyyntikulttuurin ilmentäjinä	18
5	AARNIOMETSÄT AHOIKSI – KASKIVILJELY LEVIÄÄ ERÄMAIHIN.....	21
5.1	Kaskiviljelytapoja.....	21
5.2	Kuusikkovaarat otollisia halmemaita	22
5.3	Salakaskeaminen ja kaskimetsien vuokraaminen.....	26
6	TERVAHAUTOJA JA HIILIMIILUJA.....	29
6.1	Olosuhteet suotuisat tervatalouden kehitykselle	29
6.2	Harjualueiden tervamänniköt.....	30
6.3	Kolometsien vuokrausta ja tervaksien ostoa.....	32
6.4	Saarilamminahon hiilimiilut	33
7	METSÄTALOUDEN AIKAKAUSI.....	35
7.1	Kruununutukien harsintahakkuut alkavat	35
7.2	Varsiteitä Varpu-Jukualla ja kaistaleita Salmitunturilla	37
7.3	Sahatukkeja metsää haaskaamalla.....	39
8	PORONHOIDOSTA TÄRKEÄ ELINKEINO	41
8.1	Porotalouden alkuaskeleet	41
8.2	Luppokasket ja jäkäläkankaat laitumina	41
8.3	Vanhat poroaitaukset	42
9	KRUUNUNNIITYILTÄ KARJALLE TALVIREHUA	44
9.1	Niittynautintojen muotoutuminen.....	44
9.2	Niittytyypit ja heinäntekoon liittyvät rakenteet	45
9.3	Vuokraniityt karjan ruokinnan tukena	49
9.4	”Haravata, hankoa, keitistankoa, niitä sitä niityllä tarvitaan”	50
10	ELÄMÄÄ RYTIVAARAN JA LATVAKOUVAN METSÄTORPISSA	51
10.1	Mäkituvista kruununmetsätorpiksi	51
10.2	Peltoviljely edistyy hitaasti.....	54
10.3	Kaskesta kohti karjataloutta	57
10.4	Metsätyöt tärkeä tulonlähde	58
	VIITTEET	61

LÄHTEET	67
---------------	----

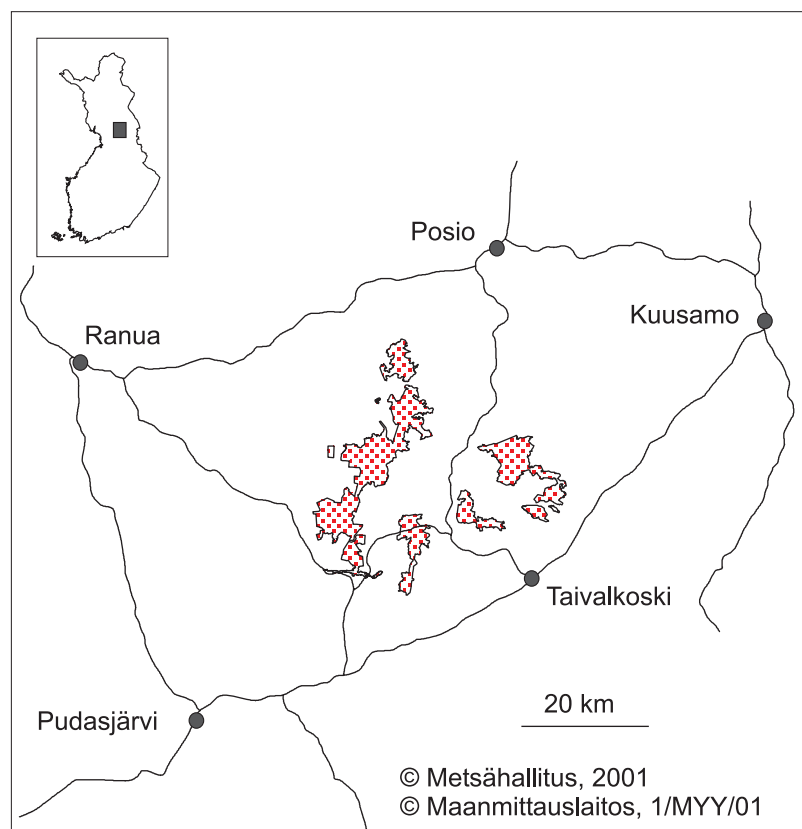
LIITTEET

Liite 1 Indeksikartta	73
-----------------------------	----

1 JOHDANTO

Metsähallituksen Pohjanmaan–Kainuun luontopalvelut käynnisti vuonna 1999 Euroopan unionin tukeman Life-hankkeen ”*Boreaalisten luonnonmetsien suojelun ja muiden maankäyttömuotojen yhteensovittaminen Syötteen alueella*”. Hankkeen pääta-voitteena oli suunnitella alueen maankäyttö siten, että arvokkaat luontotyypit ja tärkeät lajit säilyvät, mutta samalla turvataan paikallisen väestön mahdollisuus elinkeinojen harjoittamiseen ja kehitetään alueen luontomatkailua. Hankealue sijaitsee Pudasjärven, Taivalkosken ja Posion kuntien alueilla, ja sen pinta-ala on 30 740 hehtaaria (kuva 1). Alue on yksi Suomen tärkeimmistä pohjoisboreaalisten vanhojen metsien suojelukohteista. Koska hankealue on lähes yhtenevä vuonna 2000 perustetun Syötteen kansallispuiston kanssa, antaa Syöte Life -projekti erinomaisten mahdollisuuksien kehittää uutta kansallispuistoa. Jatkossa hankealueesta käytetään nimitystä Syötteen alue.

Syöte Life -hankkeen eräänä päämääränä oli selvittää Syötteen alueen maankäytön historiaa. Maankäytön historian tunteminen on tärkeää, kun suunnitellaan luonnonhoitoon liittyviä toimenpiteitä, sillä aikaisempi maankäyttö näkyy edelleen metsien rakenteessa ja lajistossa. Maankäytön historian tunteminen lisää myös Syötteen alueen matkailullista vetovoimaa, mahdollistaa luontomatkailutuotteiden kehittelyn sekä antaa ideoita palvelurakenteiden ja reittien suunnitteluun.

Kuva 1. Syötteen alue.

Maankäytön historialla tarkoitetaan tässä selvityksessä niitä ihmistoimintoja ja elinkeinomuuotoja, joita Syötteen alueella on harjoitettu toimeentulon perustana. Tällaisia ovat esimerkiksi erä- ja kaskitalous, terva- ja metsätalous sekä poronhoito ja karjatalous. Maankäytön historiasta voidaan käyttää myös nimitystä metsänkäytön historia, metsän historia tai luonnonkäytön historia. Syötteen alue on maankäytön historialtaan mielenkiintoinen, sillä monimuotoiset luonnonpiirteet ovat tarjonneet ihmisen toimeentulolle monenlaisia mahdollisuuksia. Esimerkiksi kaskiviljelyä ei juurikaan harjoitettu pohjoisempaan, kun taas porotaloutta ajatellen Syötteen seutu kuuluu eteläisimpiin alueisiin.

Syötteen alueen maankäytön historian piirteitä esitellään tässä julkaisussa ennen muuta karttakuviiin tukeutuen. Kartat kuvaavat joko Syötteen aluetta kokonaisuudessaan tai pientä osaa siitä. Kohteiden sijainti on esitetty liitteen 1 indeksikartassa.

2 AINEISTO JA MENETELMÄT

Kun Suomeen perustettiin vakinaista metsänhoitolaitosta ja vedettiin hoitoalueiden rajoja 1850-luvun lopulla ja 1860-luvulla, Syötteen alueen metsämaat määrittiin kuuluviksi Iin hoitoalueeseen. Hoitoalue oli pinta-alaltaan suunnattoman suuri ja vaikeasti hallittava, joten vuonna 1905 sen itäisimmistä osista muodostettiin Pudasjärven ja Taivalkosken hoitoalueet. Jälkimmäinen hoitoalue jaettiin myöhemmin kahteen osaan: Pohjois-Taivalkosken ja Etelä-Taivalkosken hoitoalueisiin. Iijoki oli hoitoalueiden rajana, joten Syötteen alueeseen kuuluvat metsämaat Taivalkosken puolella sisältyivät Pohjois-Taivalkosken hoitoalueeseen. Vuoden 1910 jälkeen Pudasjärven hoitoalueen eteläosista muodostettiin Puhoksen hoitoalue, jonka rajana Iso-Syötteen kohdalla oli Livojokeen laskeva Pärjänjoki. Sama hoitoaluejako oli sekä Taivalkosken että Pudasjärven osalta voimassa vielä 1950-luvulla. Edellä kuvattujen hoitoaluejärjestelyjen johdosta Syötteen alueeseen kuuluvien metsämaiden historiatieto on sirpaloitunut ja kirjoitettuna monen hoitoalueen arkistoon.

Maankäytön historian tutkimusaineiston muodostivat Kansallisarkistossa ja Oulun maakunta-arkistossa säilytettävät Metsähallituksen vanhat asiakirjat ja kartat. Selvityksessä hyödynnettiin myös Pohjois-Pohjanmaan maanmittaustoitton arkistosta sekä Metsähallituksen arkistosta Tikkurilasta löytyvää ensiluokkaista kartta-aineistoa. Selvitys nojaa historiallisen maantieteen tutkimusperinteeseen, jossa karttojen avulla tulkitaan mennyttä maisemaa ja maankäytössä tapahtuneita muutoksia. Vanhat kartat asemoitiin MapInfo-sovellusohjelmaa hyväksi käyttäen suomalaisen koordinaattijärjestelmään, jolloin teemakarttojen piirtäminen ja vanhojen maankäyttömuotojen jälkeensä jättämien merkkien löytäminen luonnosta helpottui oleellisesti. Vanhojen karttojen lisäksi keskeisiä arkistolähteitä olivat Oulun maakunta-arkiston rippikirjat ja henkikirjat, joita hyödynnettiin alueen asutushistorian selvittämisessä. Alkuperäislähteiden antia täydennettiin haastattelemalla seutukunnan vanhoja asukkaita ja perehtymällä alueelta laadittuihin paikallishistorioihin.

3 ASUTUKSEN SYNTY

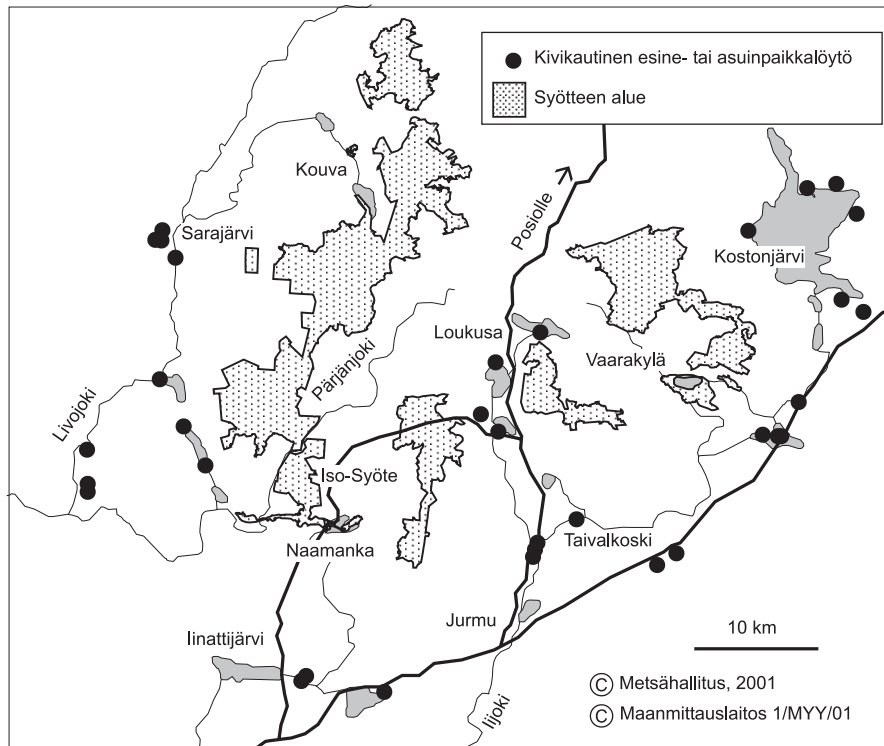
3.1 Kivikauden ihminen saapuu Iijokilaaksoon

Muinaista jääkautta on pidetty ihmisen historian takarajana Pohjolassa. Viimeisin jäätikkövaihe kääntyi kohti loppuaan noin 15 000 vuotta sitten, jolloin mannerjäätikkö alkoi supistua hitaasti Ruotsin tuntureilla sijaitsevaa keskustaa kohti¹. Koillismaan on arvioitu vapautuneen jääpeitteestä runsaat 9 000 vuotta sitten². Mannerjäätikön vetäytymistä seurasi useita vesistövaiheita, joiden aikana Itämeren altaan vedet ulottuivat pitkälle sisämaahan. Ylimmillään rantaviiva oli Pudasjärven ja Taivalkosken alueilla runsaat 200 metriä nykyisen merenpinnan tason yläpuolella³. Korkean veden vaihe päättyi, kun vedenpinta vähitellen laski Itämeressä jääkauden jälkeisen maankohoamisen seurauksena ja Suomen karttakuvasta alkoi muovautua nykyisen kaltainen.

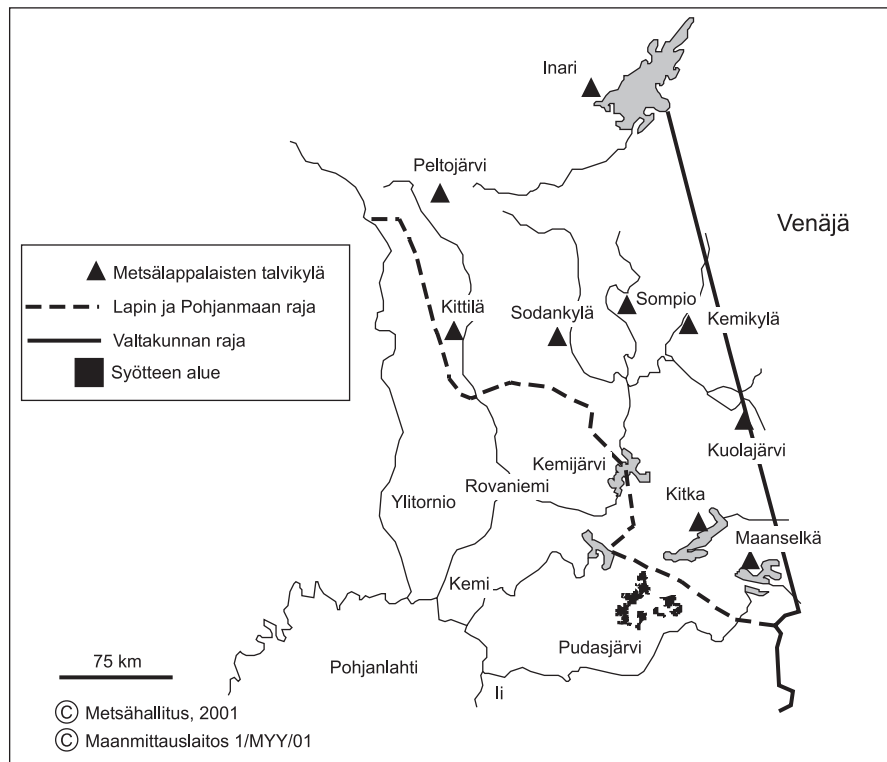
Kun mannerjää perääntyi ja vedenpinta laski, ihminen ryhtyi valloittamaan niiden alta paljastuneita maita. Luonnollisia kulkureittejä ja asutuksen leviämisteitä olivat vesistöt, sillä vesillä liikkuminen oli vaivattomampaa kuin kulkeminen tiettömissä erämaissa. Muinaisia uudisasukkaita vetivät puoleensa runsaat kalansaaliit ja suojaisat ranta-aukiot, jotka soveltuivat hyvin asuinpaikoiksi⁴. Iijoen vesistö tunnetaan ikivanhana kauppareittinä, jota pitkin myös kivikauden (noin 8000–1500 eKr.) ihmiset ulottivat kulkunsa Pudasjärven ja Taivalkosken sydänmaalle (kuva 2). Kivikautisten asuinpaikkalöydösten lisäksi muinaisten ihmisten elämästä ovat todisteina löydetty kiviesineet, kvartsi-iskokset, kvartsikaapimet sekä palaneen kiven ja luun kappaleet⁵. Ilmeisesti ensimmäiset asukkaat saapuivat seudulle etelästä, mitä tukee varhaisen Suomenselän kulttuurin esineistön levinneisyys yli koko Pohjois-Suomen⁶.

3.2 Lappalaisasutuksen aikakausi ja savolaiset uudistulokkaat

Kivikauden ihmisten jälkeläiset, jotka jatkoivat elämistään Iijokilaaksossa, olivat lappalaisten esi-isiä. Varsinainen lappalaisasutus syntyi alueelle myöhemmin rautakaudella (noin 300–1300 jKr.)⁷. Vuosisatojen saatossa lappalaiset joutuivat väistymään suomalaisasutuksen tieltä siten, että 1600-luvulla Lapin raja kulki Kuusamon eteläpuolelta Simojärvelle ja sieltä edelleen Kemijärven ja Kittilän suuntaan (kuva 3). Pudasjärveä ja Taivalkoskea aikaisemmin asuttaneet metsälappalaiset elivät pääasiassa metsästyksellä ja kalastuksella⁸. He asuivat vuoden aikana monessa paikassa, sillä parhaat kalastus- ja peuranpyyntipaikat sijaitsivat eri seuduilla. Talvikaudeksi metsälappalaiset kokoontuivat talvikylänsä, jotka saattoivat sijaita pitkiäkin aikoja samassa paikassa. Lappalaisasutuksen aikakaudesta ovat todisteina monet paikannimet, kuten *Kouvanvaara* Pudasjärven ja Posion rajalla sekä *Naamankaharju* ja *Naamankajärvi* Iso-Syötteen eteläpuolella⁹. Vuolaana virtaava *Iijoki* kuuluu alkuperältään myös lappalaisnimistöön, sillä sanan alkuosa *Ii* pohjautuu lapin sanaan *iddji*, joka tarkoittaa suomenkielistä sanaa *yö*¹⁰.

Kuva 2. Kivikautiset löytöpaikat Syöteen alueen ympärillä. Lähteet: Sarkkinen 1998 ja 1999.

Kuva 3. Lapin raja ja Suomen lapinkylät vuoden 1640 aikoihin. Lähteet: Halila 1954, s. 62; Virrankoski 1973, s. 76.

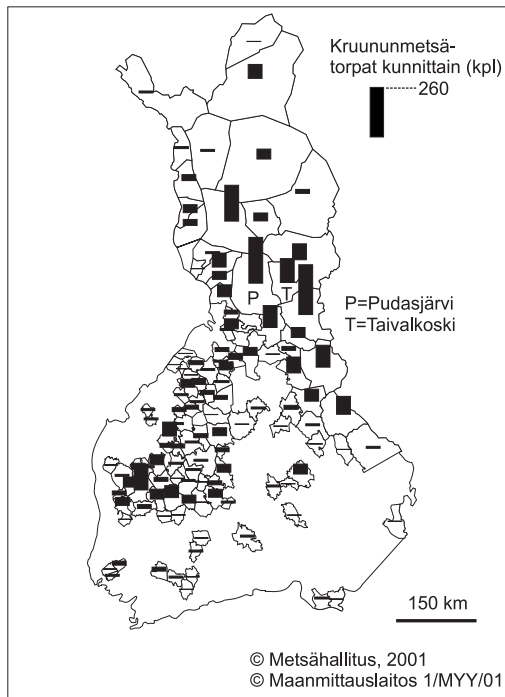
Lappalaiset alkoivat vetäytyä Pudasjärven korkeudelta kohti pohjoista, kun lähinnä Savosta päin levisi pysyvämpi asutus Iijokilaaksoon¹¹. Savolaiset olivat aloittaneet Sisä-Suomen valloituksen 1400-luvun loppupuolella, ja vähän myöhemmin he asuttivat jo Oulujärven seutua. Sen jälkeen savolaiset suuntasivat kulkunsa kohti Iijoen alueen asumattomia erämaita. Todisteeksi tästä käy vuoden 1576 kymmenysluettelo, jonka mukaan Pudasjärvellä asui tuolloin toistakymmentä savolaista¹². Siitä alkaen Taivalkosken ja Pudasjärven taloluku alkoi vähitellen kasvaa taantuen kuitenkin välillä katovuosien, sotien ja vainojen seurauksena¹³. Erityisen raskaina seudulla koettiin venäläisten tekemät hävitysretket ja isoviha 1700-luvun alkupuolella¹⁴. Perimätiedon mukaan sotaan viittaavat paikannimet Sotivaara, Sotisuo ja Sotisaari Iso-Syötteen luoteispuolella periytyvät juuri isovihan ajoilta¹⁵. Sotivaaralla kerrotaan olevan kuuseen veistetty risti paikalla, jossa läheisen kylän asukkaat surmasivat kostoksi joukon venäläisiä valloittajia¹⁶. Ilmeisesti isovihan aikakaudelta on peräisin myös Latva-Kouvanjärven läheltä löytyvä kivirakennelma, joka on saattanut toimia piilopirttinä ja jonka tiedetään myöhemmin olleen *Leivätkön Anni* -nimisen erakon asuinpaikkana¹⁷.

3.3 Kruununmetsätorpparit valtionmetsien asuttajina

Väestön lisääntyessä ja viljelykelpoisen maan vähentyessä asutus työntyi yhä kauemmaksi erämaahan. Kaskeaminen vähensi metsävaroja, ja talojen hajallaan sijaitsevat viljelypalstat vaikeuttivat maatalouden harjoittamista. Siksi ryhdyttiin isojakoon, joka Pudasjärven ja Taivalkosken alueilla alkoi 1840-luvulla ja päättyi 1880-luvulla¹⁸. Isojaossa talollisille erotettiin omat maa-alueet ja ylijäämää jäi valtiolle. Vuonna 1859 perustettu Metsähallitus alkoi hallinnoida valtiolle jääneitä metsämaita ja järjestää uudelleen niiden epäselviä asutusoaloja. Valtionmaille oli syntynyt ilman viranomaisen lupaa runsaasti mökkejä, joiden asukkaat solmivat Metsähallituksen kanssa kruununmetsätorppasopimuksia ja saivat näin asumisoikeutensa laillistettua.

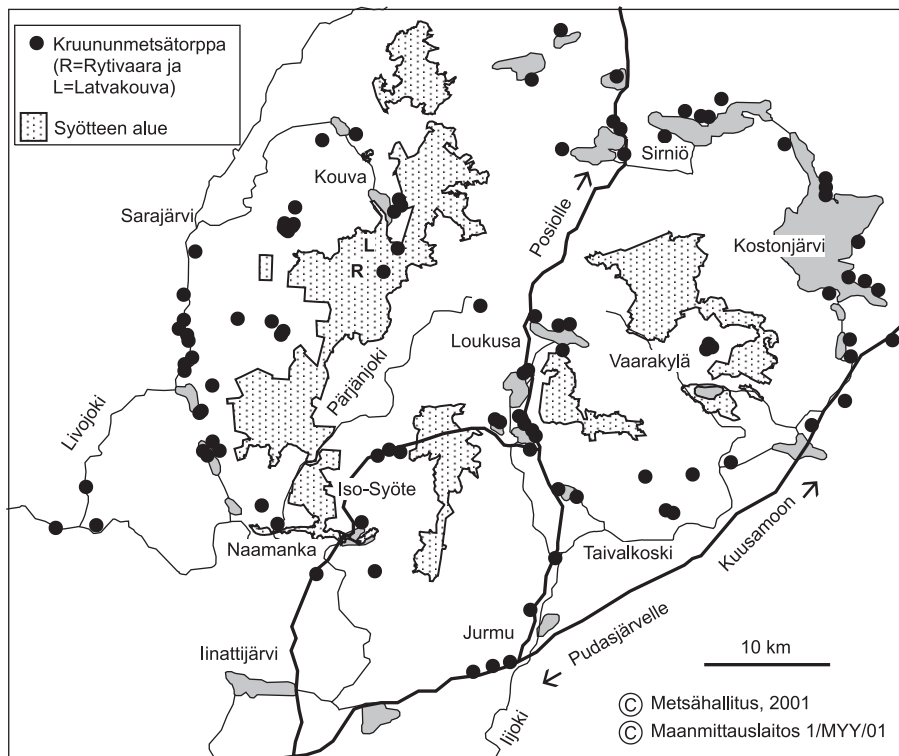
Ennen metsähallinnon aikaa lähikylien tilattomat tai talollisten pojat olivat perustaneet torppia valtionmaille, kun emätilan maat kävivät ahtaiksi¹⁹. Tavallisimmin torppa rakennettiin kaskeamiskelpoisen vaaran rinteelle tai kalarikkaaksi tiedetyn järven rannalle, jossa luonto tarjosi elämisen edellytykset²⁰. Hallitsematon takamaiden asuttaminen päättyi 1860-luvulla, jolloin valtionmetsien valvonta tehostui metsähallinnon organisoitumisen seurauksena. Asutustoiminta alkoi uudelleen valtionmailla, kun vuosina 1872 ja 1874 annetut säädökset mahdollistivat uusien kruununmetsätorppien perustamisen²¹. Uudistorppia syntyikin runsaasti, minkä seurauksena Pudasjärvelle ja Taivalkoskelle muodostui valtakunnallisesti merkittävä metsätorppa-asutuksen keskittymä (kuva 4). Vanhat, ennen Metsähallituksen aikaa syntyneet, torpat perustettiin lähes yksinomaan kaskiviljelyn varaan, kun taas uusien metsätorppien toimeentulon perustana olivat metsätyöt ja uitto²².

Syötteen alueella sijaitsee kaksi vanhaa kruununmetsätorppaa: Rytivaara ja Latvakouva (kuva 5). Sen sijaan uusia kruununmetsätorppia alueelle ei perustettu lainkaan, mihin oli syynä lähinnä kaksi tekijää. Ensinnäkin muusta asutuksesta

kaukana sijainneet kivikkoiset vaara-
maat eivät erityisemmin houkuttelleet
väestöä sinne asumaan. Toiseksi Met-
sähallitus eväsi ne harvatkin syrjäseu-
duille kohdistuneet uudistorppien pe-
rustamishakemukset, sillä valtionmet-
sät haluttiin pitää yhtenäisinä ja mah-
dollisimman vähällä asutuksella, jotta
niiden valvonta ja hoito olisi mahdoli-
simman vaivatonta. Vaikka pysyvää
asutusta ei Rytivaaraa ja Latvakouvaa
lukuun ottamatta kehittyntäkään Syöt-
teen alueelle, alueen monia vaaroja ja
soita käytettiin laajasti vuosisatojen
ajan.

Kuva 4. Kruununmetsätorppien lukumäärä
kunnittain vuonna 1901. Lähde: Komitea 1904,
liitetaulu I.

Kuva 5. Syöteen alueella ja sen ympärillä sijainneet kruununmetsätorpat vuoden 1910 aikoihin.
Lähteet: Pudasjärven ja Taivalkosken hoitoalueiden kartat vuosilta 1909 ja 1913. Metsähallituksen
Taivalkosken toimiston arkisto ja Metsähallituksen Tikkurilan arkisto.

4 ERÄNKÄYNTI ELÄMISEN PERUSTANA

4.1 Vuosituhantista eränkäyntiä ja pyyntimaiden kaukomistusta

Pyyntikulttuurilla on Syötteen alueella pitkät perinteet. Jo kivikauden ihmiset vaelsivat seudulla etsien sopivaa riistaa ja kalaisia lampia ja puroja. Kivikaudella miesten vastuulla olivat voimia vaativat suurkalastus ja metsästys, kun taas naiset, lapset ja vanhuksat kalastivat kotirannasta ja keräsivät talteen marjoja ja sienä²³. Kalastusverkot ja ongensiimat tehtiin pajusta ja pyyntikoukut eläinten luista. Metsästysaseina käytettiin jousia, keihäitä ja nuijia, mutta ilmeisesti saalista pyydettiin myös kuopilla ja loukuilla²⁴. Hirven ja peuran ohella tärkeänä riistaeläimenä pidettiin majavaa, jonka liha oli syötävää ja turkis ensiluokkaista²⁵. Asuinpaikkaa vaihdettiin vuodenaikojen ja saaliseläinten esiintymisen mukaan, minkä vuoksi kullekin perhekunnalle tai pyyntiryhmälle muotoutui hyvinkin laaja elinpiiri²⁶.

Lappalaisten aikakaudella kalastus ja metsästys jatkuivat elinvoimaisina. Metsälappalaisten tärkein riistaeläin oli metsäpeura, joka noudatti vuotuisilla vaelluksillaan säännöllisiä reittejä²⁷. Peuran suurpyynti edellytti yhteistyötä, joten perheet ja kylät muodostivat pyyntikuntia²⁸. Eläinten tavanomaisille kulkureiteille, kuten soiden ja järvien välisille kapeille kannaksille, kaivettiin puu- tai lapaluukuokilla ansakuoppia, jotka peiteltiin havuilla näkymättömiksi ja joiden pohjalle asetettiin teräviä keihäitä²⁹. Kuopan molemmin puolin kaadettiin puita aidoiksi, jotka estivät peuroja kulkemasta kuopan ohi. Ansakuopat koettiin muutaman päivän välein, ja ihmisen haju poistettiin kuopista polttamalla niiden pohjalla sammalia tai heiniä³⁰.

Pudasjärven ja Taivalkosken metsälappalaisiin saivat ensimmäiseksi kosketuksen suomalaiset eränkävijät. Eräretket alueelle alkoivat yleistyä keskiajalla sen jälkeen, kun Pohjanlahden rannikolle oli syntynyt pysyvää asutusta³¹. Tosin jo aikaisemminkin pitkämatkainen eränkäynti lähinnä Hämeestä päin oli ulottunut syvälle Iijokilaaksoon. Koska Iijoen latva-alueet olivat 1600-luvulle saakka jokseenkin asumaton seutu, saatettiin metsästystä ja eräkalastusta jatkaa vuosisatojen ajan esteettä. Iijokea myöten Livojoen ja Kostonjärven suunnalle tekivät pyyntiretkiään erityisesti iiläiset eränkävijät³². He näyttivät tunteneen hyvin myös Iso-Syötettä ympäröivät vaarat ja Kouvan seudun riistarikkaat metsämaat³³. Kuukausia kestäville eräretkille varustauduttiin huolellisesti. Mukaan otettiin paitsi metsä- ja kalastusvälineet myös leipää, jauhoja, voita, lihaa sekä suolaa ja ylimääräisiä vaateparsia³⁴. Ohria otettiin maltaiksi, koska erämiehillä oli tapana panna itse oluensa kaukaisissa eräpirtteissään.

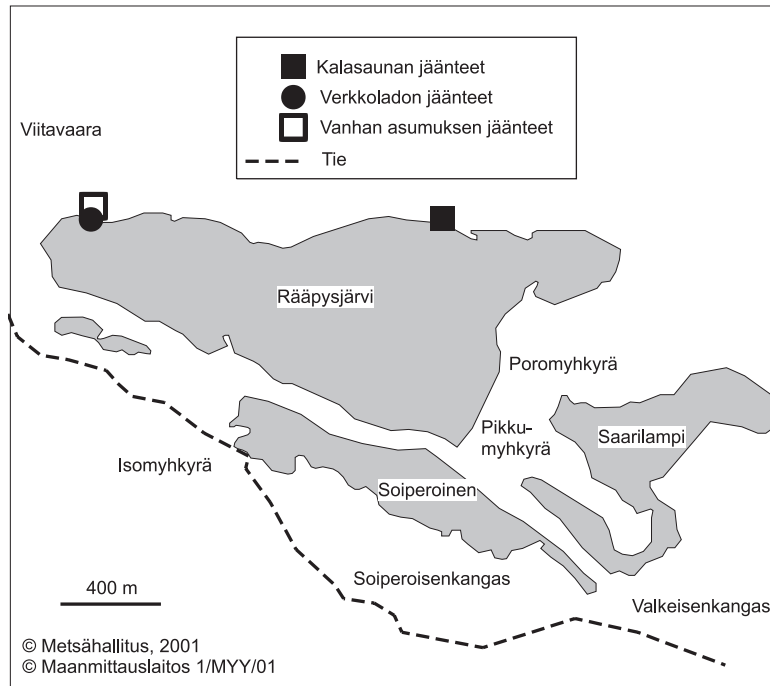
4.2 Erämaat paikallisen väestön nautintaan

Kun pysyvä asutus levittäytyi 1600-luvulla yhä kauemmaksi Pudasjärven ja Taivalkosken takamaille, alkoi ulkopaikkakuntalaisten pitkämatkainen eränkäynti vähentyä ja riistamaat sekä kalavedet siirtyivät vasta perustettujen uudistalojen

käyttöön. Paikallisen väestön toimeentulossa erätalous säilytti 1700- ja 1800-luvuilla tärkeän sijan. Vähävaraisille talouksille linnustaminen ja jänisjahti olivat vielä 1900-luvun puolella suorastaan elinehto³⁵. Metsästystä harjoitettiin erityisesti valtionmailla, mitä metsänhoitajat eivät katsoneet suopeasti. Paikkakunnalla vanhastaan vallinneen yleisen käsityksen mukaan erämaat olivat yhteistä omaisuutta, jossa sai metsästää rajoituksetta kuka tahansa. Sen tähden Metsähallituksen perustaminen ja sitä seurannut metsänkäytön rajoittaminen valtionmailla johti yhteentörmäykseen paikallisen väestön kanssa. Metsähallitus oli antanut metsästyksessä ja kalastuksesta ohjeet, joista väestö ei metsätalouden tarkastajan mukaan juurikaan välittänyt: *”Näillä seuduilla ovat olosuhteet niin vähän kehittyneet ja maat niin harvosti asutuita, että lieenee melkein yhdentekevää laatia määräyksiä metsästyksen ja kalastuksen suhteen, sillä olkootpa ne määräykset minkälaiset tahansa, niin ei niitä noudata muut kun asianomaiset virkamiehet, josta syystä en katso tarpeelliseksi niihin puuttua”*³⁶.

Laittomia pyydyksiä, ansoja ja loukkuja tavattiin 1900-luvun alkupuolella kaikkialta³⁷. Luvattomaan metsästykseseen syylistyivät lähinnä irtolaiset, mutta myös monet talolliset ja kruununmetsätorpparit. Voimaperäisen, pitkään jatkuneen metsästyksen seurauksena riistaeläinten määrä väheni. Esimerkiksi 1910-luvulla tavattiin Pohjois-Taivalkosken hoitoalueella enää muutamia yksin samoilevia, salametsästäjien muualta takaa-ajamia hirviä (taulukko 1). Metsätalouden tarkastuksessa vuoden 1910 vaiheilla metsänhoitajat valittivat, että rajaton linnustus ansoilla ja satimilla uhkasi hävittää metsäkanalinnut sukupuuttoon³⁸. Keväisin lintuja pyydettiin ampumalla ja ansoilla soidinpaikoilta, eikä silloin katsottu, oliko kyseessä naaras- vai koiraslintu³⁹. Tapasipa metsätalouden tarkastaja vuoden 1909 heinäkuussa Pudasjärven hoitoalueen pohjoiskulmalla lähellä Suvantovaaraa monia ansoja, joissa roikkui puoleksi mädänneitä linnunraatoja ikävänä muistona kevätsoidinpyynnistä⁴⁰. Metsästyssäännöistä piittaamattomuus ei kuitenkaan ollut pelkästään paikallisväestön tottelemattomuutta valtiovaltaa kohtaan, vaan useimmiten nälkä ja puute pakottivat riistan perään laittomin keinoin.

Metsästyksen ohella myös kalastus oli paikalliselle väestölle tärkeä elinkeino⁴¹. Parhaimmat saaliit saatiin valtavesistöistä, kuten Iijoesta ja Kostonjärvestä, mutta myös pienillä järvillä ja puroilla oli tärkeä merkitys kalastuksessa. Hyvien kalavesien rannoille perustettiin mielellään myös asuinpaikkoja. Esimerkiksi Taivalkoskella Rääpysjärven rannalla on edelleen nähtävissä jäänteet vaatimattomasta torpasta, jonka perusti perimätiedon mukaan Rääpysjärvi-niminen asukas 1700-luvulla (kuva 6)⁴². Myöhemmin hänen kerrotaan siirtyneen rannalta läheiselle vaaralle asumaan, mutta siika- ja muikkupitoinen järvi pysyi Rääpysjärvelle vielä pitkään muuton jälkeenkin kalavetenä ja eräänlaisena takamaana⁴³. Ennen vanhaan tapahtuneesta kalastuksesta muistuttavat myös verkkoladon ja kalasaunan jäänteet järven pohjoisrannalla. Verkkolato rakennettiin veden päälle, jotta sinne päästiin veneellä viemään nuotta kuivamaan⁴⁴. Kalasauna, jota käytettiin talvisen muikkupynnin aikana, on peräisin verkkolatoa myöhemmältä ajalta⁴⁵.

Kuva 6. Vanhan asuinpaikan ja kalastukseen liittyvien rakenteiden jäänteet Rääpysjärven rannalla (ks. liite 1.). Lähteet: Armas Tynin haastattelu 3.7.2000; Maastotyöt kesällä 2000.

Taulukko 1. Peto- ja riistaeläinten esiintyminen Pohjois-Taivalkosken hoitoalueella vuosina 1911–1919. Lähde: Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1920–1922. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA. 0 = ei lainkaan, 1 = vähänlaisesti, 2 = keskinertaisesti, 3 = paljonlaisesti, 4 = runsaasti.

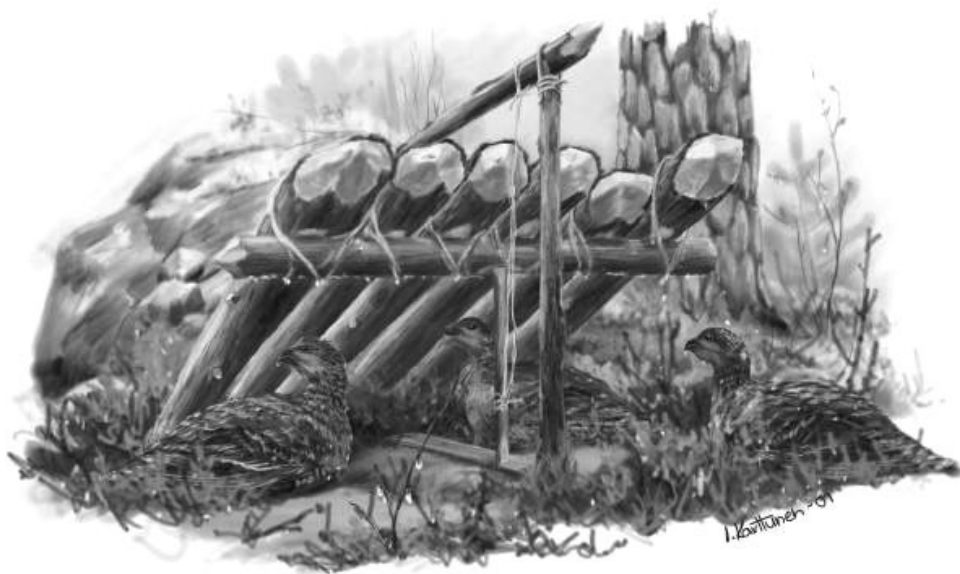
	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919
Karhu	1	1	3	1	0	1	0	0	0
Susi	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ilves	1	0	1	0	0	0	0	0	0
Ahma	1	1	1	0	0	0	0	0	1
Kettu	2	3	3	1	1	1	1	1	1
Naali	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Saukko	0	2	1	1	1	1	1	1	2
Näätä	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Kärppä	0	2	1	1	1	1	1	1	2
Orava	1	1	1	4	2	2	2	3	3
Sopuli	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hirvi	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Peura	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Jänis	3	2	3	4	3	2	2	2	2
Rusakko	0	–	0	0	0	0	0	0	0
Metso	1	1	2	4	3	2	2	1	1
Teeri	1	1	2	4	3	2	2	1	2
Pyy	1	1	1	2	1	1	1	1	1
Peltopyy	0	–	0	3	0	0	0	0	0
Riekko	2	2	2	2	1	1	1	1	1
Vesilinnut	2	3	3	2	2	2	1	1	1
Petolinnut	0	4	0	0	0	0	0	0	0

4.3 Paikannimet pyyntikulttuurin ilmentäjinä

Erätalous jätti jälkeensä monimuotoisen paikannimistön, jota seuraamalla päästään vanhojen pyyntiapajien äärelle. Metsän kruunupää eli hirvi tunnettiin oivallisena lihariistana, samoin peura. Hirvestä kertovat paikannimet Hirvikumpu, Hirvihete, Hirvilampi ja Hirvilamminoja. Peurapaikkoja olivat Peuralampi ja Peuransuo. Peurojen ja porojen vainolaista ahmaa pyydettiin turkiseläimenä. Ahma miellettiin suden veroiseksi pedoksi, joka hävitti riistaa silkasta tappamisen ilosta. Ahma -alkuisia paikannimiä löytyy useita: Ahmakallio, Ahmavaara, Ahmalampi, Ahmasuo ja Ahmakumpu.

Ahmakumpu sijaitsee Taivalkoskella lähellä Lavelan kruununmetsätorppaa, jonka isäntä, Matti nimeltään, oli kuulu metsästystaidoistaan. *Korven kamppailuja* -nimisessä kirjassa kuvataan elävästi Lavelan Matin taistelua porontappajana tunnetun Rusamon Paha-ahman kanssa: *"Hämärän tihetessä lähenti ahma yhä polkuansa, mutta ollen yhtämittäisessä liikkeessä näytti hän tietävän, ettei hänellä silti vaaraa olisi. Kierreltyään tähän asti joka kerta erästä isoa maassa olevaa kaatoa kääntyi hän nyt päättävästi Mattia kohti ja oikasi rohkealla hyppäyksellä suoraan yli kaadon. Hän oli silloin useita syliä lähempänä Mattia..."*⁴⁶

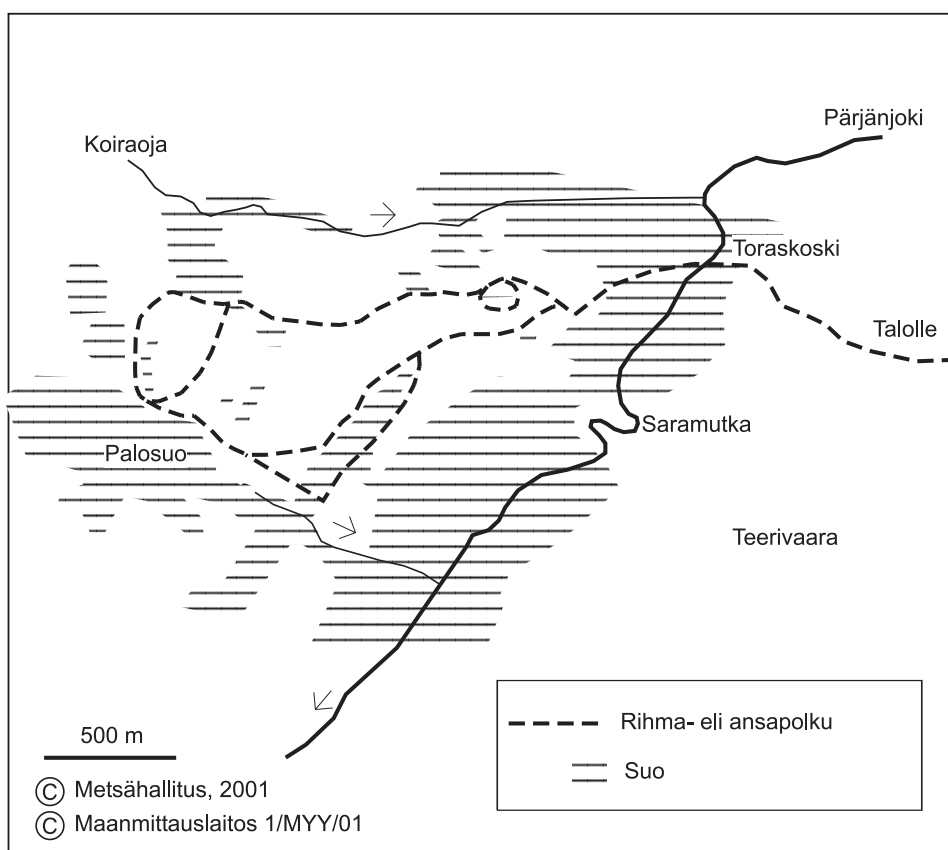
Ahmaa arvokkaampina turkiseläiminä pidettiin kärppää ja oravaa, joiden turkit kelpuutettiin aikoinaan, paitsi kauppatavaraksi, niin myös veronmaksuvälineiksi⁴⁷. Kärpän ja oravan liikkeistä kielivät paikannimet Kärppävaara, Kärppäsuu, Kärppälampi, Oravivaara ja Oravisuo. Oravan metsästys oli kausipyyntiä, eikä eläintä saanut metsästää ennen kuin sen kesäturkki oli vaihtunut harmaaksi talviturkiksi. Oravametsällä saatettiin viipyä useita päiviä ja yöt vietettiin tulilla. Kouvan kylältäkin oravannahkoja tuotiin kauppapaikoille myytäviksi sadoin kappalein, mikä helpotti kouvalaisten toimeentuloa vieläpä 1900-luvun alkupuolella⁴⁸.

Koppelot satimessa. Ilkka Karttunen.

Lintuja metsästettiin Hanhilammella, Teerivaaralla ja Teerisuolla. Perimätietona isältä pojalle siirtyivät metsäkanalintujen parhaat pyyntipaikat, kuten Soidinlehto ja Soidinvaara. Erämiehillä oli pyyntipolut, joiden varten viritettiin pyydykset: loukut, satimet ja rihmat (kuva 7). Niitä aseteltiin muurahaismättäille, puiden ja kantojen juurille, juurineen kaatuneiden puiden tyvimulloksille ja karjapoluille. Hyvinä riistavuosina ansapoluilta saatiin saalista niin runsaasti, ettei pyyntimies eli kokumies jaksanut kaikkia kerralla kotiin kantaa⁴⁹.

Satimet ja loukut olivat lumettoman ajan pyydyksiä, joita käytettiin ennen kaikkea kanalintujen syyspyynnissä. Sadin viritettiin virityskapulan eli kirpan avulla. Satimesta läpi kulkiessa lintu polkaisi laukaisinlaitetta, jolloin leveä polkkykansi putosi linnun päälle⁵⁰. Loukku viritettiin eräänlaisten lukkojen tai lastojen avulla⁵¹. Lintu kulki johdeaitaa pitkin loukkuun koskettaen laukaisinlaitetta, jolloin yläpuolelle asetettu painava puu putosi surmaten linnun aluspuuta vasten. Loukasvaara Iso-Syötteen itäpuolella sai nimensä juuri siitä, että paikalla pyydettiin riistaa yksinkertaisilla loukuilla eli loukkailla⁵².

Kuva 7. Riiahon rihmapolku 1900-luvun alkupuolella (ks. liite 1). Lähde: Emil Riiahon haastattelu 29.6.2000.

Pesäaho ja Karhuaho Taivalkosken Salmitunturilla viittaavat karhun oleiluun tuolla tiettömällä seudulla. Erämiehen täytyi muistaa riista- tai petoeläinten pesimäpaikat, minkä vuoksi oli järkevää antaa paikalle pesään viittaava nimi. Mieleen painettiin tarkoin myös karhunkaatopaikat, ja joskus kaatotapahtuma kai-verrettiin puuhun jälkipolvien luettavaksi. Iso-Syötteen läheisyydessäkin sijaitsee tällainen saaliskarsikko, jossa on teksti: ”TÄSSÄ TAPETTU KARHU V 1914”.

Iso-Syötteen tuntumassa sijaitseva saaliskarsikko. Jouni Aarnio 2000.

Eläinaiheisten paikannimien lisäksi eräkautta kuvastavat myös muunlaiset nimet. Eräkauden nimistöön palautuvat esimerkiksi Pudasjärven Pitämävaara ja Taivalkosken korkein vaara Pyhitys, jossa perimätiedon mukaan on kautta historian uhrattu pyyntionnen varmistamiseksi⁵³. Paikannimet saattavat paljastaa myös vanhan eräomistuksen, sillä tapana oli korvata *erämaa*-sanän ensimmäinen yhdysosa sen talon tai ihmisen nimellä, jonka nautintaan erämaa kuului⁵⁴. Tästä yleisestä käytännöstä on hyvänä osoituksena Taivalkoskella Latva-Kutinvaaran läheisyydessä sijaitseva Julkusenmaa.

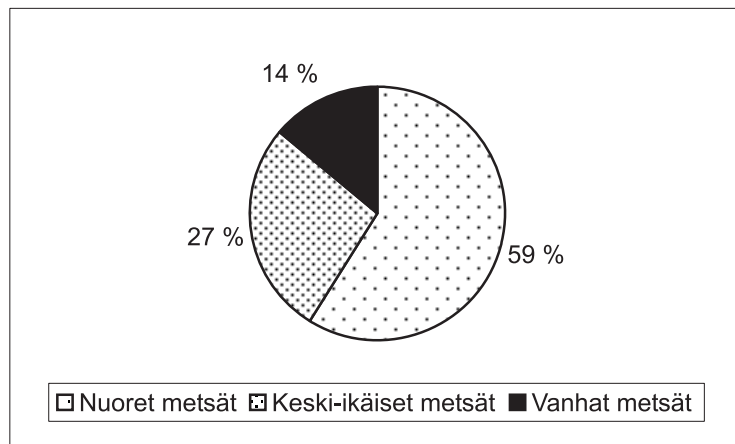
5 AARNIOMETSÄT AHOIKSI – KASKIVILJELY LEVIÄÄ ERÄMAIHIN

5.1 Kaskiviljelytapoja

Pudasjärven ja Taivalkosken selkosiin 1500-luvun loppupuolella levittäytymisen-
sä aloittaneet savolaiset toivat mukanaan kaskiviljelyn taidon⁵⁵. Savolaisten kas-
ket olivat tyypiltään **huuhtakaskia**, jotka kaadettiin vanhaan ja koskemattomaan
kuusimetsään. Puiden kaataminen kaskeksi tapahtui kevättalvella huuhtikuun
eli huhtikuun hangilla, minkä jälkeen raivio sai tulevan kesän kuivua ja jäädä
seuraavaksi talveksi lumen alle⁵⁶. Toisen vuoden kesällä kuivana aikana kaski
poltettiin ensimmäisen kerran sytyttämällä se joka puolelta yhtä aikaa. Kolman-
nen vuoden kesällä palamatta jääneet nokiset puunrungot karsittiin ja raivattiin
läjiin, jotka jälleen poltettiin maaperän kasvuvoiman kannalta oleellisen tuhkan
lisäämiseksi⁵⁷. Tämän viimeisen polton jälkeen vielä palamattomat puunjätteet
koottiin kasoihin. Palo karhittiin hevosen vetämällä, kuusesta paikan päällä val-
mistetulla risukarhella.

Seuraavaksi kaski kylvettiin rukiille ja karhittiin uudelleen, jotta siemenet ja tuh-
ka sekoittuivat maaperään ja pääsivät itämään⁵⁸. Joskus harvoin huuhtaan kyl-
vettiin myös ohraa, mutta tällöin kylvö tapahtui jo juhannuksen aikoihin ja sato
korjattiin saman kesän aikana⁵⁹. Mikäli huuhta ei sijainnut saareissa, piti sen ym-
pärillemme rakentaa palamatta jääneistä puunrungoista sortoaita kotieläinten ja po-
rojen laiduntamisen estämiseksi. Neljännen vuoden syyskesällä huuhtaruis lei-
kattiin sirpeillä ja koottiin isoiksi lyhteiksi, jotka nostettiin kuivumaan kantojen
päälle⁶⁰. Talvikelillä lyhteet ajettiin poroilla tai hevosilla kotiriiheen puitaviksi,
sillä yhden sadon antavan huuhtan laiteille ei metsäriiheä kannattanut rakentaa.
Viljanleikkuun jälkeen kaski jäi ahoksi, joka aluksi soveltui karjan kesälaitumeksi
ja joka 50–60 vuoden kuluessa vähitellen metsittyi uudelleen kaskettavaksi⁶¹.
Edellä kuvattu huuhtamenetelmä tunnettiin kahden polton ja yhden sadon me-
netelmänä. Kaksi muuta huuhtaviljelyn päätyyppiä olivat yhden polton ja yhden
sadon huuhta sekä kahden polton ja kahden sadon huuhta⁶².

Huuhtaviljelyn ja kaskista karanneiden metsäpalojen seurauksena koskematto-
mat vanhat metsät kävivät vähiin (kuva 8). Ahoiksi jääneille huuhtamaille syntyi
lehtimetsiä, jotka olivat hyviä kaskikohteita. **Lehtimetsäkaskissa** yleisin tyyppi
oli niin kutsuttu tavallinen kaski. Siinä puiden kaataminen tapahtui syyskesästä,
jolloin kaskialueelta ehdittiin leikata myös lehtikerppuja rehunjatkeeksi karjalle⁶³.
Monesti kasken kaataminen jouduttiin kuitenkin siirtämään kesäkuulle, sillä
loppukesän heinänteko ja sadonkorjuu olivat kiireistä aikaa. Seuraavana kesänä
tapahtuvan polton ajankohta riippui viljeltävästä kasvusta. Kevätviljoille, kuten
ohralle, varatut kasket poltettiin kesäkuussa, kun taas syysrukiille aiottu kasket
poltettiin vasta myöhemmin kesällä, tavallisimmin heinäkuussa. Tavallisesta
kaskesta otettiin useita viljasatoja peräkkäin ennen kuin alue jätettiin ahoksi ja
karjanlaitumeksi⁶⁴. Samalle paikalle palattiin kaskeamaan uudelleen noin 30 vuo-
den kuluttua, jolloin maaperä oli elpynyt ja lehtimetsä ehtinyt kasvaa riittävästi.

Kuva 8. Metsien ikärakenne Taivalkosken hoitoalueen pohjoisosassa vuoden 1910 aikoihin. Lähde: Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastus vuosina 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.

Rieskamaa oli nimitys lehtimetsäkaskelle, jota ei jätetty talven yli kuivumaan vaan se poltettiin ennen alkavaa kylvökautta pian kaatamisen jälkeen. Sen vuoksi kaskettavan alan tuli olla nopeasti kuivuvaa ja aurinkoista rinnemaata. Rieskamaan etuna oli se, että ensimmäinen sato voitiin korjata jo samana kesänä⁶⁵. Useimmiten poltettavalla alalla kasvoi aikaisemman kaskeamisen seurauksena hyvin nuorta lehtimetsää, jolloin jouduttiin turvautumaan muualta tuotujen viertopuiden käyttöön⁶⁶. Viertäminen tarkoitti sitä, että palavia ja kyteviä puita vieritettiin paloalalla, jotta maaperä olisi tullut poltettua joka paikasta. Rieskamaassa viljeltiin ennen kaikkea naurista, mutta myös ohraa ja muita viljelykasveja⁶⁷. Maanpinnan rikkominen sekä tuhkan ja siementen sekoittaminen tapahtui risukarhella, kuten huuhtakaskessa ja tavallisessa kaskessa.

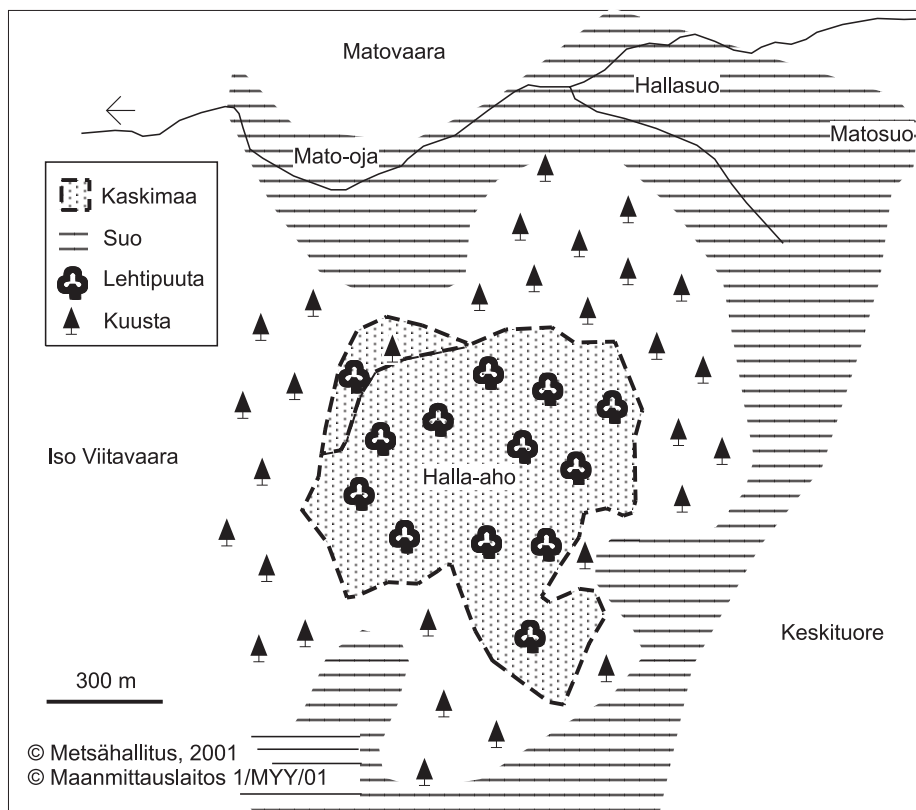
5.2 Kuusikkovaarat otollisia halmemaita

Kun kaskimaat vähenivät talojen ympäriltä, oli pakko siirtyä kauaksi sydänmaille kaskeamaan. Pudasjärven ja Taivalkosken pohjoisosissa sekä Posion eteläosissa sijaitsi lukemattomia kaskiviljelylle sopivia kuusikkovaaroja, joiden rinteillä kasvatettiin viljaa vielä 1800-luvun puolivälissä. Kaskeamisen laajuutta kuvastaa hyvin metsänhoitajan toteamus metsätalouden tarkastuksen yhteydessä Taivalkoskella vuoden 1909 paikkeilla: ”Kaskeamista on harjoitettu Taivalkosken hoitoalueessa varsin runsaassa määrässä. Eipä tarkastetulla alalla ole montakaan kuusta kasvavaa vaaraa, missä ei olisi jonkunkaan verran kaskimaata”⁶⁸. Pudasjärven puolella oli harjoitettu huomattavan paljon kaskiviljelyä Kouvan seudulla ja Iso-Syötettä ympäröivillä yhtenäisillä vaara-alueilla, jotka olivat ennen vanhaan olleet myös lin talollisten kaukokaskina⁶⁹.

Kaskihistoriasta kertovat monet *palo-* ja *aho-*loppuiset paikannimet, kuten Kortepalo, Hirvipalo, Innukkapalo, Halla-aho, Virsuaho, Päättömänaho, Luukkosenaho, Pesäaho ja Karhuaho. Arkistolähteiden perusteella vanhoja kaskiviljelyalueita

ovat edellisten lisäksi Sotivaara, Iso Viitavaara, Olkima, Selkävaara, Virsuvaara, Varpu-Jukua, Latva-Kouvanvaara, Kouvanvaara, Lomavaara, Sivakkavaara, Hoikanlamminvaara, Tölväs, Lohivaara, Kärppävaara, Pikku-Rusamo, Jylkynvaara, Soidinvaara, Latva-Kutinvaara, Patolehto, Pyöreämaa, Hirvikumpu, Alalamminlehto, Mainuanlehto, Kaakkurikulma, Väliavaara ja Soidinlehto⁷⁰. Kaskeaminen oli ennen vanhaan niin yleistä, ettei seudulta enää 1900-luvun alkupuolella löytynyt yhtenäisiä aarniometsiä sanan todellisessa merkityksessä⁷¹.

Kaskiviljelyn historiasta soveltuu hyvin esimerkiksi neljä paikkaa: Halla-aho, Selkävaara, Olkima ja Soidinvaaran seutu. Soiden ympäröimä Halla-aho sijaitsee Pudasjärven puolella Iso-Syötteeltä kuusi kilometriä luoteeseen. Vuonna 1857 laaditun kartan perusteella Halla-aho oli suurimmaksi osaksi lehtipuuta kasvavaa kaskimaata, vanhaa kaskiahoa (kuva 9). Kaskeamisen ulkopuolelle olivat jääneet laajoille soille viettävät kankaan reuna-alueet, minkä vuoksi kuusi oli siellä valtapuuna. Reunamat olivatkin kaikkein hallanarinta aluetta, jossa ei ollut järkevää kasvattaa viljaa. Perimätiedon mukaan Halla-aho ja viereinen Iso Viitavaara olivat aikaisemmin olleet ikivanhaa kaukokaskialuetta, jossa laidunnettiin myös suuria hevoslaumoja⁷².

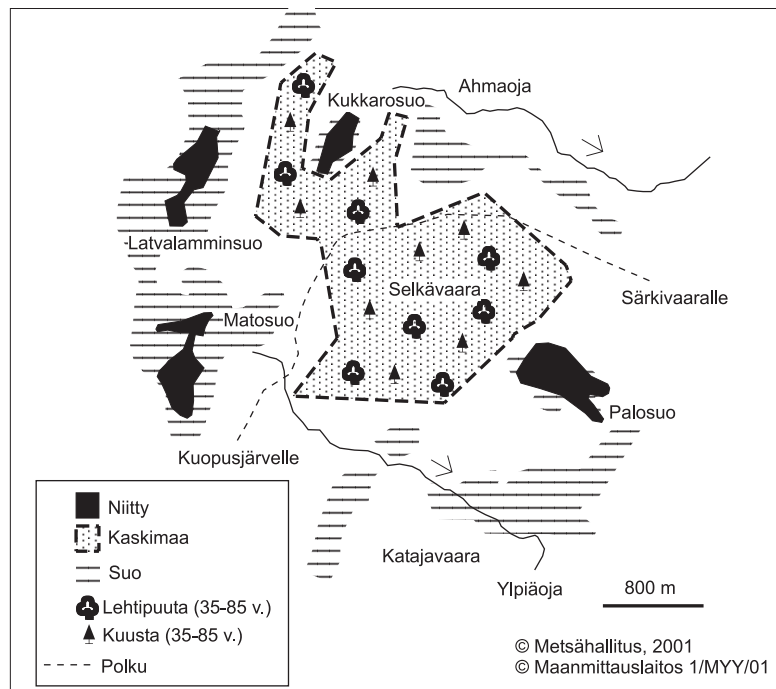

Kuva 9. Halla-aho 1850-luvulla (ks. liite 1). Lähde: Iinattijärven jakokunnan kartta vuodelta 1857. 3/14 A. KL II. PPMMTA.

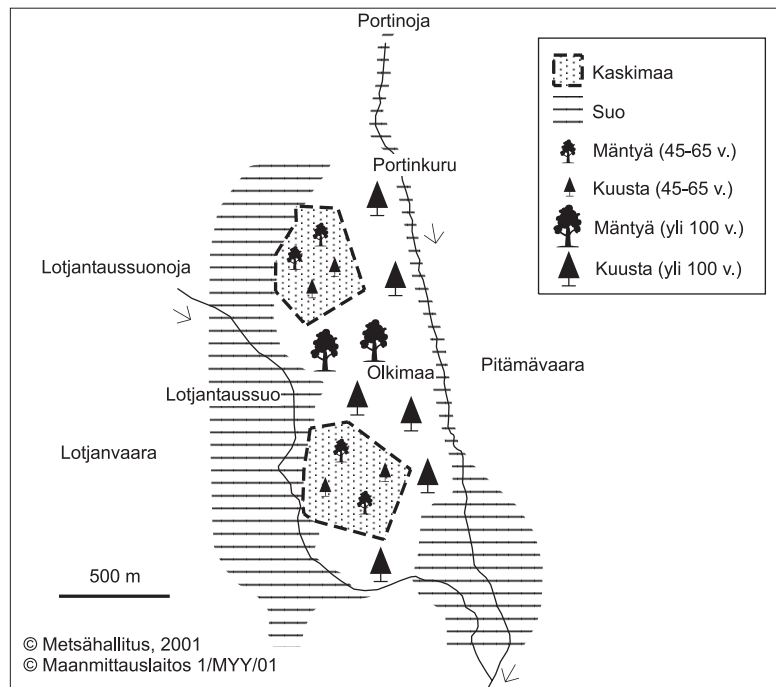
Halla-ahosta koilliseen sijaitsee laaja Selkävaara, joka kohoaa yli 350 metrin korkeuteen merenpinnan tasosta. Metsätalouden tarkastuksessa vuoden 1910 vaiheilla Selkävaaralla mainittiin kasvavan 35–85-vuotiaista lyhytvartista kuusta ja tiheää lehtipuustoa (kuva 10). Lehtimetsää esiintyi erityisesti vaaran selänteellä, kun taas kuruissa valtapuuna oli vanha kuusi. Metsänhoitajan mukaan suurin osa Selkävaaran metsiköstä oli syntynyt halmeamisen (eli kaskeamisen) jälkeen. Vanhaa kaskiahoa halkoi Kuopusjärveltä Särkivaaralle johtanut polku, jonka varteen kaskenpolttajien oli otollista perustaa halmemaansa ja kuljettaa kaskisato lähellä sijaitseviin taloihin. Myös kaskimaata ympäröivät suot oli aikoinaan vallattu niityiksi, joilta koottiin luonnonheinää karjan talvirehuksi.

Naamankajärvestä itään sijaitsevalla Olkimaalla oli niin ikään vanhoja kaskiahonja, joilla kasvoi vuoden 1910 aikoihin kuusen ja männyn muodostamaa nuorehkoa sekametsää (kuva 11). Puuston iän perusteella kaskeaminen oli tapahtunut 1800-luvulla ennen Metsähallituksen aikaa. Olkimaa oli 1680-luvulla asutetun Naamangan kylän takamaata⁷³. Kyläläiset kulkivat kaskimailleen pitkin ikivanhaa polkua, joka lähti Naamankajärveltä ja mutkitteli Olkimaan eteläpuolelta päätyen lopulta Jurmun kylään. Nimi *Olkimaa* viittaa huonoon viljasatoon: mikäli halla pani viljan, kaskesta saatiin karjan rehuksi vain olkia⁷⁴. Kaskisavujen lisäksi Olkimaan suunnalla saattoi ennen vanhaan havaita myös muita savuja, sillä perimätiedon mukaan Portinkuru oli erinomainen piilopaikka viinan salapoltolle.

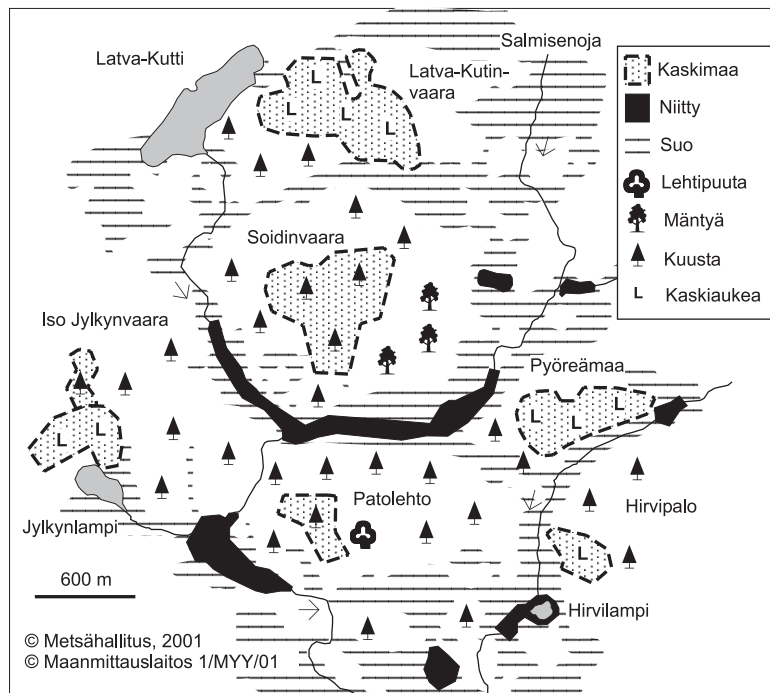
Taivalkosken puolella Soidinvaara ja sen ympäristö kartoitettiin 1850-luvun puolivälissä. Vanhan kartan mukaan alueella sijaitsi useita äskettäin kaskettuja metsämaita, joilla puuston kasvu ei ollut päässyt vielä alkuun (kuva 12). Kaskiaukeiden pinta-alat olivat poikkeuksellisen suuria: Latva-Kutinvaaran kaskiaukea oli kooltaan yli 30 hehtaaria, Pyöreämaan kaskiaukea noin 20 hehtaaria ja Iso Jylkynvaaran kaskiaukeakin noin 15 hehtaaria. Vanhoilla kaskimailla, kuten Soidinvaaralla ja Patolehdossa, kuusi oli jo ehtinyt valtapuuksi. Sen sijaan mäntyä ahoilla ei juurikaan tavattu, sillä kuusi levittäytyi sinne ympäröiviltä alueilta heti lehtipuun jälkeen⁷⁵. Vaarakyläläiset korjasivat heinää läheiseltä Jylkynpaiseen niityltä, joten ehkäpä juuri Vaarakylän perhekunnat, kuten Huoviset ja Rääpysjärvet, olivat kaskenneet Soidinvaaran ja sitä ympäröivien alueiden satoisiksi havaittuja metsämaita⁷⁶. Kaskeamiseen oikin oiva tilaisuus, sillä 1800-luvun puolivälin aikoihin isojako oli kesken ja Metsähallituskin vasta perusteilla.

Kuva 10. Selkävaara vuoden 1910 vaiheilla (ks. liite 1). Lähteet: Pudasjärven hoitoalueen kartta ja karttaselitys vuosilta 1909–1913. Metsähallituksen Tikkurilan arkisto. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107–108. KA.

Kuva 11. Olkimaa vuoden 1910 vaiheilla (ks. liite 1). Lähteet: Pudasjärven hoitoalueen kartta ja karttaselitys vuosilta 1909–1913. Metsähallituksen Tikkurilan arkisto. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.

Kuva 12. Soidinvaaran seutu 1850-luvulla (ks. liite 1). Lähde: Jokijärven jakokunnan kartta vuodelta 1855. Taivalkoski. 1 A ja 1 B. KL VIII. PPMMTA.

5.3 Salakaskeaminen ja kaskimetsien vuokraaminen

Metsähallituksen perustaminen merkitsi kaskikauden hiipumista valtionmailla. Kaskeaminen ja siitä johtuneet metsäpalot kuluttivat metsävaroja, jotka Metsähallitus halusi säästää sahateollisuuden tarpeisiin. Paikalliseen, talonpoikaiseen metsänkäyttöön lukeutuvaa kaskeamista ja valtion suurmetsätaloutta oli mahdoton sovittaa samalle metsäalueelle, minkä vuoksi kaskiviljelyä ryhdyttiin viranomaisen taholta rajoittamaan voimaperäisesti. Toki aikaisemminkin valtionmaiden kaskeamista oli yritetty saada vähentymään säätämällä eriasteisia kaskeamisrajoituksia⁷⁷. Säädöksistä huolimatta kaskeamista kuitenkin jatkettiin entiseen tapaan, sillä suunnattomia erämaita oli mahdoton valvoa. Toisaalta kaski kiellon valvominen ei juurikaan kiinnostanut paikallisia viranomaisia, sillä heidän palkkansa oli riippuvainen talonpoikien veronmaksukykyvystä⁷⁸.

Metsähallituksen perustamisen myötä vanha asetelma murtui. Valtionmaat jaettiin hoitoalueisiin, joita alkoivat valvoa metsänhoitajat ja metsävahdit. Heidän toimeentulonsa ei ollut sidoksissa talollisten veronmaksuun, minkä vuoksi luvaton kaskeamista ei enää katsottu läpi sormien. Valvonnan lisääntyessä salakaskia alkoi tulla ilmi, mutta kaskeajia tavoitettiin paikan päältä aniharvoin (taulukko 2). Kaskeamisesta kiinni jääneet joutuivat kihlakunnan oikeuden eteen vastaamaan tekosistaan. Metsänhoitaja ilmoitti rikkeestä nimismiehelle, jonka tehtävänä oli haastaa epäilyksenalainen oikeuteen ja toimia siellä syyttäjänä. Paikallisten puolta pitäneet nimismiehet kuitenkin hoitivat velvollisuuksiaan laimeasti ja haluttomasti, mikäli metsänhoitajaan on uskomista: "Koska asianomaiset

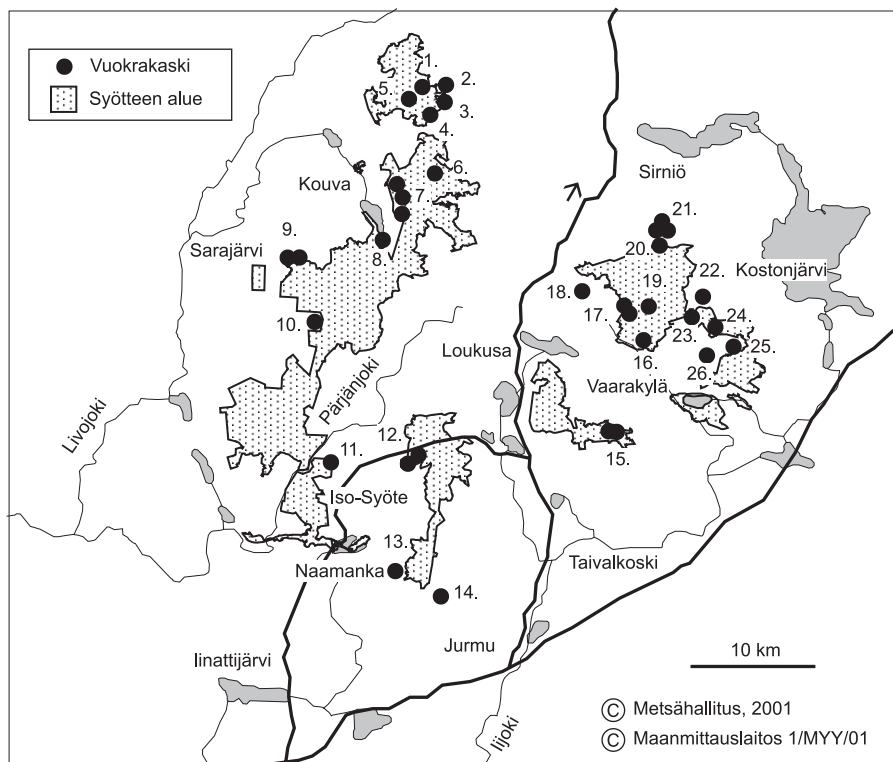
*kruununnimismiehet ylimalkaan laimeasti valvovat metsänhaaskausrikosjuttuja eivätkä toimita selvoimissäkään tapauksissa tarpeellisia poliisitutkintoja, olisi asiasta välttämättä asianomaisille läänin kuvernöörille kirjallinen huomautus tehtävä siitä, että kutakin kruununnimismiestä kehoitettaisiin tarkoin virkansa velvollisuudella toimittamaan, ainakin metsänhoitajain anomuksesta poliisitutkinnon raskauttavien asianhaarojen vallitessa sekä oikeuksissa yleisinä syyttäjinä suuremmalla innolla ja virkavelvollisuudella ajamaan haaskausjuttuja, niin että rikoksentekijät, enemmän kuin tähän saakka, saatettaisiin edesvastaukseen laittomista teoistaan.*⁷⁹

Taulukko 2. Luvattomia kaskia 1860-luvulla. Lähde: Luettelo Iin hoitoalueen kaskimaista. Iin hoitoalueen arkisto. Be 12:1. OMA.

Vartiopiirin nro	Metsäseutu	Kasken pinta-ala (ha)	Kasken ilmitulo-vuosi	Muita huomioita
12	Jukuanvaara	1,5	1860	Ei tietoa kaskeajasta
12	Jukuanvaara	2,1	1861	Ei tietoa kaskeajasta
12	Perävaara	2,2	1861	Ei tietoa kaskeajasta
12	Kouvanvaara	6,4	1861	Ei tietoa kaskeajasta
21	Teerivaara	1,2	1861	Ei tietoa kaskeajasta
21	Särkipä	2,1	1861	Ei tietoa kaskeajasta
18	Sivakkavaara	1,0	1862	Ei tietoa kaskeajasta
18	Virsuvaara	1,1	1862	Ei tietoa kaskeajasta
18	Pikkulamminvaara	2,5	1862	Ei tietoa kaskeajasta
12	Kouvanvaara	1,1	1866	Ei tietoa kaskeajasta
12	Kouvanvaara	0,5	1866	Ei tietoa kaskeajasta
12	Kouvanvaara	1,5	1866	Ei tietoa kaskeajasta
12	Kouvanvaara	0,6	1868	Kaskeaja tunnistettu

Ilmitulleista salakaskista suurin osa sijaitsi Kouvanvaaralla, kaukana Pudasjärven hoitoalueen pohjoislaidalla. Vaaran rinteille kaadetuista kaskista käytiin myös kärkejä. Esimerkiksi vuoden 1870 talvikärkejällä kruununnimismies Tengman syytti talollista Johan Kylmäluomaa luvattomasta Kouvanvaaran kaskeamisesta⁸⁰. Tapahtumasarja lähti käyntiin metsävahti Backmanin ollessa vierailulla virkatoverinsa kanssa Kylmäluoman talolla syyskuussa 1868, jolloin Johan Kylmäluoma mainitsi kylväneensä pienen kasken Kouvanvaaran rinteelle. Metsävahti teki asiasta ilmiannon metsänhoitajalle, minkä seurauksena Kylmäluoma haastettiin kuultavaksi oikeuteen. Siellä talollinen kielsi hakanneensa ja polttaneensa kaskeja ja sanoi mäkitupalaisen Matts Weijolan tehneen sen. Viimeksi mainitulla oli metsänhoitajan lupa kasketa kruununmaalla vuokraa vastaan. Varattomana Weijola ei kuitenkaan kyennyt suoriutumaan vuokranmaksusta, eikä hänellä ollut varaa edes kylvää poltettua kaskeja. Siksi Kylmäluoma tarjoutui maksamaan kaskivuokran ja kylvämään kasken yhdessä Weijolan kanssa. Kihlakunnan oikeus totesi Kylmäluoman menetelleen oikein ja hylkäsi syytteen.

Koska kaskeaminen oli tärkeä osa paikallisten ihmisten toimeentuloa, myöntyi Metsähallitus vuokraamaan heille pienialaisia kaskimaita viljeltäviksi (kuva 13). Talolliset ja torpparit anoivat kaskettaviksi metsäalueita, joita he tai heidän vanhempansa olivat kaskenneet aiemminkin ja joiden viljelykelpoisuus oli siksi tiedossa (taulukko 3). Mieluiten Metsähallitus tarjosi vuokralle ilmitulleita salakaskia, joita ei oltu ehditty vielä kylvää viljalle. Vuokraa kaskimaasta maksettiin tavallisimmin 4–12 markkaa hehtaarilta. Kasken sai polttaa vain yhden kerran, eikä siitä yleensä ollut lupa ottaa kuin yksi sato⁸¹. Yhtä aikaa viljan kanssa kaskimaalle täytyi kylvää kaksi tai kolme kiloa männyn siemeniä jokaista puolta hehtaaria kohden⁸². Vuokraehtoihin kuului myös pitää aho aidattuna kaskeajan kustannuksella viiden vuoden ajan, jottei karja olisi päässyt turmelemaan aholla orastavaa taimikkoa⁸³. Usein vuokraehtoja kuitenkin laiminlyötiin. Maa saatettiin polttaa niin voimakkaasti, että puuston kasvu aholla oli sen jälkeen hyvin hidas⁸⁴. Toisinaan männyn kylvö jätettiin kokonaan tekemättä, toisinaan taas ahoilla kasvoi mäntyä pensasmaisina tuppaina, sillä kaskeaja oli tahallaan kätkenyt männyn siemenet maahan pariin kolmeen paikkaan⁸⁵.

Kuva 13. Vuokrakaskia 1800-luvun jälkimmäisellä puolella. Lähteet: Metsähallituksen luettelot kaskimaista. Metsähallituksen arkisto I. Er 1. KA; Metsähallituksen luettelot kaskimaista. Iin hoitoalueen arkisto. Hi 6:1. OMA; Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA. (1. Hoikanlamminvaara, 2. Pikku-lamminvaara, 3. Pyöreälehto, 4. Sivakkavaara, 5. Tölväs, 6. Virsuvaara, 7. Kouvanvaara, 8. Perävaara, 9. Jukuvaara, 10. Näsiäkumpu, 11. Teerivaara, 12. Särkipä, 13. Lotja, 14. Pirinvaara, 15. Kärppävaara, 16. Alalamminlehto, 17. Jylkynvaara, 18. Pärjänvaara, 19. Soidinvaara, 20. Oravivaara, 21. Valkealehto, 22. Selkälehto, 23. Hirvipalo, 24. Mainuanlehto, 25. Kivilammenlehto ja 26. Iso Lehtorinta).

Taulukko 3. Vuokrataskia 1860- ja 1870-luvuilla. Lähteet: Metsähallituksen luettelot kaskimaista. Metsähallituksen arkisto I. Er 1. KA; Metsähallituksen luettelot kaskimaista. Iin hoitoalueen arkisto. Hi 6:1. OMA.

Metsäseutu	Kasken vuokraaja	Kasken pinta-ala (ha)
Oravivaara	Pehr Sirniö ja Pahl Sirniö	0,5
Jylkysenmaa	Lars Huovinen ja Sakris Rääpysjärvi	3,0
Jylkysenmaa	Lars Huovinen	1,0
Alalamminlehto	Sakris Rääpysjärvi	2,0
Mainuanlehto	Sakris Rääpysjärvi	1,1
Kärppävaara	Anders Huovinen	1,0
Kärppävaara	Lars Huovinen	0,8
Soidinvaara	Johan Rääpysjärvi	6,3
Hirvipalo	Johan Rääpysjärvi	1,8
Kouvanvaara	Matts Weijola	0,5
Kouvanvaara	Joh. Yli-Kouva	3,9
Kouvanvaara	Sigfrid Kouva	0,3
Virsuvaara	Pahl Väinämö	1,1
Sivakkavaara	Pahl Väinämö	1,0
Jukuanvaara	Anders Vaarala	1,9
Jukuanvaara	Henrik Kortetjärvi	2,5
Särkipenä	Johan Särkivaara	0,5
Särkipenä	Joh. Särkelä	1,2
Teerivaara	Joh. Vähäkuopus	1,0

6 TERVAHAUTOJA JA HIILIMIILUJA

6.1 Olosuhteet suotuisat tervatalouden kehitykselle

Ulkomaisen laivanrakennustoiminnan vilkastuminen 1600-luvun alkupuolella antoi voimakkaan sysäyksen suomalaisen tervakaupan kehitykselle. Pian tervasta muodostui maamme tärkein vientiartikkeli, minkä kunniakkaan aseman terva säilytti yli kaksi vuosisataa⁸⁶. 1700-luvun loppuun mennessä Pohjanmaa oli noussut hallitsevaan asemaan tervanviennissä. Maakunnasta ulkomaille kuljetettu tervamäärä oli lisääntynyt niin, että se vastasi koko valtakunnan vientimäärää 100 vuotta aikaisemmin⁸⁷. Tervakaupan kukoistuskaudella Oulusta kehittyi ensiarvoisen tärkeä satamapaikka, jonka kautta sisämaassa valmistettu terva matkasi ulkomaille, ennen kaikkea Englantiin. Toki Oulu tunnettiin tervakau-punkina jo aikaisemminkin, sillä terva hyväksyttiin siellä voin rinnalle veronmaksuvälineeksi 1600-luvun alussa⁸⁸.

Aluksi vaikeat kuljetusolosuhteet ehkäisivät Pudasjärven ja Taivalkosken tervanpoltoa, eikä seutukunta lukeutunut vielä 1700-luvun puolivälissä varsinaisiin tervantuotantoalueisiin⁸⁹. Runsaskoskinen Iijoki oli liian vaikea vesiväylä tervan venekuljetukseen, minkä vuoksi terva jouduttiin viemään Ouluun maitse⁹⁰. Kuljetustilanne muuttui ratkaisevasti 1700-luvun lopulla, jolloin tervatynnyreitä ryhdyttiin rahtaamaan tukkilautoilla⁹¹. Vaikka lauttakuljetusta voitiin hyödyntää ainoastaan tulva-aikoina, edesauttoi se terva-alueen työntymistä itää

kohti. Niinpä tervakaupasta kehittyi merkittävä elinkeino myös Iijoen yläjuoksulla: esimerkiksi 1860-luvulla Pudasjärven pitäjän vuotuisen tervantuotannon arvioitiin olevan yli 10 000 tynnyriä⁹². Suurimittainen tervakauppa päättyi vähin erin ensimmäiseen maailmansotaan mennessä, sillä höyrylaivojen yleistyessä tervaa ei enää tarvittu lahonsuojana⁹³.

6.2 Harjualueiden tervamänniköt

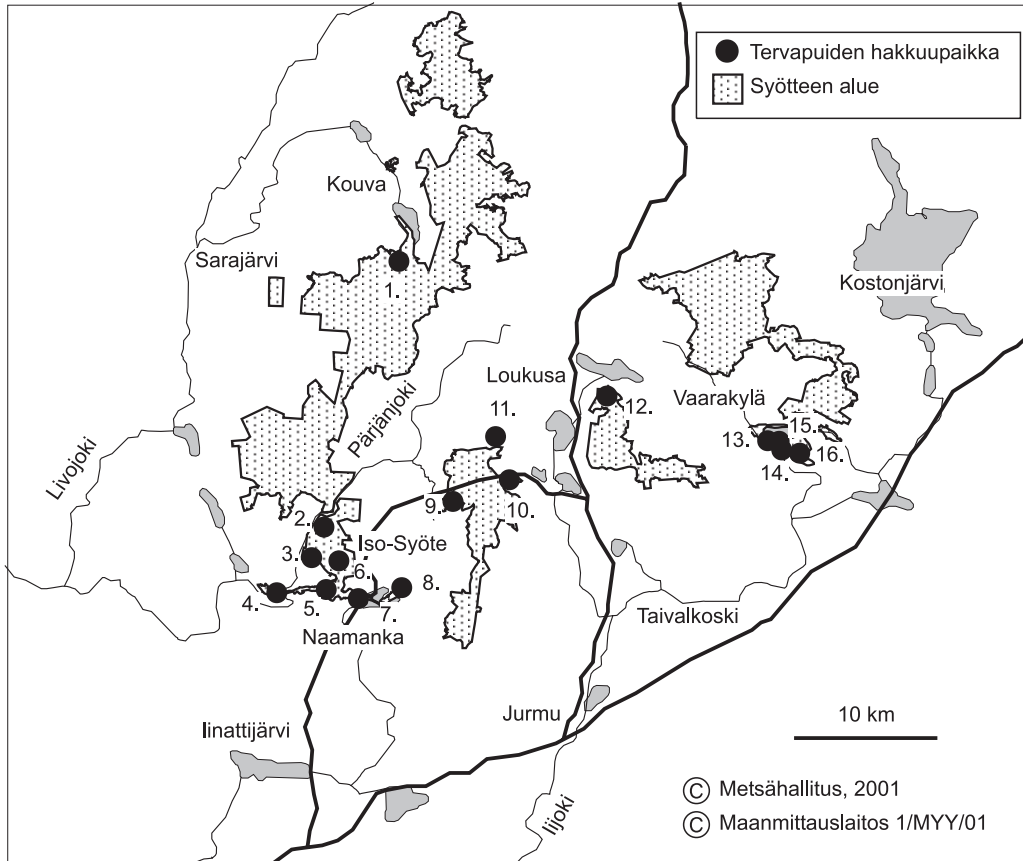
Perusta tervataloudelle laskettiin jo jääkaudella. Sulamisvedet kasasivat irtonaista maa-ainesta perääntyvän mannerjään uomiin ja tunneleihin synnyttäen harjujaksoja. Harjut ja niiden ympärille levittäytyvät kankaat ovat helposti vettä läpäiseviä ja maaperältään karuja, männyn kasvulle luontaisesti sopivia metsämaita. Syötteen alueella voidaan erottaa kaksi huomattavaa harjukokonaisuutta. Pudasjärvellä Naamankajärven tuntumassa sijaitsee Lauttaharjun, Pytkynharjun ja Naamankaharjun muodostama harjujakso, joka kaartuu Salmentakasen kohdalla kohti koillista. Taivalkoskella Koitijärven ja Rääpysjärven välissä sijaitsee Valkeisenharjun ja Soiperoisenharjun jakso, joka jatkuu Paloharjuna kohti luodetta. Näille alueille ja niiden läheisyyteen keskittyi suurin tervantuotanto, mutta toki koloamista harjoitettiin muuallakin, jopa männynsekaisilla kuusikkovaroilla (kuva 14)⁹⁴.

Rääpysjärven eteläreunaa myötäilevä Soiperoisenharju, joka aikaisemmin tunnettiin Rääpysharjuna, oli 1850-luvun puolivälin vaiheilla aukeana, koska kaikki männyt oli sieltä ehditty kolota ja kaataa tervapuiksi (kuva 15). Sen sijaan harjun eteläpuoleisilla kankailla oli yhä jäljellä koloamiseen sopivia männiköitä.

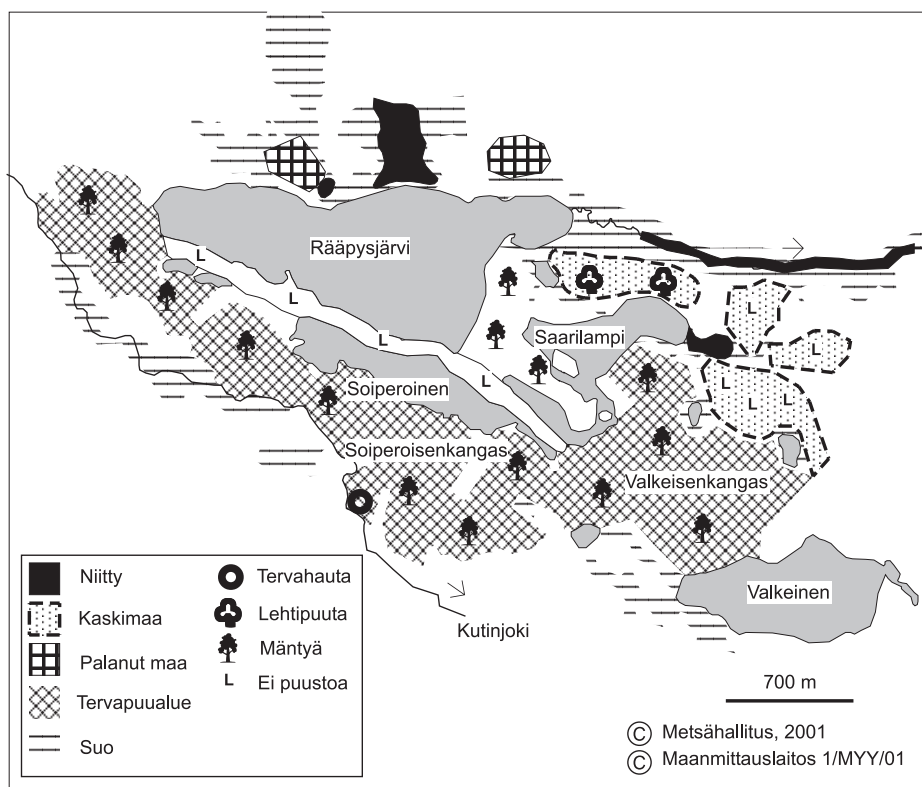
Mäntyjen koloaminen kuului olennaisena osana tervanpolton esivalmisteluihin. Koloamalla puu saatiin tuottamaan enemmän pihkaa ja sitä kautta myös enemmän tervaa⁹⁵. Ensimmäisenä vuonna mänty kuorittiin maasta ylöspäin niin korkealle kuin käsi ylettyi. Kaistale kuorta jätettiin kuitenkin jäljelle, jottei puu olisi kokonaan kuollut ja kuivettunut. Seuraavina vuosina koloamista jatkettiin yhä ylemmäksi puun rungolla, kunnes lopulta poistettiin kuoren kaistale eli suoni. Sen jälkeen kolopuut jätettiin odottamaan kaatamista⁹⁶.

Soiperoisen kolopuut kuljetettiin Kutinjoen varren suurelle tervahaudalle, jossa puut pilkottiin ja ladottiin kevätaurinon kuivattavaksi. Kevään edetessä ryhdyttiin valmistelevaan polttovaihetta. Tervahaudan pohja puhdistettiin huolellisesti, minkä jälkeen hakatut tervakset ladottiin säteittäin haudan pohjalle mahdollisimman tiiviisti⁹⁷. Lopuksi tervahauta peitettiin turpeilla ja mullalla. Hauta piti saada syttymään tasaisesti joka puolelta. Tuli sai palaa liekillä siihen saakka, kunnes tervasten päät olivat hiilellä⁹⁸. Sen jälkeen myös haudan juuri katettiin mullalla. Vähitellen terva alkoi juosta haudan pohjan läpi sammioon ja sieltä kourua myöten ulkopuolella odottavaan tynnyriin. Tervahaudan ohella Soiperoissa paloivat 1800-luvulla myös kasket, mistä ovat todisteina eri-ikäiset ahot. Soiperoisen seutu oli Huovisen, Kutin ja Koitilan sukujen vanhaa takamaata, josta erilaisia metsäntuotteita otettiin vielä Metsähallituksen perustamisen jälkeenkin. Esimerkiksi vuonna 1892 talollinen Matti Koitila osti Valkeisenlammen

ympäriä 10 m³ polttohonkia ja vuonna 1903 talollinen Juho Kutti osti Rääpysjärven rannalta 3,8 m³ veistopuita⁹⁹.

Kuva 14. Tervapuiden hakkuupaikkoja 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa asiakirjalähteiden perusteella. Lähteet: Jokijärven jakokunnan kartta vuodelta 1855. Taivalkoski. 1/5 A ja 1/5 B. KL VIII. PPMMTA; Tervapuuluettelot. Iin hoitoalueen arkisto. Bd 6:1. OMA; Ilmoitukset luovutetuista metsäntuotteista. Metsähallituksen arkisto I. Er 5, Er 20 ja Er 32. KA; Pudasjärven hoitoalueen kartta ja karttaselitys vuosilta 1909–1913. Metsähallituksen Tikkurilan arkisto. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107–108. KA; Taivalkosken hoitoalueen kartta ja karttaselitys vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen Taivalkosken toimiston arkisto. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA. (1. Puhakkavaara, 2. Syötekangas, 3. Romekangas, 4. Kivikangas, 5. Lauttahaarju, 6. Romevaara, 7. Pytkynkangas, 8. Pankkolammenkangas, 9. Särkiperä, 10. Luokanvaara, 11. Katajakärri, 12. Latvaara, 13. Koskenniskankangas, 14. Soiperoisenkangas, 15. Soiperoisenhaarju ja 16. Valkeisenkangas).

Kuva 15. Soiperoisen ympäristö 1850-luvulla (ks. liite 1). Lähteet: Jokijärven jakokunnan kartta vuodelta 1855. Taivaalkoski. 1/5 A ja 1/5 B. KL VIII. PPMMTA; Taivaalkosken hoitoalueen kartta ja karttaselitys vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen Taivaalkosken toimiston arkisto. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.

6.3 Kolometsien vuokrausta ja tervaksien ostoa

Metsähallituksen perustamisen jälkeen talolliset eivät enää päässeet aikaisempaan tapaan valtionmetsiin tervaa polttamaan. Koloamista saatiin kyllä harjoittaa, mutta vasta nimismiehen ja metsänhoitajan pitämän ja kuvernöörin hyväksymän katselmuksen jälkeen¹⁰⁰. Vaikka tervapuista piti pääsääntöisesti maksaa valtiolle, käytti paikallinen väestö koloamismahdollisuutta hyväkseen (taulukko 4). Koloamisen piti tapahtua vuokra-alueella mahdollisimman pian luvan saamisen jälkeen, ja viimeistään kuuden vuoden päästä kolometsä oli kaadettava¹⁰¹. Kaikkia mäntyjä ei saanut turmella, vaan joka kymmenen metrin välein täytyi säästää terveitä ja käpyjä kantavia mäntyjä siemenpuiksi. 1870-luvulla jokaisesta kuutiosyystä tervaspuita maksettiin kaksi markkaa, joka suoritettiin kantomiehelle ennen kuin puut tai terva kuljetettiin pois metsästä¹⁰².

Syötekankaalta ostettiin tervatarpeita useaan eri otteeseen. Esimerkiksi Johan Särkelä osti sieltä 1860-luvun alussa 20 syliä tervapuita¹⁰³. Abraham Vähäkuopus ja Johan Virkkunen puolestaan anoivat Metsähallitukselta lupaa saada 10 kuutiosyliä tervapuita Vanhan Syötekankaan eteläosasta¹⁰⁴. Siellä kasvoi huonolaatuista nuorta mäntymetsää, joka kyllä soveltui tervanpolttoon. Romevaaran tervapuita tavoitteli Samuel Naamanka ja Särkipärän kolopuita talollinen Juuso Karsikko¹⁰⁵.

Myös kantoja käytettiin tervanpolttoon, kun männyt alkoivat ehtyä. Niinpä Juho Virkkunen osti Luokanvaaralta 1880-luvulla kaksi kuutiosyliä tervaskantoja¹⁰⁶. Kannoista juoksutettu terva oli kuitenkin vaikea myydä, sillä se ei ollut yhtä laadukasta kuin kolomäntyjen terva¹⁰⁷.

Taulukko 4. Jäljellä olevia kolometsiä vuonna 1865. Lähde: Iin hoitoalueen kolometsäluettelo vuodelta 1865. Iin hoitoalueen arkisto. Bd 6:1. OMA.

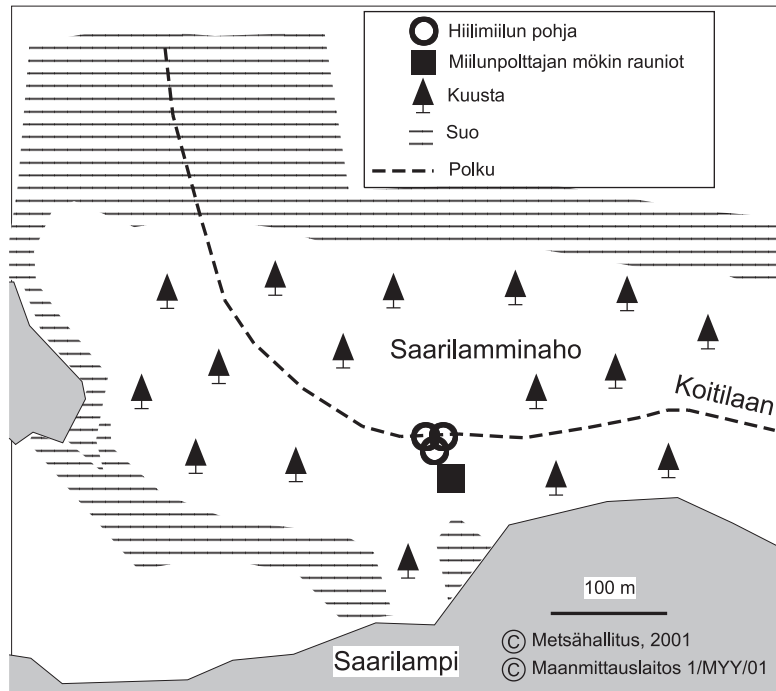
Koloaja	Metsäseutu	Kruununmaa
Anders Raiskio	Varpuvaara	Pohjanperä
Matts ja Samuel Pirttikangas	Matkavaara, Pikku Ohtavaara, Uusi Hautamaa, Kettumaa, Lakisuo ja Isoahon laita	Iinattijärvi
Daniel Vähäkuopus	Kivikangas	Iinattijärvi
Sam. Häyrynen	Ahvenvaara, Rometkangas ja Lauttalamminharju	Kurki
Joh. Lehtovaara	Pytkynkangas	Kurki
Josef Karsikko	Torasvaara ja Jyrkkävaara	Kurki
Henrik ja Joh. Särkivaara	Ahvenvaara ja Uusi Syötetkangas	Kurki
Anna ja Zach. Kortetjärvi	Hanhikangas ja Jyrkkävaara	Kynsijärvi
Lars Kulojärvi	Tuoresvaara	Kynsijärvi

Sukupolvien ajan harjoitettu tervanpolto jätti jälkensä metsämaisemaan. Monille kankaille jäivät pystyyn ainoastaan vialliset, tervanpolttoon kelpaamattomat puut, eikä sellainen jätemetsä pystynyt siementämään uutta puusukupolvea kunnolla¹⁰⁸. Joskus tapahtui niinkin, että puulaji vaihtui tervakankaalla männystä kuuseksi. Tämä johtui siitä, että kolotut männyt kaadettiin harvennushakkuun tapaan, jolloin männyn uudistumiselle jäi liian pieniä ja varjoisia aukkoja. Sen sijaan kuusitaimikolle aukot olivat juuri sopivan kokoisia, joten kuusimetsä pääsi valtaamaan alaa karuillakin kasvupaikoilla¹⁰⁹.

6.4 Saarilamminahon hiilimiilut

Puuhiiltä tarvittiin runsaasti rautateollisuudessa ja toisen maailmansodan alettua myös autojen polttoaineena. Autohiilen hankinnasta huolehtimaan Metsähallitukseen perustettiin hiilitoimisto¹¹⁰. Metsähallitus valmisti hiiltä sodan jälkeen 1940-luvulla Soiperöisen alueella Saarilamminahossa, mistä ovat jäänteinä kolme hiilimiilun pohjaa ja miilunpolttajan mökin rauniot (kuva 16). Valmiit hiilet ajettiin hevosilla Koitijärven rannalle Koitilaan varastoitaviksi¹¹¹. Hiilen valmistukseen kelpasi kaikenlainen puu, mutta koska hiilenpolton puulle antama kanto-hinta oli aika alhainen, käytettiin miiluihin yleensä vähäarvoisin puutavara. Hiili- eli sysipuut katkottiin kolmen metrin mittaisiksi. Sitten ne oksittiin, aisattiin ja koottiin kokkokasoiksi eli kantoristikoiksi kuivamaan¹¹². Puut kaadettiin mieluiten kevätkestästä, sillä syksyllä tapahtuvaa polttoa varten puiden piti olla riittävän kuivia. Metsähiillossa, jollaista Saarilamminahossakin harjoitettiin, puut ve-

dettiin miilun pohjalle alle kilometrin matkalta. Miilun pohjaksi valittiin kivetön ja tiivis kangasmaa, joka tasattiin vaakasuoraksi ja puhdistettiin sammalkerroksesta ja kannoista ennen hiilipuiden latomista¹¹³. Puut ladottiin miiluun siten, että keskelle jäi avoin sytytysjuotti, kormu. Ladonnan päätyttyä päällys tasattiin ja miilu peitettiin havuilla ja peittomaalla.

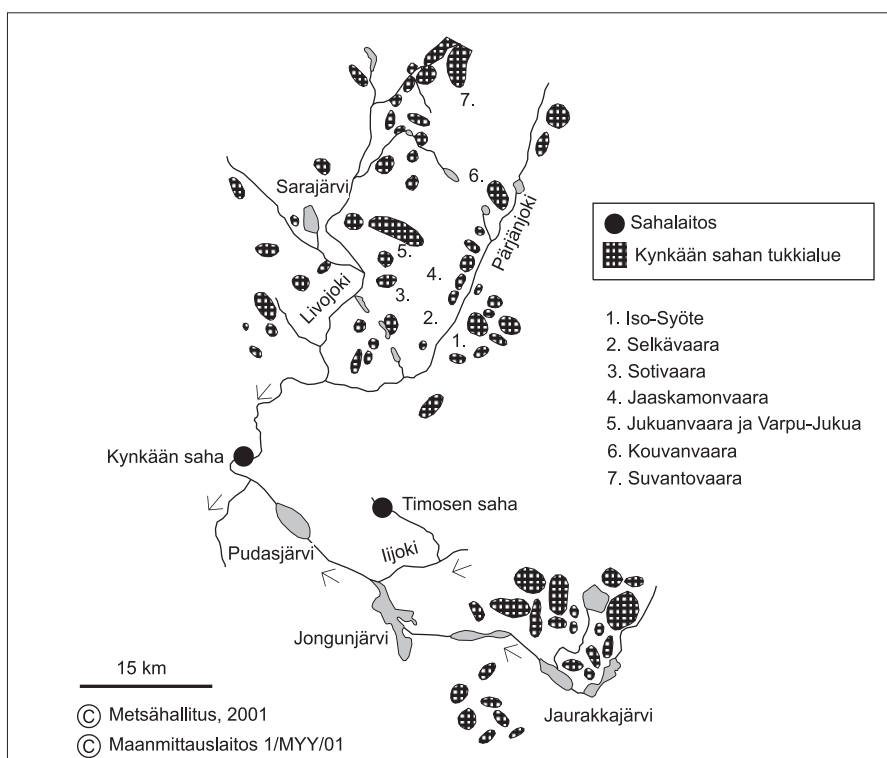
Kuva 16. Hiilimiilujen pohjat ja miilunpolttajien mökin rauniot Saarilamminahossa Soiperoisen alueella (ks. liite 1). Nykykartoissa Saarilamminaho tunnetaan myös Kaksivihisenahona. Lähteet: Armas Tynin haastattelu 3.7.2000; Maastotyöt kesällä 2000.

Miilu sytytettiin täyttämällä kormu hiillillä, kekäleillä ja kuivilla pilkkeillä, minkä jälkeen puiden hiiltyminen lähti käyntiin. Miiluhiillossa osan hiilestä täytyi palaa tarvittavan lämmön aikaansaamiseksi. Hiiltäjän tehtävänä oli pitää palavan hiilen määrä mahdollisimman pienenä¹¹⁴. Työ edellytti jatkuvaa valvomista ja paikalla oloa, minkä vuoksi miilun äärelle rakennettiin usein pieni mökki tai sauna asumista varten. Kun tuli saavutti miilun jalkaosan, hiilto päättyi ja miilua voitiin ryhtyä joko sammuttamaan tai purkamaan. Edellinen vaihtoehto vaati paljon vettä ja soveltui ainoastaan silloin, kun lähistöllä oli järvi tai suurehko puro. Sammuttaminen tapahtui siten, että miilun peite vedettiin alas ja kasteltiin puuromaiseksi seokseksi, joka lapioidtiin takaisin miilun peitoksi¹¹⁵. Mikäli sammuttaminen onnistui, miilu kylmeni parin viikon kuluessa. Purkaminen aloitettiin viimeistään kolmen vuorokauden kuluttua hiillon päättymisestä. Purkutyövälineinä käytettiin hiilikoukkua, haravaa ja eräänlaista kouraa¹¹⁶. Valmiit sydet haravoitiin miilun ympärille. Kun sydet olivat jäähtyneet riittävästi, ne vietiin karsinaan eli varastoon odottamaan jatkokuljetusta.

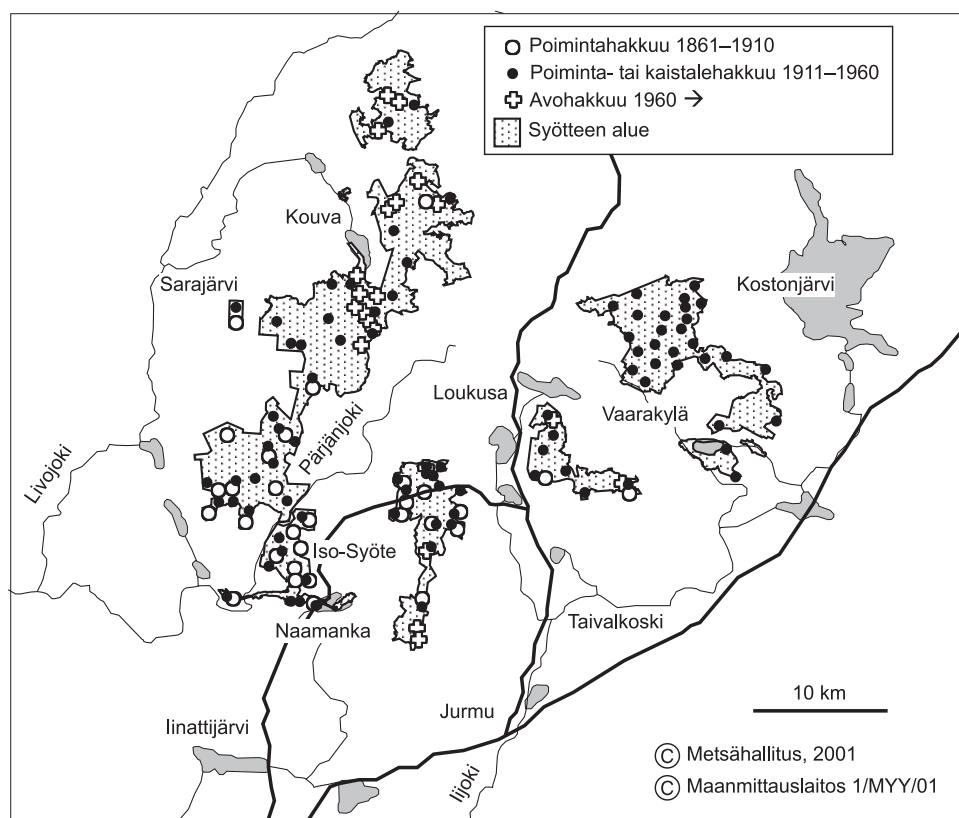
7 METSÄTALOUDEN AIKAKAUSI

7.1 Kruununtukkien harsintahakkuut alkavat

Ensimmäiset sahalaitekset perustettiin suurten koskien niskaan, sillä vesi oli vielä 1800-luvun alkupuolella sahojen tärkein voimanlähde. Tuohon aikaan sahateollisuus miellettiin vuoriteollisuuden kilpailijaksi, sillä molemmat tarvitsivat tuotantoonsa puuta. Vuoriteollisuuden tarvitsemien metsävarojen turvaamiseksi sahojen toimintaa rajoitettiin. Viranomaiset pitivät sahoilla katselmuksia, joiden yhteydessä kullekin sahalle määrättiin vuotuinen sahauskiintiö ja sahatukkien kaatoon tarkoitettut metsäalueet (kuva 17). Sahateollisuuden kehitys kiihtyi ja vesisahojen valtakausi päättyi, kun sahalaiteosten toimintaa kahlinneet rajoitukset poistuivat vuonna 1861 ja höyryvoima valjastettiin sahojen voimanlähteeksi. Tuossa vaiheessa Pohjanlahden rannikolle syntyi useita suuria ja tehokkaita höyrysafoja, jotka alkoivat hyödyntää ympäröiviä metsiä, myös Iijokilaakson kaukaisia metsäseutuja¹¹⁷. Syötteen alueella metsänhakkuut keskittyivät vielä 1800-luvulla enimmäkseen Pudasjärven puolelle, mutta 1900-luvulla, kun tukkien kysyntä kasvoi ja uudet uittoväylät valmistuivat, savotat alkoivat lisääntyä myös Taivalkoskella (kuva 18).

Kuva 17. Lääninmetsänhoitajan 1850-luvulla katsastamat tukkialueet Kynkään sahanäälle. Lähde: Kartta Kynkään sahan tukkialueista vuodelta 1853. Oulun maakunta-arkiston karttakokoelma. 12 b:4. OMA.

Kuva 18. Paikalliselle väestölle ja metsäyhtiöille myytyjen arvopuiden (saha-, pelkka- ja paperipuiden) hakkuupaikkoja. Pelkka on suurikokoinen, nelisärmäiseksi veistetty tai sahattu mänty tai kuusi. Lähteet: Metsänarviokirjat vuodelta 1888. Pudasjärven hoitoalueen arkisto. Hg 1:1. OMA; Ilmoitukset luovutetuista metsäntuotteista. Metsähallituksen arkisto I. Er 1–54. KA; Metsähallituksen hakkuuluettelot. Iin hoitoalueen arkisto. Hi 6:1. OMA; Metsätalouden tarkastusten asiakirjat. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106–110. KA. Metsähallituksen arkisto II. Hba 71–73. KA. Metsähallituksen Pudasjärven ja Taivalkosken toimistojen arkistot; Ilmakuvat 1990–1997.

Ensi vaiheessa sahatukiksi kelpasi ainoastaan vanha ja kookas mänty, mutta sittemmin metsäteollisuuden monipuolistuessa kuusikin alkoi käydä kaupaksi. Aluksi savottalaisia oli kuitenkin vaikea saada kuusimetsiin. Kun ruotsalainen Ytterstfors Trävaru Aktiebolag aloitti savotan Jaaskamonvaaralla talvella vuonna 1912, ei työväkeä saatu riittävästi paikalle, sillä väki vieroksui kuusikkovaaran hakkuuta paksun lumen ja puiden oksaisuuden vuoksi¹¹⁸. Suurimmat savotat 1800-luvun puolella olivat Kauniinlammenvaaralla, Pitämävaaralla ja Jaaskamonvaaralla: vuonna 1882 kirjanpitäjä Paavolan nimissä hakattiin Kauniinlammenvaaralta vajaat 4 000 sahapuuta, vuotta myöhemmin sahanomistaja Nordblad hakkuutti Pitämävaaralta noin 6 000 sahapuuta ja 1890-luvulla kauppahuone Bergbom osti Jaaskamonvaaralta noin 10 000 sahatukkipuuta¹¹⁹. Mainitut vaarat olivat pinta-alaltaan hyvin laajoja, joten keskimäärin sahapuita kaadettiin yhdeltä hehtaarilta alle kymmenen. Myöhemmin hakkuumäärät kasvoivat merkittävästi: esimerkiksi 1930-luvulla Taivalkosken Soidinvaaran seudulta sahapuita kaadettiin 41 560 runkoa, kun leimikon pinta-ala oli 980 hehtaaria¹²⁰. Näin ollen yhdeltä hehtaarilta poimittiin keskimäärin yli 40 sahatukkipuuta.

7.2 Varsiteitä Varpu-Jukualla ja kaistaleita Salmitunturilla

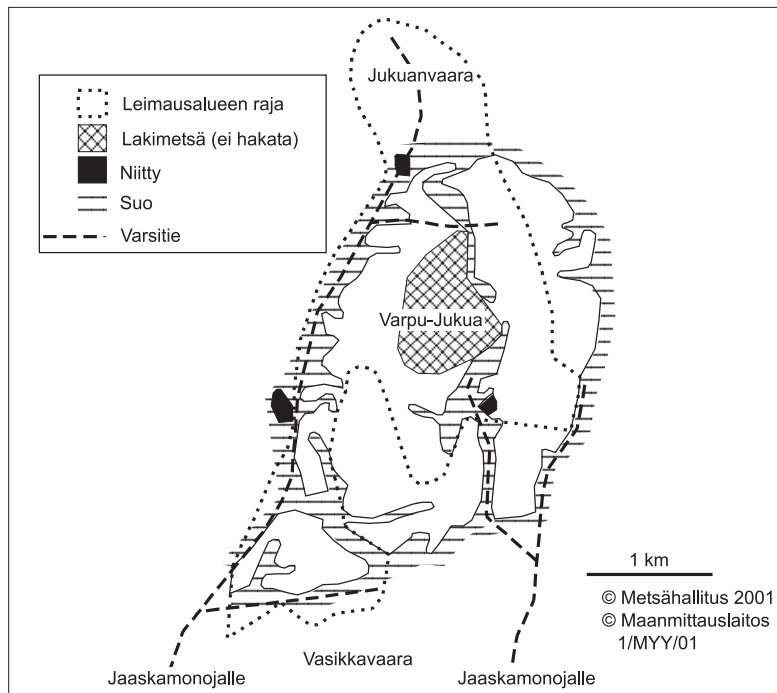
Savottaa varten ajo- eli hevosmies kokosi yhteen hevoskunnan, johon kuului hänen lisäkseen kaksi tai kolme kaatomiestä. Kaatomiesten tehtävänä oli kaataa, karsia ja katkoa leimatut kruununtukit. Lisäksi he auttoivat kuorman teossa ajomiestä, jonka päätehtävänä oli ajaa sahapuut uittoväylän varrelle. Ajomies maksoi kaatomiehille viikkopalkan, joka oli Taivalkosken hoitoalueella 1910-luvulla 10–15 markkaa¹²¹. Vetotaksa oli muutamia pennejä juoksumetriltä, mutta mikäli matka uittoväylälle oli erityisen vaikea, maksettiin pohjarahan lisäksi muutama hankaluuspenni¹²². Suurissa savotoissa kulki lähes yhtenäinen hevoskolonna hakkuupaikalta uittoväylälle. Esimerkiksi Jaaskamonvaaran savotassa 1900-luvun alkupuolella 100 hevosta oli vetämässä sahapuita¹²³.

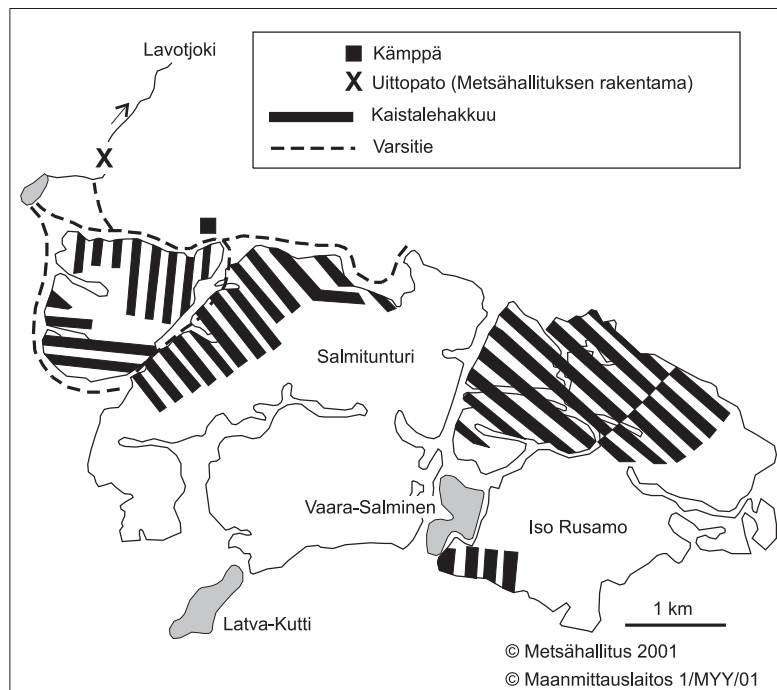
Sahatukkien kulku uittoväylien varsilla sijainneille varastopaikoille alkoi varsiteitä myöten. Hevosvarsitiet suunniteltiin kulkemaan helppokulkuisia soita pitkin ja tiet jäädytettiin keinotekoisesti, jotta pohja olisi kestänyt hevosten ja tukkirekien painon. Pudasjärven Varpu-Jukualla 1930-luvun alussa varsitiet rakennettiin leimikon molemmin puolin. Tiet johtivat kohti etelää vasta kunnostetun Jaaskamonojan varrelle (kuva 19). Sieltä useiden kymmenien tuhansien kuusi- ja mäntytukkien matka jatkui purouittona luovutuspaikalle Livojoelle ja sieltä edelleen pääuittoväylälle Iijoelle. Purouittoa varten Jaaskamonoja tammettiin eli padottiin, jotta vettä olisi tarpeeksi tukin joutuiseen kuljettamiseen uiton käynnistyessä keväällä.

Vanha kirveskanto Pitämävaaralla. Jouni Aarnio 2000.

Varpu-Jukuan leimikko oli tyypiltään tiheää siemenpuuasentoa muistuttavaa lohkoharsintaa. Koska puusto oli enimmäkseen oksaista ja lahovikaista, ei tyydyttävää ja siemennyskykyistä metsää saatu mitenkään muodostumaan¹²⁴. Taivalkosken Salmitunturilla ja Iso Rusamossa uutta metsää pyrittiin synnyttämään harsinnan sijasta kaistalehakkuilla (kuva 20). Yleinen tapa oli hakata kaistaleet joko kokonaan aukeiksi tai harvaan siemenpuuasentoon¹²⁵. Iso Rusamossa kaistaleittain hakkaaminen epäonnistui osittain, sillä kaistaleet olivat leveydeltään liian vaihtelevia. Kaistaleiden välit muodostuivat kiilamaisiksi tai muulla tavoin muodoltaan epämääräisiksi, joten tulevien hakkuiden järjestäminen kävi vaikeaksi. Salmitunturin kaistaleista tukit vedettiin varsiteitä myöten Keskimmäisen Lavotlammen ja padotun Lavotjoen rannoille ja sieltä edelleen Sirniönjoen ja Unijoen kautta Kynsijärveen.

Kuva 19. Varpu-Jukuan leimikko 1930-luvulla (ks. liite 1). Lähde: Leimaus-kartta vuodelta 1932. Pudasjärven hoitoalueen arkisto. Hd 4:2. OMA.

Kuva 20. Salmitunturin ja Iso Rusamon leimikot 1930-luvulla (ks. liite 1). Lähteet: Leimauskartta vuodelta 1933. Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen arkisto. Hd 4:2. OMA; Taivalkosken hoitoalueen kartta vuodelta 1909. Metsähallituksen Taivalkosken toimiston arkisto.

7.3 Sahatukkeja metsää haaskaamalla

Myytyjen kruununtukkien lisäksi valtionmailta varastettiin suuri määrä metsäntuotteita, mikä osaltaan vaikutti metsän rakenteeseen. Metsän luvattoman kaatamisen eli metsänhaaskauksen juuret ulottuvat aikaan, jolloin Metsähallitusta ei vielä ollut olemassa. Maatalouteen pohjautuva elämäntapa oli epävarmaa, sillä toistuvat hallat verottivat viljaa ja pedot karjaa. Katovuosina paikallinen väki otti sahaliikkeiltä velaksi ruokatarpeita. Velkakirja oli eräänlainen puunhankintasopimus, jossa talollinen tai torppari sitoutui hankkimaan velkaa vastaavan tukkimäärän sahaliikkeelle¹²⁶. Kun omat metsät talon ympäriltä oli hakattu ja velkataakka yhä vain kasvoi, oli pakko ryhtyä hankkimaan puutavaraa valtionmetsistä. Metsävarkautta ei pidetty mitenkään häpeällisenä tekona, sillä oikeus erämaiden hyväksikäyttöön oli juurtunut syvälle kansan mieleen.

Metsänhaaskaus oli jatkuva riidan lähde paikallisen väestön ja paikkakunnalle palkattujen metsävirkamiesten välillä. Vuoden 1910 vaiheilla Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastaja luonnehti kiivaaksi käynnyttä tilannetta ja paikallista väkeä seuraavalla tavalla: *”Väistämättä minkäänlaisia keinoja, vainoaa se alituisesti, painajaisen tavalla, metsänhoitovirkakuntaa sekä paikkakunnalla että paikkakunnan sanomalehdistössä. Tällöinen kohtelu panee tyyneimpienkin virkamiesten mielet kuohuksiin.”*¹²⁷ Metsänhoitajien ja metsävahtien päätehtäväksi muodostui metsänhaaskaajien jahtaaminen, eikä varsinaiseen metsän hoitamiseen tai metsätalouden suunnitteluun juurikaan jäänyt aikaa.

Luvaton metsänkaato oli poikkeuksellisen mittavaa, sillä esimerkiksi Pudasjärven hoitoalueelta arvioitiin kaadetun salaa melkein miljoona sahapuuta vuosina 1859–1910¹²⁸. Metsänhoitajan mielestä *”hoitoalueen metsiä on rasittanut outo loisvieras, joka vuosi vuodelta hiljalleen, vaan varmasti on kuluttanut paraat metsät”*¹²⁹. Yhtä ahnaasti paikalliset olivat käyttäneet myös Taivalkosken hoitoalueen metsiä. Tästä olivat todisteina vanhat ja tavattoman suuret kannot, joita löytyi 1900-luvun alussa kaikkialta mäntymailta muistona entisistä aarniometsistä. Näistä jättiläismännystä talonpojat olivat valmistaneeet pelkkoja, jotka he lautasivat lijosuulle myytäväksi¹³⁰.

Ainoastaan murto-osa kruununtukkeja anastaneista jäi kiinni, joten useimmiten metsävahtia odottivat haaskauspaikalla vain kaatotyön jäljet¹³¹. Aina metsävarkaat eivät kuitenkaan ehtineet kuljettaa tukkeja talteen, vaan puut jäivät läjiin tekopaikalle. Todistettavasti sahapuita ja muita arvokkaita metsäntuotteita kaadettiin salaa 1800-luvun jälkimmäisellä puolella seuraavilta paikoilta: Pärjänjoen varsi, Riihikumpu, Pytkynharju, Syötekangas, Romevaara, Sotivaara, Naaman-kaharju, Maanselkä, Kärriyvaara, Selkävaara, Kouvanvaara, Kortepalo, Kauniinlammenvaara, Särkipäri sekä Isovaara ja Jukuanvaara (taulukko 5)¹³². Metsänhaaskausta oli tavattoman vaikea estää, sillä monesti metsävahdit syyllistyivät itsekin salahakkuuseen. Riittävän tarmokkaat ja luotettavat miehet eivät vahdeiksi uskaltaneet ryhtyä, sillä he pelkäsivät joutuvansa riitoihin muiden kyläläisten kanssa. Metsänvartijan työhön kuuluivat vaara ja väkivalta, minkä myös metsätalouden tarkastaja vuoden 1910 vaiheilla osuvasti totesi: *”Vartioston ollen rehellisenä ja huolekkaana ammatissaan on sitä vastaan, kun lahjominen ei enään ole*

*tepsinyt, väkivaltaa käytetty; silloin ei ole rehellisen virkailijan henki mitään maksanut*¹³³.

Metsävahdin ammatin varjopuolelta sai kokea myös Samuli Juhonpoika Timonen, joka toimi Iso-Syötteen ja sitä ympäröivän vaara-alueen metsävahtina 1900-luvun alussa. Timonen oli havainnut vartioretkellään huhtikuussa 1906 Pärjänjoen varrella luvatta kaadettuja tukkeja, jotka olivat piilossa lumen alla¹³⁴. Hän tiedusteli lähialueen asukkailta, kuka rikoksen oli tehnyt ja mainitsi samalla tulevaisuuden muutaman päivän päästä katkomaan salaa kaadetut sahapuut myyntiin kelpaamattomiksi. Timosen vierailu sai Naamangan kylällä aikaan runsaasti huomiota, joten pian myös kaksi metsänhaaskaukseen syyllistynyttä miestä sai kuulla metsävahdin uteluista. Muiden kuullen he uhosivat juottavansa vahdille kuumaa tinaa kurkkuun, mikäli tämä uskaltaisi tulla Pärjänjoen varrelle ”kääpäilemään”¹³⁵.

Taulukko 5. Salaa kaadetut metsäntuotteet Isovaaralla ja Jukuanvaaralla vuonna 1865. Lähde: Luettelo haaskatuista metsäntuotteista. Iin hoitoalueen arkisto. Hi 6:1. OMA.

Haaskauspaikka	Metsäntuote	Lukumäärä (kpl)	Pituus (m)
Isovaara	Keloja	45	5,3
	Honkahirsiä	15	5,3
	Honkahirsiä	21	4,1
	Kuusihirsiä	50	4,1
	Honkahirsiä	28	3,0
	Kuusihirsiä	47	3,0
Jukuanvaara	Honkahirsiä	48	3,5
	Kuusihirsiä	15	3,5

Uhkailut eivät Timosta pelottaneet, vaan huhtikuun viimeisenä päivänä hän saapui Riilahon torppaan aikomuksenaan hiihtää seuraavana aamuna Pärjänjoen tukkikätkölle¹³⁶. Metsävarkaat olivat selvillä Timosen aikeista ja lähtivät myös aamulla kohti haaskauspaikkaa, jossa osapuolet tapasivat toisensa ja alkoivat väitellä keskenään. Hetken päästä toinen metsävarkasta löi Timosta takaapäin kirveellä päähän. Iskun seurauksena vahti kaatui kuolleena maahan, minkä jälkeen varkaat vierittivät hänet osittain sulaan Pärjänjokeen. Timonen löydettiin kesäkuun toisella viikolla joesta kintaat yhä kädessään ja reppu selässään. Kirveeseen kajonnut metsävaras sai Pudasjärven käräjillä elinkautisen vankeusrangaistuksen ja surmassa avustanut tuomittiin kuudeksi vuodeksi kuritushuoneeseen¹³⁷.

8 PORONHOIDOSTA TÄRKEÄ ELINKEINO

8.1 Porotalouden alkuaskeleet

Pudasjärven ja Taivalkosken korkeudella muinoin eläneille metsälappalaisille kesy poro oli vetojuhta ja villipeurojen metsästyksessä käytetty houkutuseläin¹³⁸. Poro oli arvokas kotieläin, mutta ei kuitenkaan toimeentulon päälähde tai teuraseläin. Savolaiset uudisasukkaat omaksuivat poronhoidon taidon metsälappalaisilta ja liittivät sen tärkeäksi osaksi karjatalouttaan. Uudisasukkaiden huuhtanpoltto vähensi metsälappalaisten elintilaa ja elämisen mahdollisuuksia piilaamalla metsästysmaita, ajamalla peurat ja muun riistan pakosalle sekä säilyttämällä porot villeiksi¹³⁹. Metsälappalaisten arvellaankin vetäytyneen pohjoisemmaksi suurelta osin juuri uudisasukkaiden harjoittaman huuhtaviljelyn vuoksi¹⁴⁰. Sen sijaan talonpoikaisen poronhoidon kehitykselle kaskeaminen avasi ennen näkemättömät mahdollisuudet. Porojen kevättalvinen ravinnonsaanti varmistettiin kaatamalla suuri määrä kuusipuita, joiden naavaa ja loppoa nälkiintyneet porot käyttivät ravinnokseen. Myöhemmin, kun puut olivat kuivuneet, porokaski poltettiin ja syntynyt huuhtamaa kylvettiin rukiille. Näin syntyi omaleimainen ja käytännöllinen poronruokinnan ja huuhtaviljelyn yhdistelmä, jolla voitiin hoitaa kahta tärkeää toimeentulomuotoa¹⁴¹.

Poronhoidosta kehittyi 1700-luvun kuluessa kannattava elinkeino, sillä porosta saatiin monenlaista myyntitavaraa, kuten lihaa, talia ja vuotia. Lisäksi erätalonpoika tarvitsi poroja kuljettamaan heinää ja huuhtaviljaa pitkillä ja vaikeakulkuisilla taipaleilla¹⁴². Poronhoidon tärkeyttä Pudasjärvellä kuvastaa hyvin se, että jo vuonna 1769 kihlakunnan oikeuden pöytäkirjaan merkittiin kirjallinen poronhoitoa koskeva sopimus¹⁴³. Sen pääasiallisin tavoite oli porovarkauksien ja poronhoidossa havaittujen törkeiden laiminlyöntien estäminen, jotka molemmat olivat tuohon aikaan yleisiä. 1800-luvun loppupuolella poronlihasta alkoi muodostua yhä tärkeämpi kauppatavara poron muiden käyttömuotojen jäädessä vähitellen takalalle¹⁴⁴. Samoihin aikoihin saivat alkunsa myös paliskunnat eli poronhoitoyhtymät, joiden osakasjäseninä olivat paliskunnan rajojen sisäpuolella porojaan hoitavat poroisännät. Paliskuntalaitos ja porotalous ovat yhä elinvoimaisia Pudasjärvellä ja Taivalkoskella, joten Syötteen alueellakin laiduntaa edelleen suuria porolaumoja.

8.2 Luppokasket ja jäkäläkankaat laitumina

1800-luvulla poronhoidon uhkaksi muodostui isojako. Ennen sitä takamaat olivat jakamatonta aluetta, jossa poroja sai laiduntaa ilman rajoituksia. Isojaon yhteydessä suoritettu valtionmaiden erottaminen vähensi merkittävästi porolaitumien määrää. Poronhoidon vaikeuksista tietoinen Metsähallitus myönsi paikallisille poromiehille lupia luppokuusien kaatoon. Puut saivat olla enintään 25 cm:n vahvuisia 1,3 metrin korkeudelta mitattuna, eikä niitä saanut kaataa kuin kosteilta ja vesiperäisiltä mailta¹⁴⁵. Luppopuita hakattiin kevättalvella, jolloin ei voitu erottaa tarkkaan kuivan ja vesiperäisen maan rajaa. Paikallinen väestö käytti tätä epäkohtaa hyväkseen hakkaamalla luppopuita kielletyiltä paikoilta¹⁴⁶. Lupakirjassa ei myös-

kään mainittu, missä vartiopiirissä tai millä metsäalueella kuusimetsää oli oikeus kaataa. Niinpä poromiehet kulkivat vartiopiiristä toiseen ja kaatoivat samalla lupakirjalla luppokuusikoita ympäri valtionmaata metsävahtien tietämättä¹⁴⁷.

Poropuiksi kaadettiin suuri määrä kuusia yhdeltä hehtaarilta, joten porolauman syöttäminen vaati paljon metsää¹⁴⁸. Taivalkosken puolella mainittiin vuoden 1910 vaiheilla, että kuusimetsää oli tuhottu naavapuuhakkuilla erityisen paljon seuraavilla metsämailla: Tilsa, Hirvikumpu, Alalamminlehto, Iso Jylkynvaara, Soidinvaara ja Kortevara¹⁴⁹. Metsänhoitajien valitusten perusteella porolaumat tuottivat myös muunlaista haittaa metsänkasvulle. Kun porot kuopivat talvella luontaista ravintoaan hidaskasvuista jäkälää, porojen sanottiin turmelevan hentoja puuntaimia, jotka pakkasessa helposti katkeilivat ja kuolivat¹⁵⁰. Kesällä hyönteisten ahdistelema porolauma tallasi aralla kangasmaalla nuoret puuntaimet rikki tai kuopi ne juurineen. Lisäksi porot hankasivat sarviaan nuoriin männyihin, mistä oli seurauksena puun kuoren irtoaminen. Tällä tavoin tuhoutuneita jäkälämaita oli Pudasjärven puolella 1900-luvun alussa esimerkiksi Kivikankaalla, Romekankaalla ja Murtovaaralla¹⁵¹. Myöhemmin poronhoidon ja valtion metsätalouden vastakkainasettelu väheni, eikä 1920-luvulla Pohjois-Taivalkosken hoitoalueella esimerkiksi naavapuita enää mainittu juurikaan hakatun¹⁵².

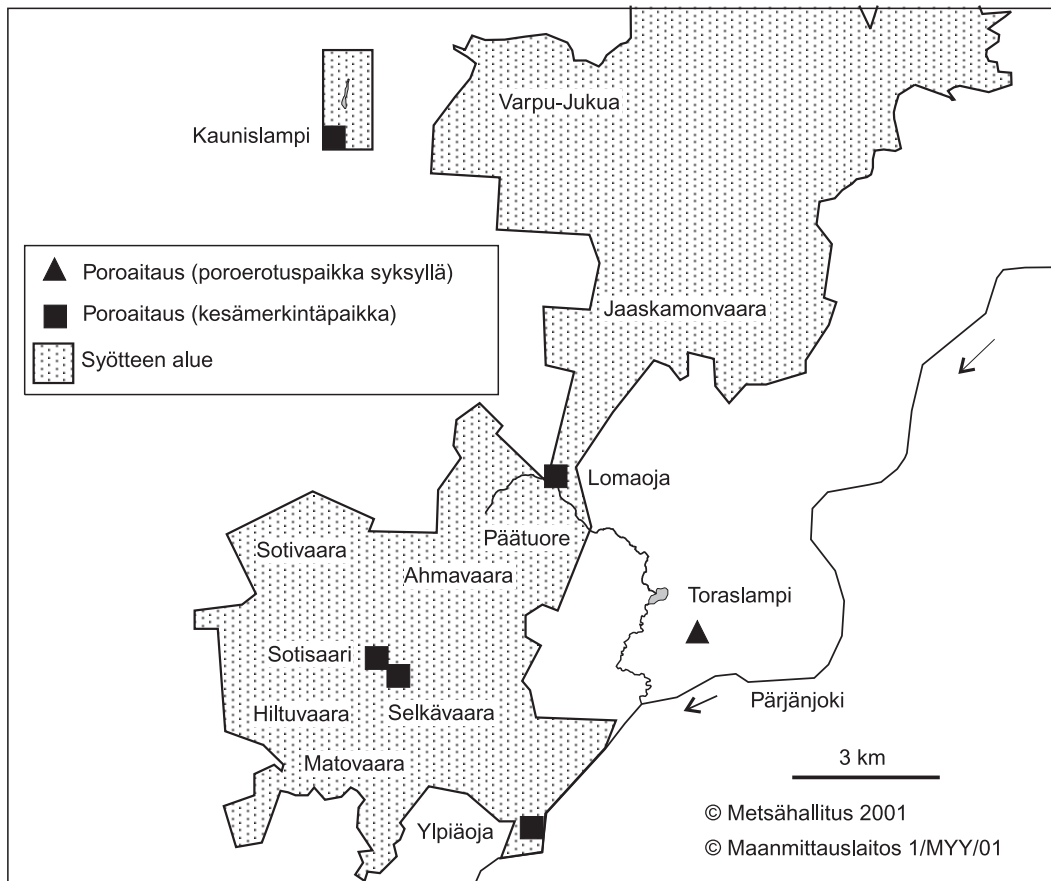
8.3 Vanhat poroaitaukset

Päinvastoin kuin pohjoisen lappalaiset, pudasjärveläiset ja taivalkoskelaiset eivät vaeltaneet porojensa mukana¹⁵³. Talven ajan porolaumat pidettiin paimentamalla samoilla alueilla, mutta kesät ne saivat liikkua maastossa vapaina. Kesäaikana vassoja merkittiin syksyn poroerotusta silmälläpitäen, minkä vuoksi paliskunnilla oli käytössään kesämerkintäpaikat. Merkintäpaikoille rakennettiin aidat, jotka johtivat eräänlaisiin porosuojiin tai porokämppeihin. Vasat seurasivat emojaan aidalle ja sitä kautta porosuojaan, jota poromiehet kävivät ”kokemassa” säännöllisin väliajoin¹⁵⁴. Iso-Syötteen pohjoispuoleisella alueella sijaitsevat Ylpiäojan, Sotisaaren, Lomaojan ja Kaunislammen merkintäpaikat rakennettiin vuoden 1900 aikoihin, kun taas Selkävaaralle porokämppeä ja -aitaukset pystytettiin useita vuosikymmeniä myöhemmin (kuva 21)¹⁵⁵. Selkävaaralle rakennustarpeet saatiin purkamalla läheiseltä Latvalamminsuolta tarpeettomiksi käyneitä heinälatoja. Selkävaaralla vassoja merkittiin vielä 1970-luvulla, mutta muilla kesämerkintäpaikoilla porotyö päättyi jo 1960-luvulla¹⁵⁶.

Varsinainen poronhoitokausi alkoi lokakuussa, jolloin poron jäljet näkyivät kuurassa ja suot sekä vesistöt kantoivat miestä ja poroa¹⁵⁷. Silloin laumaa ryhdyttiin keräämään poroaitoihin erottelua, vassojen merkintää, uroiden kuohintaa ja teurastusta varten. Poronhaku aloitettiin yhdellä tai useammalla suunnalla samanaikaisesti. Kunkin poroaitauksen ympärille oli muodostunut aikojen kuluessa vakiintunut hakualue, jonne matkattiin muutaman miehen ryhminä¹⁵⁸. Syksyinen poronhaku saattoi kestää kuukauden tai kauemminkin, mikäli arkoja poroja ei saatu heti kiinni. Entisaikaan tärkeänä apuna poronhaussa oli kesy poro, joka saatiin helposti kiinni houkuttelemalla leivällä tai heittämällä suopungilla¹⁵⁹. Kun porolauma tavoitettiin metsästä, lähti kesyn poron vetäjä kulkemaan edellä ja

muut porot seurasivat¹⁶⁰. Loput miehet hajautuivat lauman sivuille ohjailemaan ja palauttamaan laumasta karkailevat porot takaisin.

Porot johdatettiin poroerotusta varten emäaitaan, jollainen sijaitsi esimerkiksi Pärjänjoen ja Toraslammen välisellä alueella. Poroaitaukseen meni muutamia taitavia ja luotettavia poromiehiä, jotka alkoivat ottaa poroja kiinni¹⁶¹. Vasoille tehtiin korvamerkkit, jotta ne tunnistettiin muiden poronomistajien eläimistä. Samalla erotettiin myös emättömät orpovasat ja tuntemattomat merkkipäät, jotka myytiin paikan päällä pidetyssä huutokaupassa¹⁶². Veto- ja teuraseläimiksi tarkoitettua hirvaat kuohittiin, mutta tarpeellinen määrä hyvärotuisia poroja säästettiin siitosta varten. Tavallisesti teurasporot vietiin taloille tapettaviksi, jolloin säästyttiin ruhojen vaivalloiselta kuljetukselta ja saatiin veri talteen helposti¹⁶³.

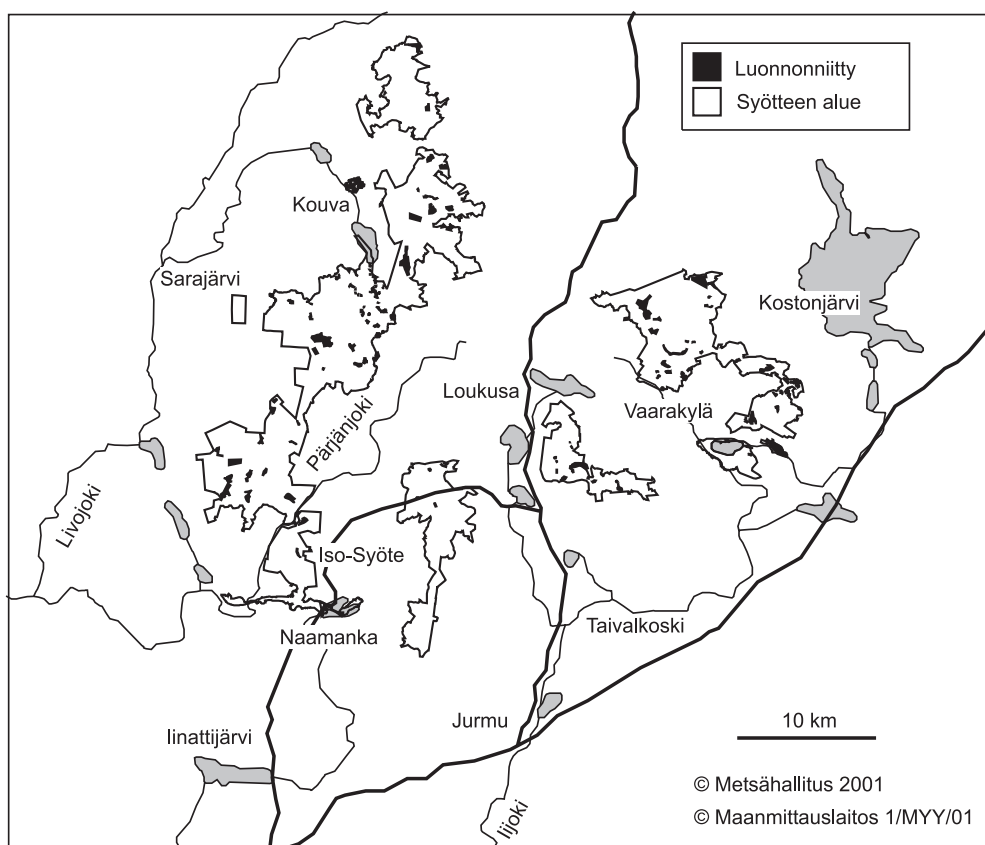

Kuva 21. Vanhoja poroaitauksia. Lähteet: Sakari Särkelän haastattelu 8.6.2000; Maastotyöt kesällä 2000.

9 KRUUNUNNIITYILTÄ KARJALLE TALVIREHUA

9.1 Niittynautintojen muotoutuminen

Koska heinäpeltoja ei perinnäisen maatalouden aikana vielä tunnettu, jouduttiin karjan talviruokintaan käytetty heinä haravoimaan rannoilta ja luonnontilaisilta soilta (kuva 22). Kaskimaiden tavoin myös heinämaat vallattiin ennen isojakoa ja Metsähallituksen aikaa vapaasti yhteismailla¹⁶⁴. Niityn pitkäaikaiseen käyttöön ja niittyalan raivaukseen uhratun työpanoksen myötä takamaille syntyi yksityistä niittymistusta. Esimerkiksi Sarajärven kylän Kortetjärven talolle oli vallattu Sotisaaren, Näätiojan ja Peuraajan heinämaat 1700-luvulla ja Vaaralan talolle Vatisuon, Sotiojan ja Jaaskamonojan niityt 1800-luvulla¹⁶⁵. Niittyjen yksityisomistuksesta kertovat myös monet paikannimet, kuten Päätalonniitty, Mularinniitty ja Hiltusen suo. Yksityisten niittymaiden lisäksi yhteismailla saattoi sijaita myös ”juoksunurmia”, joita sai niittää sinne ensiksi ehtinyt¹⁶⁶. Niitto-oikeus säilyi yhden heinäntekokauden ajan, joten seuraavana vuonna oli uusi kilpajuoksu niitylle.

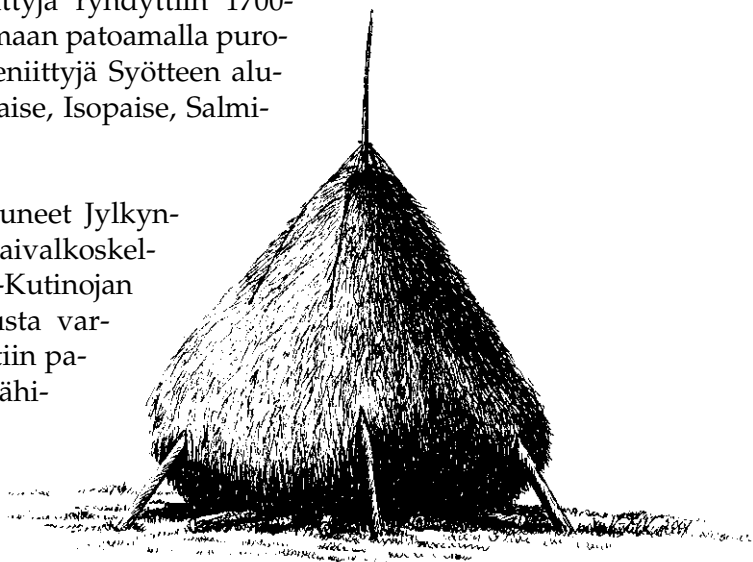
Kuva 22. Luonnonniittyjä vuoden 1910 aikoihin. Lähteet: Kruununmaan kartta. Taivalkoski. Karttaosat 2 ja 3. KL XI. Pudasjärvi. Karttaosat 4, 6 ja 9. KL XV. PPMMTA; Pudasjärven hoitoalueen kartta ja karttaselitys vuosilta 1909–13. Metsähallituksen Tikkurilan arkisto. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107–108. KA; Taivalkosken hoitoalueen kartta ja karttaselitys vuosilta 1908–09. Metsähallituksen Taivalkosken toimiston arkisto. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.

Isojaon yhteydessä talollisille myönnettiin oikeus näyttää korvaukset yhteismailta valtaamiaan niittyalueita, mutta valtiolle jäi kuitenkin oikeus ottaa niityt pois tarpeen niin vaatiessa¹⁶⁷. Mikäli näin tapahtui, täytyi talonpojille maksaa niityillä tehdyistä raivaustöistä sopiva korvaus. Monet talolliset laajensivat ilman Metsähallituksen lupaa vanhoja niitypalstojaan¹⁶⁸. Paikallisilla oli myös tapana anoa Metsähallitukselta lisää suomaata niityntekoon. Jos lupa myönnettiin, alueelta kaadettiin puut yhtiöille myytäväksi ja varsinainen niityn raivaus sai sen jälkeen jäädä¹⁶⁹. Kaikkia heinämaita ei isojaossa annettu talollisille, vaan osa niistä palautui Metsähallitukselle. Myöhemmin nämä niityt jaettiin metsävahtien ja kruununmetsätorppareiden käyttöön. Metsätorpille kruununniityt jaettiin veronlaskun perusteella siten, että kukin sai niittyalaa suhteessa maksamaansa veroon. Metsävahtit eivät maksaneet veroja, joten niittyjä jaettiin heille metsänvarhijatorpassa pidetyn karjamäärän mukaan.

9.2 Niittytyypit ja heinäntekoon liittyvät rakenteet

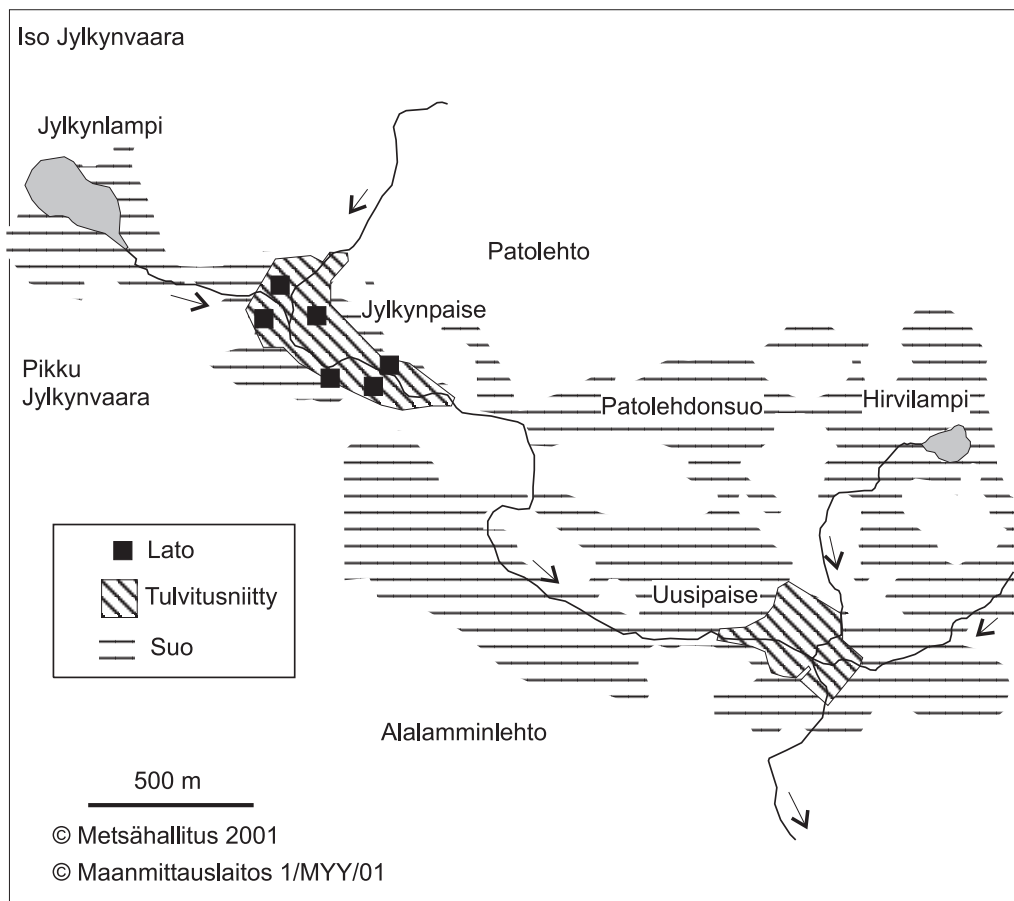
Entisajan niityt voidaan jakaa sijaintinsa mukaan neljään ryhmään: kuivan maan niityt, notkoniityt, luhtaniityt ja suoniityt¹⁷⁰. Kuivan maan niityt oli miltei poikkeuksetta saatu aikaan raivaamalla, kun taas muut niitylajit olivat alkuperältään luonnonniittyjä, joiden tuottoa oli saatettu parantaa erilaisin raivaustoimenpitein. Kuivan maan niittyihin luettiin parhaat kaskiahot, jotka alkoivat vähentyä ratkaisevasti valtionmaalta 1850-luvun jälkeen kaskeamisrajoitusten astuttua voimaan. Kuivan maan niittyjä olivat myös Rytivaaran ja Latvakouvan kruununmetsätorppien ympärille raivatut piha- eli kotinurmet. Notko- ja luhtaniityt sijaitsivat alavilla paikoilla, joissa tulvavesi esti sammaloitumista ja metsänkasvua, mutta heinät viihtyivät. Laajimmat heinämaat sijaitsivat kuitenkin luonnontilaisilla soilla, joita ei voitu näyttää joka vuosi niiden huonotuottoisuuden vuoksi. Heinäntuotannon lisäämiseksi ja sammaloitumisen estämiseksi suo- ja puronvarsiniittyjä ryhdyttiin 1700-luvulla keinotekoisesti tulvittamaan patoamalla puroja¹⁷¹. Tärkeitä tulvitus- eli paiseniittyjä Syötteen alueella olivat Jylkynpaise, Uusipaise, Isopaise, Salmisenpaise ja Moskavaaranpaise.

Vaarakylän Kutin talolle kuuluneet Jylkynpaise ja Uusipaise sijaitsevat Taivalkoskella Kutinjokeen laskevan Latva-Kutinojan varrella. Jylkynpaiseen tulvitusta varten Latva-Kutinojaan rakennettiin patoja, mihin viittaavat myös lähi-alueen paikannimet *Patolehto* ja *Patolehdonsuo*. Uusipaiseen niitypato rakennettiin noin 200 metriä Saukko-ojan, Hirvilamminojan ja Latva-Kutinojan risteyskohdan eteläpuolelle. Molempia niittyjä tulvitet-

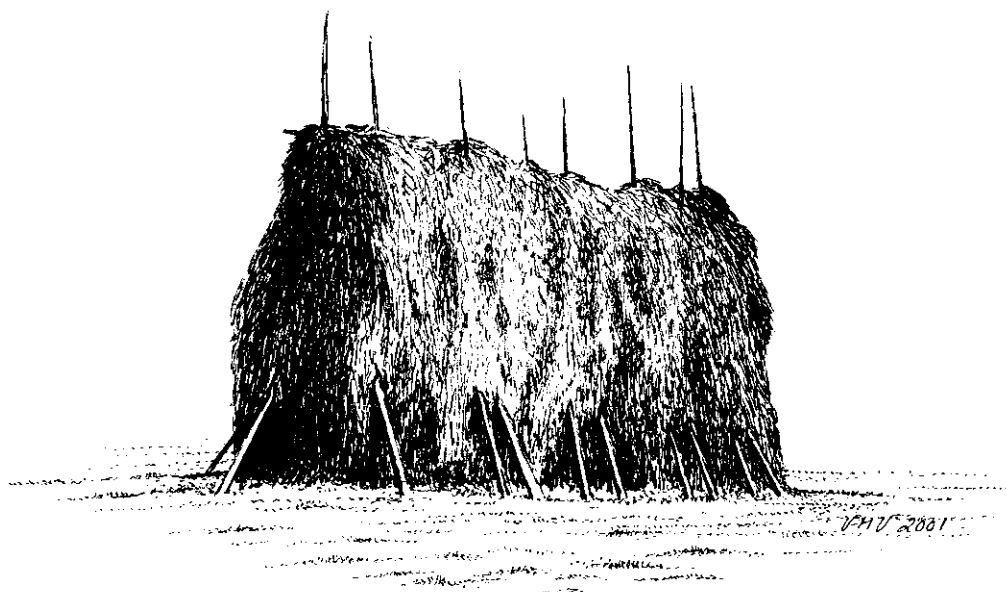

Kekosuova. Veli-Matti Väänänen.

tiin jo varhain, sillä esimerkiksi vuonna 1855 laadittuun karttaan ne merkittiin patoniityiksi (kuva 23). Saman kartan mukaan Jylkynpaiseen niitylle oli rakennettu kuusi latoa, joista ei enää ole jäljellä kuin pohjarakennelmat. Perimätiedon mukaan niityille lähdettiin heinäkuun 20. päivän aikoihin. Niittosakilla oli mukanaan haravat ja suoniitylle sopivat siipiviikatteet¹⁷². Kun heinät olivat kuivaneet päivän, ne koottiin rukoihin (so. heinäkorjuun aikana niitylle tehty tilapäinen, kekomainen heinäkasa) ja kannettiin sapilailla (so. kahden kannettava heinänkuljetusväline) latoihin tai heinäsuoviin. Suova on niitylle tehty suuri heinän säilytyskasa. Suovan pohjalle laitettiin puiden vesoja tai puukehikko, jotta vesi ei turmele pohjimmaisia heiniä. Kun suova oli valmis, heinien päälle asetettiin painoksi tuulivitrat, jotka muodostuivat latvasta yhteen punotuista koivunvesoista. Viistot sivutuet pönkittivät suovaa ja estivät heiniä painumasta liian tiukkaan. Usein suovan ympärille rakennettiin myös yksinkertainen aita, jolla estettiin porojen tai karjan pääsy syömään ja hajottamaan suovaa. Heinät koottiin suovaan pystyseipäiden eli pielen varaan. Heinäsuovia oli kahdenlaisia: useamman pielen muodostama pitkänomainen saurasuova ja yhden pielen pyöreä kekosuova¹⁷³.

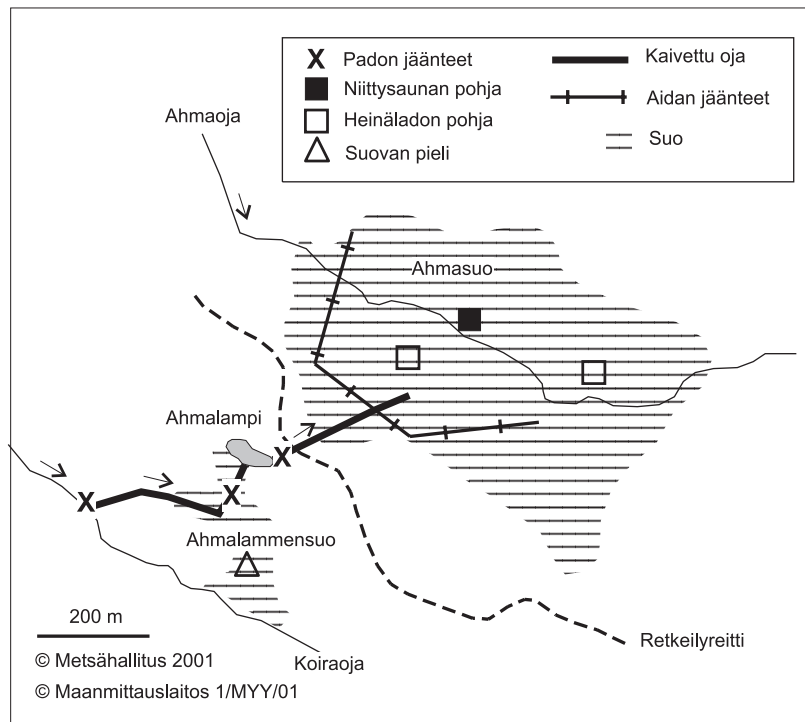
Kuva 23. Jylkynpaiseen ja Uusipaiseen tulvitusniityt vuonna 1855 (ks. liite 1). Lähde: Jokijärven jakokunnan kartta vuodelta 1855. Taivalkoski. 1 A ja 1 B. KL VIII. PPMMTA.

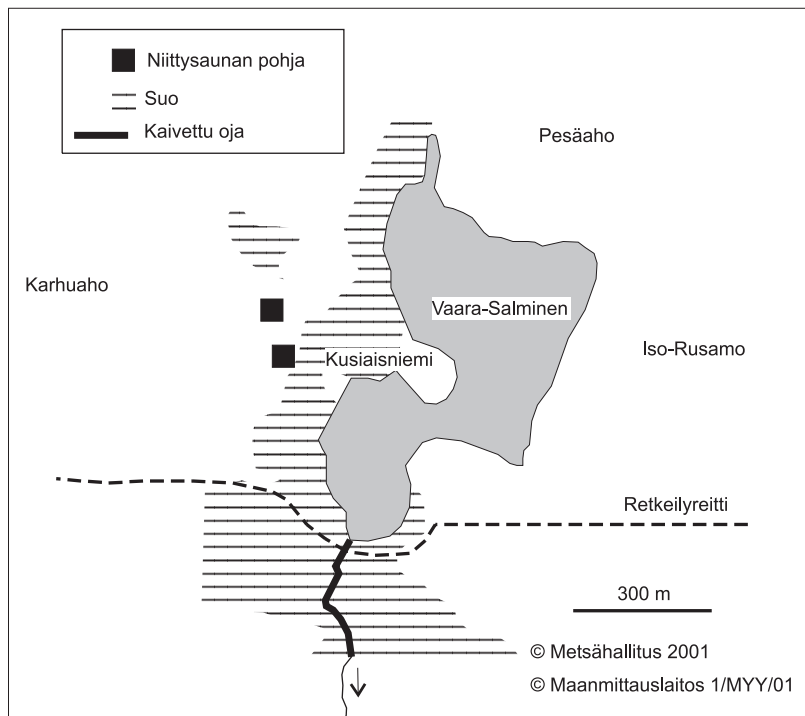
Saurasuova. Veli-Matti Väänänen.

Oivallisia esimerkkejä paiseniityistä ovat myös Ahmalammensuon ja Ahmasuon niityt, jotka sijaitsevat Iso-Syötteen pohjoispuoleisella alueella Ahmatuvalle johtavan retkeilyreitit tuntumassa (kuva 24). Ahmalammensuon niityn Metsähallitus huutokauppasi säännöllisin väliajoin eniten tarjoavalle, kun taas Ahmasuon suurniitty kuului erään naamankalaisen talollisen nautintaan. Niittyjen vesittämiseksi Koiraojalta kaivettiin padoilla varustettu oja Ahmalammelle ja sieltä edelleen Ahmasuon niitylle. Kevättulvan aikana Koiraojan ja Ahmalammensuon padot laitettiin kiinni, jolloin tulvavedet kulkeutuivat kohti lampea seisahtuen Ahmalammensuolle¹⁷⁴. Samaan aikaan Ahmalammen pato, jolla säädeltiin veden kulkua Ahmasuolle, pidettiin auki. Muutamaa viikkoa ennen Jaakonpäivänä alkanutta heinäntekoa Koiraojan ja Ahmalammensuon padot aukaistiin ja Ahmalammen pato suljettiin, jolloin kaikki niityt alkoivat kuivua heinäntekoa varten¹⁷⁵. Heinät koottiin latoihin tai suoviin eli pieleksiin. Yöt vietettiin usein Ahmasuon niittysaunassa. Heinänteko ja niittyjen vesittäminen Ahmalammella päättyivät 1960-luvulla, mutta monet niittyrakenteiden jäänteet ovat yhä jäljellä muistuttamassa alueen rikkaasta historiasta.

Tulvittamisen vastakohtana oli järven laskeminen niityn saamiseksi. Veden valasta vapautunut ranta-alue tarjosi ensiluokkaisen kasvualustan karjanrehuksi soveltuville heinäkasveille, minkä vuoksi työlääseen järvenlaskuun kannatti ryhtyä. Vaara-Salmisen ranta-alueet Taivalkoskella kuuluivat Sirniön kylän Koivulahden tilan niittymaihin (kuva 25). Tilan pitkäaikaisen isännän kertoman mukaan järven pintaa laskettiin 1900-luvun alkupuolella kaivamalla sen eteläpuolelle 300 metriä pitkä kuivatusoja, jonka kautta vedet ohjattiin Salmisenojaan¹⁷⁶. Järven rannalle rakennettiin myös kaksi niittysaunaa, joissa heinäntekijät yöpyivät jokakesäisillä niittomatkoillaan. Loppukesällä aloitettua niittopuuhua kesti viikon verran. Talvella häkkiin nostetut heinät vedettiin hevosella Koivulahteen, jonne matka vei kokonaisen päivän¹⁷⁷.

Kuva 24. Niittykulttuurin jäänteitä Ahmalammen alueella (ks. liite 1). Lähteet: Emil Riihihahon haastattelu 29.6.2000; Maastotyöt kesällä 2000.

Kuva 25. Niittykulttuurin jäänteitä Vaara-Salmisen alueella (ks. liite 1). Lähteet: Ahti Ylisirniön haastattelu 24.5.2000; Maastotyöt kesällä 2000.

Vaara-Salmisen laskemista varten kaivettu oja. Järveä laskemalla saatiin lisää niittymaata. Jouni Aarnio 2000.

9.3 Vuokraniityt karjan ruokinnan tukena

Valtionmaalla sijaitsi monia suoniittyjä, jotka eivät kelvanneet lähiseudun talollisille. Niitä ei myöskään jaettu kruununmetsätorpille verotuksen yhteydessä. Nämä eräänlaiset ylijäämäniityt tarjottiin vuokralle niittyhuutokaupoissa, joita järjestettiin Pudasjärvellä säännöllisin väliajoin ja joista tiedotettiin paikkakunnan kirkossa¹⁷⁸. Niityistä saadut pienetkin vuokratulot olivat alkuaikoina tärkeitä Metsähallitukselle, sillä kruunununkien vähäisen kysynnän johdosta voittoa ei juurikaan kertynyt¹⁷⁹.

Erityisen hyvätuottoisia vuokraniityt eivät olleet, sillä 1870-luvun alussa pidetyssä huutokaupassa tarjottiin vuokralle niittymaita, joiden keskimääräinen vuotuinen heinäntuotto oli alle 500 kiloa hehtaarilta¹⁸⁰. Vuonna 1872 Källbackan ja Haaran taloissa Pudasjärvellä pidetyissä niittyhuutokaupoissa mäkitupalainen Johan Särkisaari Kuusamon pitäjän Posion kylästä tarjoutui ottamaan vuokralle Hoikanlamminojan, Hoikkasuon ja Pikkulamminvaaran niityt, jotka sijaitsivat Suvantovaaran suunnalla nykyisen Posion puolella¹⁸¹. Samassa huutokaupassa mäkitupalainen Lukas Backman Pudasjärven pitäjän Kurkikylästä huusi Ukonojanlatvan niityn, josta hän tarjoutui maksamaan valtiolle niittyvuokraa 50 penniä vuodessa¹⁸². Taivalkosken puolella sijaitsevan Latva-Kutin niityn huusi itselleen 1870-luvulla talollinen Jakob Yli-Loukusa, joka Backmanin tavoin oli kotoisin

Pudasjärven Kurkikylästä. Talollinen niitti vuosittain Latva-Kutin rantaa runsaan hehtaarin alalta ja sai sieltä kolmen kuorman eli vajaan 800 kilon heinäsadon¹⁸³.

Niitto-oikeus vuokrasoilla kesti viisi vuotta. Vuokra maksettiin alueen metsäkas-söörille lokakuussa, ja maksua vastaan saatu kuitti luovutettiin metsänhoitajal-le¹⁸⁴. Huutokaupassa sovittu vuokra maksettiin joka vuosi siitä huolimatta, että useimpia niittyjä voitiin hyödyntää vain joka toinen kesä. Tulen käsittely vuok-raniityllä tai sen läheisyydessä oli kiellettyä, joten niittyä ei missään tapauksessa saanut kydöttää. Kiellettyä oli myös raivata niittyä tai kaataa sieltä aidaspuita. Viiden vuoden vuokra-ajan umpeuduttua niitty piti jättää valtiolle samassa kun-nossa kuin se oli alunperinkin ollut¹⁸⁵.

9.4 ”Haravata, hankoa, keitistankoa, niitä sitä niityllä tarvitaan”

Yllä oleva sanonta oli yleinen ennen vanhaan, kun edessä oli luonnonniityille lähtö. Syötteellä suuren osan elämästään asunut Särkivaaran Hilda Pönkkö (o.s. Särkelä) muistelee niityille lähtöä ja niittotyön arkea elävästi:

”Ennen lähtöä vikatteet oli käytetty pajassa sepän luona taottamassa. Miehet tarkastivat myös haravat ja laittoivat uudet piikit, jos ne olivat poikkinaisia, ja tervasioivat ne. Kun edessä oli lähtö monen päivän reissulle sydänmaan niityille, aamulla noustiin jo puoli neljältä. Siihen aikaan olivat naisten ja miesten työt kokonaan erikseen. Kun naiset lypsi-vät lehmät ja keittivät aamuset, laittoivat eväät ja olipa joskus vielä voikin kirnuttava, miehet vain makasivat pirtin penkillä ja uksivat, että ei ne nuo naiset jouvu, ne ovat niin hitaita lähtemään. Sitten kun lopultakin jouduttiin lähtemään, kontit, nahkalaukut ja piimäleili otettiin selkään. Piimäleiliin mahtui noin 10–12 litraa piimää ja siinä oli leveät tuohiviilekkeet, jotka vedettiin nahkaremmillä rinnan kohdalta yhteen. Olkapäällä kannet-tiin vielä haravat, vikatevarret ja vikatteet. Miehet olivat niin joutuisia kävelemään, että me tyttöset emme meinanneet pysyä matkassa, vaan toisinaan piti juostakin. Sitten kun päästiin perille, naiset keittivät kahvit eli pannu laitettiin keitistankoon ja tuli viritettiin alle. Miehet laittoivat viikatteet varteen ja niin päästiin niittämään ja haravoimaan. Puo-liseksi syötiin voileipiä, suolakalaa ja piimää. Iltapäiväkahvilla käydessä laitettiin kuivali-haa kiehumaan pataan, joka oli nuotion päällä keitistangossa. Illalla siihen sitten ohra-jauhoista laitettiin suurus ja syötiin iltaseksi.”¹⁸⁶

”Niittysaunan kiukaassa pidettiin vähän tulta niin, että sääsket sieltä lähtivät. Sitten alettiin nukkumaan, tuoreita heiniä vain vähän alle laitettiin ja huivi heinien päälle, ettei-vät heinät pistelleet naamaa. Aamulla kahvinkeitäjä nousi puoli neljältä ja taas koko saki lähti heti töihin, kun kahvit oli juotu. Aamupuuron keittäjä lähti kuuden jälkeen keittä-mään ja väki tuli syömään noin seitsemältä, syönnin jälkeen miehet oikaisivat itsensä pitkäkseen saunassa ja ottivat nokkaunet. Siihen aikaan eivät vielä naiset ja tytöt käyttä-neet pitkiä housuja ja itikat ja paarmat purivat paljaat käsivarret ja kintut ja niitä kutitti mahdottomasti. Miehillä oli vyöllä pikiöljypullot ja joskus pyysimme, että antavat vähän kämmenellä. Pikiöljyä levitettiin kasvoihin, käsivarsiin ja kinttuihin. Heinät koottiin rukoihin ja kannettiin sapilailla, miehet edestä ja tyttäret perästä. Vaikka siinä kantami-sen aikana paarmat miten purivat, oli kestettävä ladolle asti. Toisinaan vastassa oli ojia ja

edessä kantaja varoitti, että elä vain päästä sapilaista irti, kun hän hyppää, eläkä itse pu-toa ojaan, ettei ruko leviä. Vaikka kuinka tosissaan oli yrittänyt, joskus se latoon vienti ei onnistunut ja heinä levisi. Miehet kirosivat niin että pelotti. Joskus kun oli sateinen kesä, heinätyöt kesti elokuun lopulle. Mutta kun ne heinätyöt lopulta saatiin loppumaan, me viritimme ilosta laulun: Hyvästi, musta sauna, hyvästi kaikki niitty-ladot, hyvästi ensi kesään asti. On mukava taas lähteä kotia kohti ja niin edelleen.”¹⁸⁷

10 ELÄMÄÄ RYTIVAARAN JA LATVAKOUVAN MET-SÄTORPISSA

10.1 Mäkituvista kruununmetsätorpiksi

Rytivaara ja Latvakouva sijaitsevat Kouvanjärven eteläpuoleisella vaara-alueella kaukana muusta asutuksesta. Vielä 1900-luvun alkupuolella seutu oli todellista erämaata, jossa edes Metsähallituksen virkamiehet eivät juurikaan vierailleet. Pudasjärven hoitoalueen metsänhoitaja J. Hartman kuvaili vuonna 1909 Rytivaaraa seuraavasti: *”Tämä torppa, joka sijaitsee erittäin synkkäin metsäin keskellä, on vil-jelyksiltään semmoisessa kunnossa ja muuten taloudellisesti semmoisessa asemassa, että se on pysytettävä vastaisena kruunun metsätorppana. Muuten merkittäköön alle viivaa-malla, ett’ei ole 50 vuoden aikana, jolloin Metsähallitus on olemassa ollut, käynyt muuta, kun yksi ainoa metsänhoitaja.”*¹⁸⁸

Rytivaaran torpparakennus. Jouni Aarnio 2000.

Metsähallituksen lähteiden mukaan Latvakouva perustettiin vuonna 1804 ja Rytivaara vajaat 50 vuotta myöhemmin, vuonna 1852¹⁸⁹. Kirjallisia lähteitä asumusten perustajista ei ole säilynyt, mutta vuonna 1860 Latvakouvaa hallitsi Lars Laakkonen ja Rytivaaraa Johan Karlbom¹⁹⁰. Molemmat miehet olivat henkikirjan merkintöjen mukaan ”rutiköyhiä”, eivätkä sen vuoksi kyenneet elättämään perheitään 1860-luvulla sattuneina ankarina katovuosina¹⁹¹. Metsänhoitaja Brander ilmoittikin vuonna 1868 molempien asuinpaikkojen autioituneen, minkä vuoksi ne piti antaa vuokralle veroa vastaan¹⁹². Karlbomin Rytivaaraa katovuodet kurittivat erityisen kovalla kädellä, sillä muutaman vuoden sisällä perheestä kuolivat isä, äiti ja kolme nuorinta lasta (taulukko 6).

Taulukko 6. Rytivaaran rakennuksia ja asukkaita. Lähteet: Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1864. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA; Rytivaaran torppakatselmus vuodelta 1885. Metsähallituksen arkisto I. Ei 2. KA; Pudasjärven rippi- ja lastenkirjat 1854–1900. OMA.

Rakennukset vuonna 1864	Pirtti, eteinen ja kalustamaton kamari (8,9 m x 3,5 m x 2,4 m) Navetta, lato ja eteinen (8,9 m x 3,5 m x 1,8 m) Sauna (2,7 m x 2,7 m x 2,1 m) Värmhus* (2,4 m x 2,4 m x 1,8 m)
Rakennukset vuonna 1885	Tupa (6,2 m x 6,2 m x 3,5 m) Navetta (5,3 m x 5,3 m x 3,0 m) Lato (4,1 m x 4,1 m x 2,4 m) Sauna (2,1 m x 2,1 m x 2,1 m) Aitta (3,5 m x 3,5 m x 3,5 m)
Asukkaat 1860-luvulla	Mäkitupalainen Johan Karlbom (s. 1821, k. 1968) ja vaimo Beata (s. 1824, k. 1868). Yhteiset lapset: Brita Maria (s. 1845), Walborg (s. 1848), Johan (s. 1851), Beata (s. 1855, k. 1860), Anders (s. 1858), Matts (s. 1861, k. 1865), Daniel (s. 1864, k. 1865) ja Pähl (s. 1866, k. 1867).
Asukkaat 1880-luvulla	Kruununmetsätorppari Antti Antinpoika Kallioisenaho (s. 1850) ja vaimo Anna Kaisa Kreetantytär Karvonen (s. 1847). Yhteiset lapset: Maria Josefiina (s. 1882) ja Aukusti Albin (s. 1885).

* Rakennukselle ei löydy suomenkielistä vastinetta. Kyseessä on pieni, lämmitettävä rakennus. Varsinais-Suomessa ja Tornionjokilaaksossa tällainen kiukaalla varustettu ”lämpöhuone” rakennettiin riihen lämmittämistä varten.

Vielä 1860-luvun alussa molemmat asumukset luokiteltiin mäkituviksi, joilla ei juurikaan harjoitettu säännöllistä maanviljelystä¹⁹³. Mäkituvista tuli kruununmetsätorppia, kun Matti Ollinpoika Kynsijärvi solmi Metsähallituksen kanssa torppasopimuksen Rytivaarasta vuonna 1870 ja Latvakouvasta vuonna 1874¹⁹⁴. Kynsijärvi sai hallintaoikeuden torppien rakennuksiin ja viljelyksiin, joita vastaan hänen tuli maksaa vuosittain viljaveroa Latvakouvasta 99 litraa ja Rytivaarasta 60,5 litraa. Kolmen ensimmäisen vuoden ajalle Metsähallitus suostui myöntämään osittaisen verovapauden, jolloin Kynsijärvi maksoi ainoastaan puolet määrätystä verosta. Mikäli Metsähallitus niin halusi, joutui metsätorppari korvaamaan viljaveron päivätoilla siten, että yksi kappa eli 5,5 litraa ruista vastasi yhtä päivätyötä¹⁹⁵. Kynsijärven velvollisuuksiin kuului lisäksi pitää torppien rakennukset kunnossa ja raivata vuosittain uudispeltoa 0,12 hehtaaria. Mikäli torppari laiminlöi hänelle säädettyjä työtehtäviä tai käyttäytyi muuten sopimattomasti, hänet voitiin häätää torpasta välittömästi¹⁹⁶.

Matti Kynsijärven jälkeen vuonna 1881 Latvakouvan kruununmetsätorppariksi tuli Abraham Jaakonpoika Granlund (taulukko 7), kun taas Rytivaaraa alkoi vuonna 1882 isännöidä Antti Antinpoika Kallioisenaho¹⁹⁷. Köyhtynyt Kynsijärvi ei kuitenkaan heti jättänyt Rytivaaraa vaan jäi sinne perheineen loiseksi joksikin aikaa¹⁹⁸. Kruununmetsätorpat sijaitsivat sen verran lähekkäin, että yhteydenpito ja sosiaalinen kanssakäyminen niiden kesken oli luontevaa. Tätä kuvastaa hyvin se, että Rytivaaran Antti Kallioisenahon ensimmäinen vaimo Anna Kaisa Karvonen oli Latvakouvassa 1860-luvulla eläneen Greta Karvosen tytär¹⁹⁹. Vuonna 1904 Latvakouva siirtyi Granlundilta Kortetjärven suvulle, jolla tila säilyi useita vuosikymmeniä. Rytivaaran uudeksi torppariksi tuli vuonna 1919 Reete Eskelinen, joka jätti asuinpaikan autioksi 1950-luvun lopulla. Kortetjärven ja Eskelisen aikakaudella torpat vapautuivat Metsähallituksen käskyvallasta, kun niistä 1930-luvulla muodostettiin itsenäisiä valtion asutustiloja²⁰⁰. Rytivaaraan ei enää Eskelisen jälkeen tullut uusia asukkaita, mutta Latvakouvassa omistajat vaihtuivat. Nykyisin paikka on vapaa-ajan asuntona.

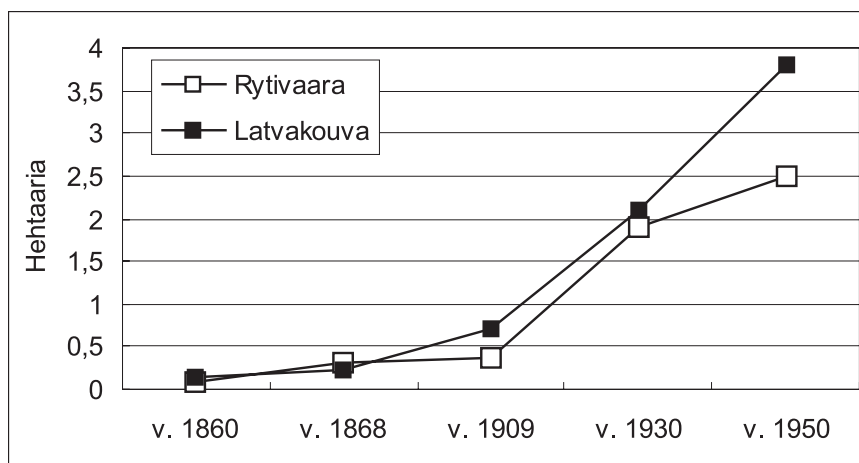
Taulukko 7. Latvakouvan rakennuksia ja asukkaita. Lähteet: Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1864. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA; Latvakouvan torppakatselmus vuodelta 1885. Metsähallituksen arkisto I. Ei 2. KA; Pudasjärven rippi- ja lastenkirjat 1861–1890. OMA.

Rakennukset vuonna 1864	Pirtti (4,1 m x 3,5 m x 2,4 m) Kalustamaton tupa pihamaalla (2,1 m x 2,1 m x 1,8 m) Sauna (2,1 m x 2,1 m x 2,1 m) Navetta ja heinävintti (3,5 m x 3,5 m x 2,7 m) Riihi (3,5 m x 3,5 m x 3,0 m)
Rakennukset vuonna 1885	Tuparakennus (3,5 m x 3,5 m x 2,4 m) Tuvan lisärakennuksena kamari (4,7 m x 4,7 m x 2,4 m) ja eteinen (3,5 m x 3,5 m x 2,4 m) Navetta (3,5 m x 3,5 m x 1,8 m) Aitta (3,0 m x 3,0 m x 2,7 m) Riihi (4,7 m x 4,7 m x 3,0 m) Riihilato (4,7 m x 4,7 m x 2,1 m)
Asukkaat 1860-luvulla	Mäkitupalainen Lars Andersson Laakkonen (s. 1821) ja vaimo Greta Johansdotter Karvonen (s. 1818). Vaimon lapset: Johan Henrik (s. 1840) ja Anna Kaisa (s. 1847). Yhteiset lapset: Lisa Maria (s. 1850), Lars (s. 1854), Greta (s. 1856) ja Helena (s. 1859).
Asukkaat 1880-luvulla	Kruununmetsätorppari Abraham Aleksander Jaakonpoika Granlund (s. 1852) ja vaimo Anna Juhontytär Kouva (s. 1846). Vaimon lapsi: Elsa (s. 1872). Yhteiset lapset: Jaakko Aleksander (s. 1877), Kaisa Sofia (s. 1880), Anna Kreeta (s. 1882), Priita Maria (s. 1886, k. 1889) ja Sakari (s. 1888).

10.2 Peltoviljely edistyy hitaasti

Alunperin kruununmetsätorpat perustettiin lähes yksinomaan kaskiviljelyn varaan. Metsähallituksen perustamista seuranneiden kaskeamisrajoitusten tultua voimaan metsätorpat joutuivat suuriin vaikeuksiin. Leipäviljan tuotanto oli kyettävä siirtämään kaskista peltoihin, mikä oli lyhyellä aikavälillä mahdoton vaatimus peltoalan pienen vuoksi. Esimerkiksi vuonna 1860 Rytivaarassa oli peltoa ainoastaan 0,08 hehtaaria ja Latvakouvassakin vain 0,15 hehtaaria²⁰¹. Peltotilkuissa viljeltiin pelkäs-tään ohraa. Vuotuinen satomäärä oli niin vaatimaton, että se tuskin riitti edes yhden ihmisen elättämiseen²⁰². Turvatakseen perheensä toimeentulon metsätorppareiden oli hankittava lisäansioita metsästämisellä, kalastamalla sekä tekemällä metsätöitä ja talollisten maatöitä. Lisäksi metsäviranomaisilla oli tapana leimata torppareille il-maiseksi ”armopuita”, jotka myytiin sahayhtiöille ruokatarpeiden ostoa varten²⁰³. Katovuosina oli pakko turvautua myös pettureipään, jota käytettiin ravintona erityi-sesti Rytivaarassa²⁰⁴. Jauhojen sekaan pantava pettu, jolla tarkoitetaan männyn kuo-ren ja puun välissä olevaa nilaa, otettiin läheiseltä Puhakkavaaralta²⁰⁵.

Metsähallitus asetti 1800-luvulla torppareille pellowraivausvelvoitteita, jotta pel-toviljely olisi kehittynyt toivottuun suuntaan. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan peltotalous pysyi pitkään hyvin takapajuisena, mihin oli syynä metsätorpparei-den suuri köyhyys. Maanviljely jäi vanhojen ja vaivaisten sekä naisten ja lasten vastuulle, sillä miesten ja jopa keskenkasvuisten poikien täytyi olla tukkitöissä tienaamassa²⁰⁶. Peltotalouden verkkaista kehitysvauhtia osoittaa se, että vielä vuonna 1909 peltoala oli Rytivaarassa alle puoli hehtaaria ja Latvakouvassakin selvästi alle hehtaarin (kuva 26). Rytivaaran peltoihin kylvettiin tuolloin ohraa ja perunaa, mutta Latvakouvassa viljeltiin edellisten lisäksi myös ruista²⁰⁷. Peruna oli levinnyt Pudasjärven takamaille 1800-luvun lopulla syrjäyttäen kaskissa pal-jon viljellyn nauriin.

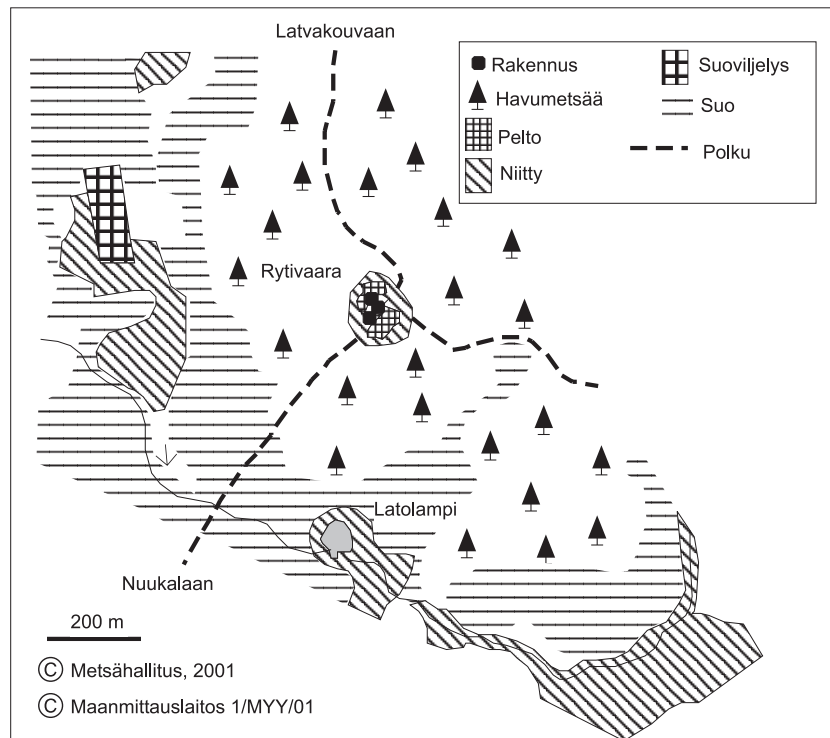

Kuva 26. Rytivaaran ja Latvakouvan kruununmetsätorppien peltoalakehitys. Lähteet: Iin hoito-alueen torppaluettelot vuosilta 1860 ja 1868. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA; Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 108. KA; Rytivaaran ja Latvakouvan itsenäistymisasiakirjat vuodelta 1930. Pudasjärvi. 55–11 ja 69–11. PPMMTA; Maataloustiedustelu vuodelta 1950. Maataloushallituksen arkisto. Ha II 2207. KA.

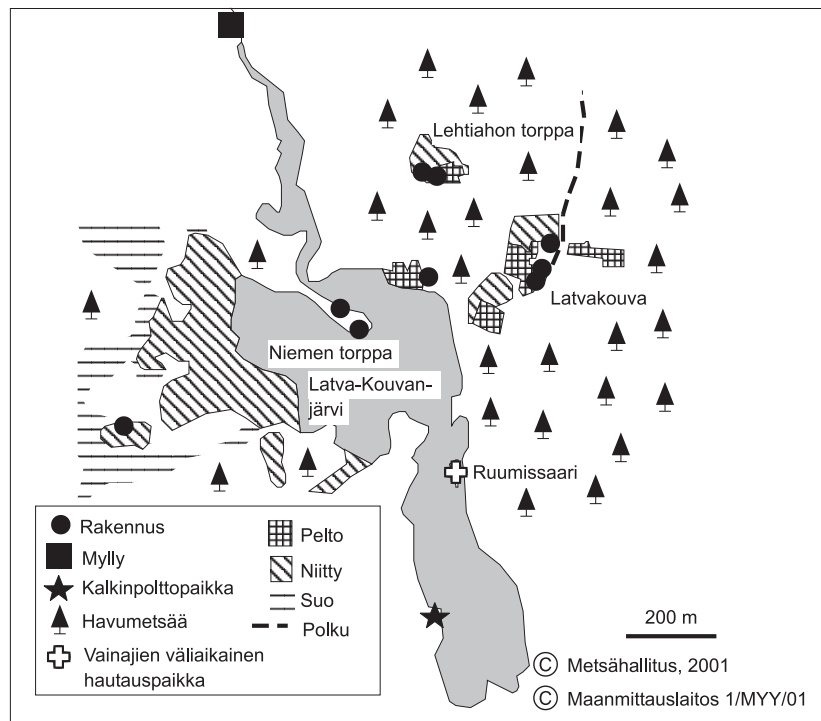
1930-luvulle tultaessa peltoalaa oli onnistuttu lisäämään molemmilla torpilla. Soita oli ryhdytty raivaamaan pelloiksi, joten Rytivaarankin länsipuolella sijaitsi yli hehtaarin laajuinen suoviljelys (kuva 27). Yleensä suopellot tehtiin vanhoille, hedelmällisiksi havaituille niittyalueille, joita oli jo aikaisemmin raivattu ja ehkä myös ojitettu heinäkasvun parantamiseksi. Suoviljelyyn ryhtyminen edellytti parempia ja vankempia työvälineitä, sillä metsätorpissa vielä 1800-luvulla käytössä olleet kaskityövälineet eivät soveltuneet juurakkoisille ja raskasmultaisille soille. Suoviljelykset jouduttiin aitaamaan kovan maan peltojen tapaan, sillä muuten eläimet olisivat syöneet sadon ennen sen korjuuta. Useimmiten suolla viljeltiin karjanrehuksi tarkoitettua heinää, sillä viljan viljelyyn alavat maat olivat liian hallanarkoja.

Latvakouvan pellot olivat vuonna 1930 viidessä lohossa (kuva 28). Yksi pelto-lohko sijaitsi Latva-Kouvanjärven rannalla torpan alkuperäisellä perustamispai-kalla ja loput rinteessä torpan ympärillä. Pelloista saadut viljat puitiin pihamaan riihessä ja jyvät jauhettiin myllyssä, joka sijaitsi Kouvanjärveen laskevan puron varrella. Etäisin rinnepelto oli raivattu 300 metrin päähän kruununmetsätorpan luoteispuolelle, jossa perimätiedon mukaan sijaitsi myös Lehtiaho-niminen torppa²⁰⁸. Latva-Kouvanjärven työntyvässä niemessä sijaitsi toinen Latvakouvan torppa, joka tunnettiin Niemen torppana ja jonka arvellaan autioituneen 1900-luvun alussa²⁰⁹. Kaskeamisesta ei enää 1930-luvulla juurikaan näkynyt merkkejä, vaan Latvakouvaa ja myös Rytivaaraa ympäröivät metsät olivat jo ehtineet kuu-settua. Sen sijaan vielä 1860-luvulla torppien lähimetsät muodostuivat lehtipuuta kasvavista ahoista, joilta hakattiin runsaasti polttopuita kotitarvekäyttöön²¹⁰.

Peltotalouden varassa eläviä maatalousviljelmiä torpista ei tullut, vaikka peltoala kasvoi vielä 1930-luvun jälkeenkin. Lisääntynyt peltoala käytettiin pääasiassa vihantarehun ja heinän viljelyyn ja siten karjatalouden tukemiseen²¹¹. Peltojen satomäärää pyrittiin lisäämään käyttämällä maanparannusaineita, kuten kalkkia tai suomutaa. Latva-Kouvanjärven länsirannalla sijaitsi kalkinpolttopaikka, jonka Kalle Sarajärvi oli vuokrannut Metsähallitukselta vuonna 1907. Kalkinpolttotyö aloitettiin latomalla kalkkikivet uuniksi, jossa poltettiin koivunrankoja ja kitukasvuisia kuusia. Riittävästi kuumennuttuaan kalkkikivet jäähdytettiin vedellä. Näin syntynyt kalkki leviteltiin myöhemmin pelloille tai käytettiin uunien muu-raukseen²¹². Kalkinpolto oli Metsähallituksen tarkoin säätelemää, sillä Sarajärvi sai ottaa ostamansa polttopuut ainoastaan metsänhoitajan osoittamilta paikoilta lupakirjaa vastaan. Sarajärvi suoritti Metsähallitukselle maksun kalkkikivistä kahta ensimmäistä vuokravuotta lukuun ottamatta²¹³.

Kuva 27. Rytivaara vuonna 1930 (ks. liite 1). Lähde: Rytivaaran tiluskartta vuodelta 1930. Pudasjärvi. 69–11. PPMMTA.

Kuva 28. Latvakouva vuonna 1930 (ks. liite 1). Lähteet: Latvakouvan tiluskartta vuodelta 1930. Pudasjärvi. 55–11. PPMMTA; Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.

10.3 Kaskesta kohti karjataloutta

Koska olosuhteet eivät tarjonneet mahdollisuutta voimaperäisen peltotalouden kehitykselle, pyrkivät metsätorpparit suuntautumaan kohti karjataloutta. Kaskikauden päättyessä karjamäärä oli hyvin vaatimaton, sillä vuonna 1860 molemmilla torpilla pidettiin vain yhtä lehmää (taulukko 8). Huonosta ruokinnasta johtuen vuotuinen keskimääräinen vointuotanto lehmää kohden oli vähäinen, joten voi käytettiin kokonaan kotitarpeeseen²¹⁴. Myöhemmin 1900-luvulla karjaluku kasvoi erityisesti Latvakouvassa, jolloin karjataloustuotteita alkoi riittää myös myyntiin. Myymällä voita metsätorppari saattoi ostaa leipäviljaa ja muita hyödykkeitä, joita ei joka vuosi saatu riittävästi omasta takaa.

Taulukko 8. Rytivaaran ja Latvakouvan kotieläimet. Lähteet: Iin hoitoalueen torppaluettelot vuosilta 1860 ja 1864. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA; Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 108. KA; Maataloustiedustelu vuodelta 1950. Maataloushallituksen arkisto. Ha II 2207. KA.

Vuodet	Rytivaara	Latvakouva
1860	1 lehmä	1 lehmä
1864	1 hevonen 1 lehmä 1 nuori lehmä 8 lammasta	1 hevonen 1 lehmä
1909	2 lehmää 1 mullikka	1 hevonen 4 lehmää 2 mullikkaa 5 lammasta
1950	2 lehmää 2 vasikkaa	1 hevonen 5 lehmää 1 hieho 1 nuori sonni 2 vasikkaa 3 uuhta 5 karitsaa

Lehmien ohella tärkeä kotieläin oli hevonen, jota ilman välttämättömien tarvikkeiden kuljettaminen kauppapaikoilta torpalle ei olisi onnistunut. Myös pelto-
toissa hevonen oli korvaamaton, sillä pelkästään ihmisvoimin pellon kyntäminen ja uudispellon raivaaminen olisi käynyt mahdottomaksi. Metsätöiden yleistyessä hevosen arvo vetojuhtana nousi entisestään, koska hevosta tarvittiin kuljettamaan sahatukkeja savottapaikoilta uittoväylien varsille. Metsätorpilla pidettiin myös lampaista, joista saatiin villaa, lihaa, vuotia ja turkiksia. Torpparin kannalta lammas oli oivallinen kotieläin, sillä se oli vaatimaton ravintonsa ja karjasuojansa suhteen²¹⁵. Lampaiden talviravinnoksi taiteltiin vanhoilta kaskiahoilta ja torppien lähimetsistä suuri määrä lehdeksiä, mikä ei aina ollut metsänhoitajien mieleen. Metsäherrat eivät katsoeet suopeasti myöskään sitä, että lampaat aiheuttivat vahinkoa havupuiden taimille kesällä metsälaitumilla ollessaan. Lehdekset taiteltiin ennen heinäntekokauden alkua paikoilta, joille oli Metsähallitukselta saatu

lupa polttopuun ottoon. Lehdekset aseteltiin kuivamaan metsään tehtyihin lehtisuoviin, joiden täytyi olla riittävän korkealla maasta, sillä muutoin metsän eläimet olisivat käyttäneet ne ravinnokseen²¹⁶.

Talviheinät karjalle koottiin luonnonniityiltä, jotka sijaitsivat ympäri kruununmaata. Viljeltyjä heinäpeltoja ei vielä 1900-luvun alussa ollut, koska vähäinen peltoala tarvittiin metsätorpissa leipäviljan ja perunan tuotantoon. Heinän kokoaminen lukemattomilta niittylohkoilta oli aikaa vievää ja raskasta työtä, samoin heinähäkkien kuljettaminen torpille syksyllä soiden jäädyttyä. Mikäli syksy oli lämmin ja soiden jäätyminen viivästyi, karja nälkiintyi jo ennen talven tuloa. Heinän loppuessa karjalle syötettiin olkia, lehdeksiä, jäkälää sekä viinanpolton sivutuotteena saatua mäskiä²¹⁷. 1860-luvun lopulla Rytivaaran vuotuisen heinäsadon arvioitiin olevan alle 2 000 kg ja Latvakouvan vain vähän yli 3 000 kg²¹⁸. Tuolla heinä määrällä Rytivaarassa tuli toimeen hädin tuskin yksi lehmä ja Latvakouvassakin enintään kaksi lehmää, mutta yleensä karjaa pidettiin enemmän kuin rehuvarat antoivat periksi²¹⁹.

Karjatalouteen siirtyminen edellytti niittyviljelyn kehittämistä. 1900-luvulle tultaessa niittysatoa olikin kyetty lisäämään uusia niittyjä tekemällä ja vanhoja kunnostamalla. Vuoden 1910 vaiheilla Rytivaaran niityt olivat Pelsansuolla, Peuralamminsuolla, Vatiojan varrella, Pitkä- ja Mehtohetteillä, Kotisuojaajalla, Mätäslamminsuolla, Vatiojanjuoksetuksella, Kirsiojanlatvalla ja Ukonlamminsuolla. Latvakouvan väki niitti Vatisuon, Järventauksen, Väliojan, Kuohusuon, Näätiojan, Syrjäajan ja Kiipeyksensuon niitypalstoja. Parhaina vuosina heinää tehtiin runsaasti, ja silloin esimerkiksi Näätiojan niityllä saattoi olla jopa kymmenen pielen saurasuova²²⁰. Sen sijaan huonoina aikoina ja sääolojen vastustaessa heinän saanti luonnonniityiltä oli hyvin niukkaa ja karjan talvirehu jouduttiin ostamaan lähialueen talollisilta²²¹.

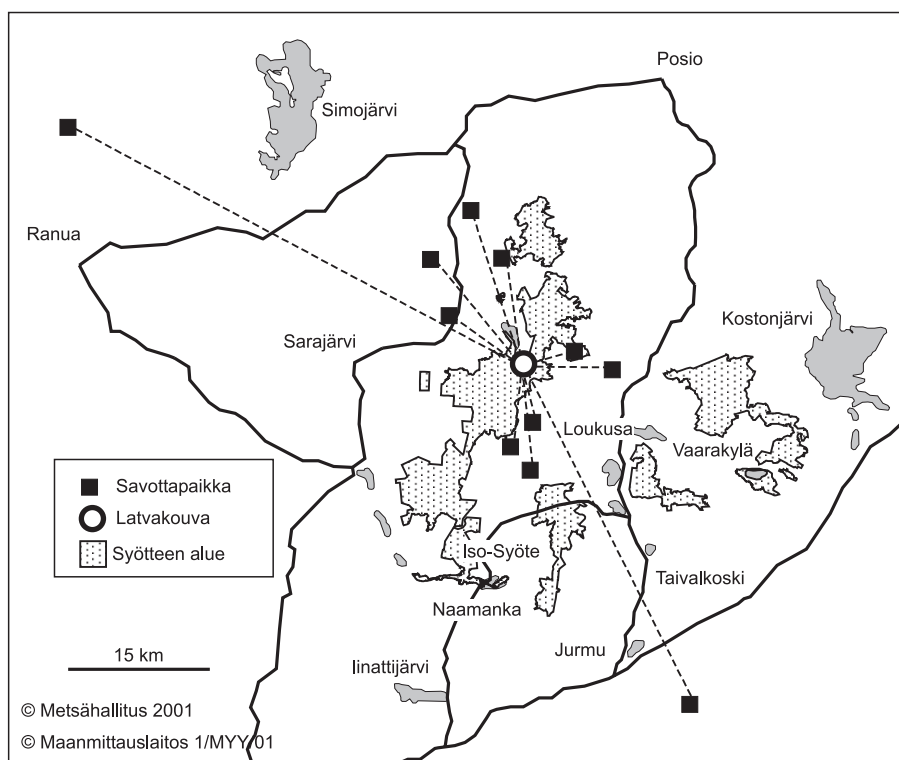
Kesän ajan karja vaelteli metsälaitumilla etsien ravintoa ja piileskellen petoja. Laidunmaksua metsätorppareiden ei tarvinnut suorittaa, mutta talolliset joutuivat maksamaan valtionmaalla laiduntavasta hevosesta tai nautaeläimestä 10 penniä ja lampaasta 50 penniä kappaleelta²²². Useimmiten metsälaitumet olivat laadultaan niin heikkoja, että ravinto kului kulkemiseen, minkä vuoksi lehmien maidontuotanto pysyi alhaisena. Kaskikaudella ruohoisat ahot olivat tarjonneet eläimille ensiluokkaisia laitumia, mutta kaskeamisen päätyttyä ahot umpeutuivat nopeasti karjalle kelpaamattomiksi. Metsähallituksen 1800-luvun loppupuolella myöntämiä vuokrakaskiakaan ei voitu käyttää karjanlaitumina, sillä kaskiahot aidattiin usean vuoden ajaksi metsänkasvun turvaamiseksi.

10.4 Metsätyöt tärkeä tulonlähde

Maatalous ja karjanpito eivät yksinään riittäneet elättämään suuria perheitä, joten sivutuloja täytyi hankkia metsätoita tekemällä. Taloudellisesti vaikeimpia aikoja olivat katovuosien ohella Metsähallituksen alkuvuodet, jolloin sahatukkien menekki oli vielä vähäistä. Kun puutavaran kysyntä alkoi merkittävässä määrin lisääntyä 1900-luvun alkupuolella, tarjoutui myös metsätorppareille entistä

enemmän työtilaisuuksia. Metsätöihin lähdettiin syystalvella sen jälkeen, kun heinänteko oli päättynyt suoniityillä. Sateisina kesinä savotassa ja uitossa oltiin heinäntekokaudellakin, mutta poudan tullessa palattiin suoniityille uudelleen heinäntekoon²²³.

Latvakouvasta lähdettiin savotalle yleensä kahden hevosen kanssa, ellei toista tarvittu heinähäkkien kuljettamiseen suoniityiltä torpalle. Savottatyömaalla, joka saattoi sijaita hyvinkin kaukana kotoa, oltiin melkein joka talvi ja siellä viivytettiin yhtämittaa useita kuukausia (kuva 29). Savotan aikana asuttiin metsätyökämpissä, jotka 1940-luvulle saakka olivat pyöreistä puista salvettuja, turve-eristeisiä ja kamiinalla varustettuja²²⁴. Vanhemmissa 1900-luvun alun kämpissä oli vielä maalattia ja ainoastaan kivikiuas rakennuksen lämmittämiseen. Metsäkämpän muonitus oli 1900-luvun alussa vaatimatonta, joten suuri osa ruokatarpeista piti tuoda savotalle kotoa²²⁵. Myöhemmässä vaiheessa metsäkämpille ilmaantuivat kokit ja emännät, jotka valmistivat yksinkertaisia ja ravitsevia ruokia. Aluksi kämpillä tehtiin vain keittoruokat, mutta kuivamuonat savottalaisella piti olla edelleenkin omasta takaa. Karjaltaan omavaraisen Latvakouvan miehillä riitti kotoa tuotua evästä savottatyömailla, kuten eräs vanha metsätyömies Pärjänjoen savotalla ollessaan ilmaisi: *"Latvakouvan pojilla se tuo sonniniha ei lopu koskaan"*²²⁶.

Kuva 29. Latvakouvan Jorma Kortetjärven savottapaikkoja 1950-luvulla. Lähde: Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.

Vilkkainta savotta-aikaa elettiin 1940- ja 1950-luvuilla, jolloin maksettiin sotakorvauksia entiselle Neuvostoliitolle. Tuolloin myös Kouvan ja Sarajärven lähialueilla, kuten Kilsivaaralla, Repovaaralla, Kortepalossa, Sarvivaaralla, Ukonvaaralla, Lomavaaralla, Kouvanvaaralla, Puhakkavaaralla, Sänkivaaralla ja Raatevaaralla, oli suuria savottatyömaita, joihin Rytivaaran ja Latvakouvan miesväki otti osaa²²⁷. Mitenkään helpolla palkka ei savottalaisten käteen tullut, sillä puun kaadossa olivat työvälineinä justeerit ja pokasaha²²⁸. Kirvestä käytettiin puiden karsimisessa, kun taas kolorauta ja petkel olivat korvaamattomia apuvälineitä puutavaran kuorimisessa metsässä tai rantavarastossa. Varsinaisen metsätyön ja uiton lisäksi suursavotat tarjosivat myös muunlaisia ansiomahdollisuuksia, sillä esimerkiksi Latvakouvaan majoitettiin useana talvena savottalaisia²²⁹. Rytivaaran Reete Eskelisen kerrotaan puolestaan taluttaneen savotoille joskus lehmän tai vasikan, jonka savottalaiset ostivat ruokatarpeiksi²³⁰.

LÄHDEVIITTEET

- ¹ Huurre 1983, s. 51.
- ² Kurimo 1979, s. 61.
- ³ Eronen & Haila 1990, s. 17.
- ⁴ Huurre 1983, s. 202.
- ⁵ Sarkkinen 1998 ja 1999.
- ⁶ Huurre 1983, s. 121.
- ⁷ Vahtola 1988, s. 6.
- ⁸ Virrankoski 1973, s. 74.
- ⁹ Niskasaari 2000, s. 27.
- ¹⁰ Vahtola 1988, s. 7.
- ¹¹ Virrankoski 1973, s. 14 ja 25; Vahtola 1988, s. 11 ja 14.
- ¹² Vahtola 1988, s. 11.
- ¹³ Virrankoski 1973, s. 19 ja 44; Rytönen 1978, s. 587–591.
- ¹⁴ Rytönen 1978, s. 27–28.
- ¹⁵ Niskasaari 2000, s. 42.
- ¹⁶ Sakari Särkelän haastattelu 8.6.2000.
- ¹⁷ Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.
- ¹⁸ Soininen 1974, s. 309–313; Rytönen 1978, s. 197–199.
- ¹⁹ Tervonen 1992, s. 18.
- ²⁰ Tervonen 1992, s. 69–70; Aarnio 1999, s. 176–177.
- ²¹ Kom. miet. 1900:5, s. 87–92.
- ²² Aarnio 1999, s. 60.
- ²³ Huurre 1983, s. 215.
- ²⁴ Huurre 1983, s. 216.
- ²⁵ Huurre 1983, s. 218.
- ²⁶ Huurre 1983, s. 201–203.
- ²⁷ Halila 1954, s. 249; Virrankoski 1973, s. 74.
- ²⁸ Kortessalmi 1975, s. 459.
- ²⁹ Halila 1954, s. 250; Luukko 1954, s. 163; Kortessalmi 1975, s. 457.
- ³⁰ Aaltonen & Arkko 1997, s. 144.
- ³¹ Vahtola 1988, s. 8.
- ³² Luukko 1954, s. 406–407; Virrankoski 1973, s. 282–283.
- ³³ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ³⁴ Luukko 1954, s. 152.
- ³⁵ Rytönen 1978, s. 259.
- ³⁶ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1908. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ³⁷ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosina 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ³⁸ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ³⁹ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ⁴⁰ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ⁴¹ Rytönen 1989, s. 117.
- ⁴² Armas Tynin haastattelu 3.7.2000.
- ⁴³ Armas Tynin haastattelu 3.7.2000.
- ⁴⁴ Armas Tynin haastattelu 3.7.2000.

-
- ⁴⁵ Armas Tynin haastattelu 3.7.2000.
- ⁴⁶ Ahtela 1916, s. 101.
- ⁴⁷ Luukko 1954, s. 117.
- ⁴⁸ Yrjö Kouvan haastattelu 14.7.2000.
- ⁴⁹ Taskila 1993, s. 122.
- ⁵⁰ Taskila 1993, s. 118.
- ⁵¹ Peltonen 2000, s. 63.
- ⁵² Luukko 1954, s. 158; Niskasaari 2000, s. 30.
- ⁵³ Vahtola 1988, s. 10; Niskasaari 2000, s. 36–37.
- ⁵⁴ Luukko 1954, s. 120.
- ⁵⁵ Vahtola 1988, s. 11.
- ⁵⁶ Kortessalmi 1975, s. 280; Rytönen 1978, s. 214.
- ⁵⁷ Kortessalmi 1975, s. 281; Rytönen 1978, s. 214.
- ⁵⁸ Kortessalmi 1975, s. 281–282.
- ⁵⁹ Kortessalmi 1975, s. 279.
- ⁶⁰ Kortessalmi 1975, 281 ja 285.
- ⁶¹ Rytönen 1978, s. 214.
- ⁶² Huuhtamenetelmistä esim. Grotenfelt 1901, s. 23–30, Heikinheimo 1915, s. 84–85, Soininen 1974, s. 63–64 ja Taavitsainen ym. 1998, s. 225.
- ⁶³ Soininen 1974, s. 59–60.
- ⁶⁴ Soininen 1974, s. 59–60.
- ⁶⁵ Soininen 1974, s. 61; Rytönen 1978, s. 214.
- ⁶⁶ Heikinheimo 1915, s. 99–100.
- ⁶⁷ Soininen 1974, s. 61.
- ⁶⁸ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosina 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ⁶⁹ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ⁷⁰ Iinattijärven jakokunnan kartta vuodelta 1857. Pudasjärvi. 3/14 A. KL II. PPMMTA; Jokijärven jakokunnan kartta vuodelta 1855. Taivalkoski. 1 A ja 1 B. KL VIII. PPMMTA; Metsänarviokirjat vuodelta 1888. Pudasjärven hoitoalueen arkisto. Hg 1:1. OMA; Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA; Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ⁷¹ Esim. Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1920–1922. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ⁷² Sakari Särkelän haastattelu 8.6.2000.
- ⁷³ Virrankoski 1973, s. 45.
- ⁷⁴ Kortessalmi 1975, s. 289.
- ⁷⁵ Vrt. Heikinheimo 1915, s. 145 ja 249.
- ⁷⁶ Vahtola 1988, s. 20.
- ⁷⁷ Heikinheimo 1915, s. 25–27.
- ⁷⁸ Ruuttula-Vasari 1995, s. 71.
- ⁷⁹ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ⁸⁰ Pudasjärven talvikäräjät 1870: § 50. Kemin tuomiokunta. Cia:60. OMA.
- ⁸¹ Vuokrakaskisopimukset. Iin hoitoalueen arkisto. Be 12:1. OMA.
- ⁸² Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ⁸³ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1908. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.

-
- ⁸⁴ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1908. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ⁸⁵ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ⁸⁶ Alho 1968, s. 13–14.
- ⁸⁷ Alho 1968, s. 17.
- ⁸⁸ Alho 1968, s. 14.
- ⁸⁹ Alho 1968, s. 17.
- ⁹⁰ Kaila 1931, s. 9.
- ⁹¹ Rytkönen 1978, s. 298 ja 303–304.
- ⁹² Suomen Metsätieteellinen Seura 1959, s. 50.
- ⁹³ Rytkönen 1989, s. 130.
- ⁹⁴ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ⁹⁵ Rytkönen 1978, s. 302.
- ⁹⁶ Rytkönen 1978, s. 302.
- ⁹⁷ Rytkönen 1978, s. 302.
- ⁹⁸ Rytkönen 1978, s. 302.
- ⁹⁹ Ilmoitukset luovutetuista metsäntuotteista. Metsähallituksen arkisto I. Er 27 ja Er 42. KA.
- ¹⁰⁰ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁰¹ Vuokrasopimus vuodelta 1878. Metsähallituksen arkisto I. Er 18. KA.
- ¹⁰² Vuokrasopimus vuodelta 1878. Metsähallituksen arkisto I. Er 18. KA.
- ¹⁰³ Pudasjärven pitäjän tervapuuluettelo vuodelta 1861. Iin hoitoalueen arkisto. Bd 6:1. OMA.
- ¹⁰⁴ Iin hoitoalueen tervapuuluettelo. Iin hoitoalueen arkisto. Bd 6:1. OMA.
- ¹⁰⁵ Ilmoitukset luovutetuista metsäntuotteista. Metsähallituksen arkisto I. Er 5 ja Er 32. KA.
- ¹⁰⁶ Ilmoitukset luovutetuista metsäntuotteista. Metsähallituksen arkisto I. Er 20. KA.
- ¹⁰⁷ Alho 1968, s. 45.
- ¹⁰⁸ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁰⁹ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹¹⁰ Laitakari 1960, s. 293.
- ¹¹¹ Armas Tynin haastattelu 3.7.2000.
- ¹¹² Seppänen 1939, s. 105.
- ¹¹³ Seppänen 1939, s. 106.
- ¹¹⁴ Seppänen 1939, s. 114.
- ¹¹⁵ Seppänen 1939, s. 119.
- ¹¹⁶ Seppänen 1939, s. 118.
- ¹¹⁷ Alho 1968, s. 89–93.
- ¹¹⁸ Selostus valtion metsätaloudesta Pudasjärven hoitoalueella vuonna 1912. Metsähallituksen arkisto I. Ev 11. KA.
- ¹¹⁹ Ilmoitukset luovutetuista metsäntuotteista. Metsähallituksen arkisto I. Er 17, 18, 30 ja 32. KA.
- ¹²⁰ Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1932–1933. Metsähallituksen arkisto II. Hba 71. KA.
- ¹²¹ Selostus valtion metsätaloudesta Taivalkosken hoitoalueella vuonna 1914. Metsähallituksen arkisto I. Ev 11. KA.

-
- ¹²² Selostus valtion metsätaloudesta Pudasjärven hoitoalueella vuonna 1911. Metsähallituksen arkisto I. Ev 11. KA.
- ¹²³ Selostus valtion metsätaloudesta Pudasjärven hoitoalueella vuonna 1912. Metsähallituksen arkisto I. Ev 11. KA.
- ¹²⁴ Varpu-Jukuan leimausasiakirjat vuodelta 1932. Pudasjärven hoitoalueen arkisto. Hd 4:2. OMA.
- ¹²⁵ Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1932–1933. Metsähallituksen arkisto II. Hba 71. KA.
- ¹²⁶ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ¹²⁷ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ¹²⁸ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ¹²⁹ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ¹³⁰ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹³¹ Ruuttula-Vasari 1995, s. 106
- ¹³² Luettelot haaskatuista metsäntuotteista. Iin hoitoalueen arkisto. Hi 6:1. OMA; Ilmoitukset luovutetuista metsäntuotteista. Metsähallituksen arkisto I. Er 8, 13, 15, 16, 17, 21, 22, 28 ja 33. KA; Pudasjärven talvikäräjät 1873: § 142. Kemin tuomiokunta. Cla:64. OMA.
- ¹³³ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ¹³⁴ Pudasjärven välikäräjät 1906. Kemin tuomiokunta. Cla:115. OMA.
- ¹³⁵ Pudasjärven välikäräjät 1906. Kemin tuomiokunta. Cla:115. OMA.
- ¹³⁶ Pudasjärven välikäräjät 1906. Kemin tuomiokunta. Cla:115. OMA.
- ¹³⁷ Pudasjärven välikäräjät 1906. Kemin tuomiokunta. Cla:115. OMA.
- ¹³⁸ Virrankoski 1973, s. 439.
- ¹³⁹ Kortessalmi 1975, s. 271.
- ¹⁴⁰ Kortessalmi 1975, s. 294.
- ¹⁴¹ Kortessalmi 1975, s. 294.
- ¹⁴² Kortessalmi 1975, s. 401–402; Rytönen 1978, s. 248.
- ¹⁴³ Rytönen 1978, s. 252.
- ¹⁴⁴ Rytönen 1978, s. 256.
- ¹⁴⁵ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁴⁶ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1908. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁴⁷ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁴⁸ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ¹⁴⁹ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁵⁰ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁵¹ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ¹⁵² Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1920–1922. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁵³ Rytönen 1978, s. 249.

-
- ¹⁵⁴ Sakari Särkelän haastattelu 8.6.2000.
- ¹⁵⁵ Sakari Särkelän haastattelu 8.6.2000.
- ¹⁵⁶ Sakari Särkelän haastattelu 8.6.2000.
- ¹⁵⁷ Kortessalmi 1975, s. 413.
- ¹⁵⁸ Sakari Särkelän haastattelu 8.6.2000.
- ¹⁵⁹ Sakari Särkelän haastattelu 8.6.2000.
- ¹⁶⁰ Kortessalmi 1975, s. 414.
- ¹⁶¹ Kortessalmi 1975, s. 416.
- ¹⁶² Sakari Särkelän haastattelu 8.6.2000.
- ¹⁶³ Kortessalmi 1975, s. 417.
- ¹⁶⁴ Kortessalmi 1975, s. 319–321.
- ¹⁶⁵ Taskila 1993, s. 49 ja 62.
- ¹⁶⁶ Manninen 1922, s. 152–159.
- ¹⁶⁷ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁶⁸ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁶⁹ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ¹⁷⁰ Soininen 1974, s. 151–152; Ks. myös Manninen 1922, s. 144–145.
- ¹⁷¹ Rytönen 1978, s. 226.
- ¹⁷² Armas Tynin haastattelu 3.7.2000.
- ¹⁷³ Armas Tynin haastattelu 3.7.2000.
- ¹⁷⁴ Emil Riihiahon haastattelu 29.6.2000.
- ¹⁷⁵ Emil Riihiahon haastattelu 29.6.2000.
- ¹⁷⁶ Ahti Ylisirniön haastattelu 24.5.2000.
- ¹⁷⁷ Ahti Ylisirniön haastattelu 24.5.2000.
- ¹⁷⁸ Pöytäkirja niittyhuutokaupasta vuodelta 1873. Metsähallituksen arkisto I. El 1. KA.
- ¹⁷⁹ Aarnio 1999, s. 151.
- ¹⁸⁰ Luettelo vuokraniityistä vuodelta 1872. Metsähallituksen arkisto I. El 1. KA.
- ¹⁸¹ Luettelo vuokraniityistä vuodelta 1872. Metsähallituksen arkisto I. El 1. KA.
- ¹⁸² Luettelo vuokraniityistä vuodelta 1872. Metsähallituksen arkisto I. El 1. KA.
- ¹⁸³ Pöytäkirja niittyhuutokaupasta vuodelta 1873. Metsähallituksen arkisto I. El 1. KA.
- ¹⁸⁴ Pöytäkirja niittyhuutokaupasta vuodelta 1873. Metsähallituksen arkisto I. El 1. KA.
- ¹⁸⁵ Pöytäkirja niittyhuutokaupasta vuodelta 1873. Metsähallituksen arkisto I. El 1. KA.
- ¹⁸⁶ Iijokiseutu 24.8.1998.
- ¹⁸⁷ Iijokiseutu 24.8.1998.
- ¹⁸⁸ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 108. KA.
- ¹⁸⁹ Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1864. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA.
- ¹⁹⁰ Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1860. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA.
- ¹⁹¹ Pudasjärven henkikirjat vuodelta 1861. Oulun kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto. Bb 34. OMA.
- ¹⁹² Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1868. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA.
- ¹⁹³ Pudasjärven henkikirjat vuodelta 1861. Oulun kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto. Bb 34. OMA; Aarnio 1999, s. 39.
- ¹⁹⁴ Rytivaaran ja Latvakouvan kruununmetsätorppasopimukset vuosilta 1870 ja 1874. Metsähallituksen arkisto I. Eh 5. KA.
- ¹⁹⁵ Rytivaaran ja Latvakouvan kruununmetsätorppasopimukset vuosilta 1870 ja 1874. Metsähallituksen arkisto I. Eh 5. KA.
- ¹⁹⁶ Rytivaaran ja Latvakouvan kruununmetsätorppasopimukset vuosilta 1870 ja 1874. Metsähallituksen arkisto I. Eh 5. KA.

- ¹⁹⁷ Rytivaaran ja Latvakouvan torppakatselmukset vuodelta 1885. Metsähallituksen arkisto I. Ei 2. KA. Saattaa hyvinkin olla, että Kynsijärven ja Granlundin sekä Kallioisenahon välissä torpilla oli muitakin haltijoita. Tähän viittaa Rytivaaran kruununmetsätorppasopimuksen välistä löytynyt asiakirja, jonka mukaan Rytivaaran hallintaoikeus siirtyi vuonna 1873 mäkitupalainen Johan Koskelalle. Tukea tälle asiakirjalle ei kuitenkaan muista lähteistä löytynyt.
- ¹⁹⁸ Pudasjärven henkikirjat vuodelta 1882. Oulun kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto. Bb 56. OMA.
- ¹⁹⁹ Pudasjärven rippikirjat 1861–1873 ja 1881–1890. OMA.
- ²⁰⁰ Rytivaaran ja Latvakouvan itsenäistymisasiakirjat vuodelta 1930. Pudasjärvi. 55–11 ja 69–11. PPMMTA.
- ²⁰¹ Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1860. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA.
- ²⁰² Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1860. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA; Vihola 1991, s. 208.
- ²⁰³ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ²⁰⁴ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ²⁰⁵ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 107. KA.
- ²⁰⁶ Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ²⁰⁷ Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuodelta 1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 108. KA.
- ²⁰⁸ Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.
- ²⁰⁹ Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.
- ²¹⁰ Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1864. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA.
- ²¹¹ Maataloustiedustelu vuodelta 1950. Maataloushallituksen arkisto. Ha II 2207. KA.
- ²¹² Taskila 1993, s. 191.
- ²¹³ Välikirja Kalle Sarajärven vuokraamasta kalkinpolttopaikasta vuodelta 1907. Pudasjärven hoitoalueen arkisto. E 3 e 1:1. OMA.
- ²¹⁴ Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1860. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA.
- ²¹⁵ Vihola 1991, s. 292.
- ²¹⁶ Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.
- ²¹⁷ Rytönen 1978, s. 238.
- ²¹⁸ Iin hoitoalueen torppaluettelo vuodelta 1868. Iin hoitoalueen arkisto. He 3:1. OMA.
- ²¹⁹ Aarnio 1999, s. 157.
- ²²⁰ Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.
- ²²¹ Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.
- ²²² Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat vuosilta 1908–1909. Metsähallituksen arkisto I. Ee 106. KA.
- ²²³ Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.
- ²²⁴ Taskila 1993, s. 139.
- ²²⁵ Taskila 1993, s. 142.
- ²²⁶ Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.
- ²²⁷ Taskila 1993, s. 132–133.
- ²²⁸ Taskila 1993, s. 131.
- ²²⁹ Jorma Kortetjärven haastattelu 17.7.2000.
- ²³⁰ Emil Riihiäön haastattelu 29.6.2000.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet ja haastattelut

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Metsähallituksen arkisto I (arkiston vanha osa)

Ee 106 Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat 1908–1909 ja Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat 1920–1922

Ee 107 Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat 1909

Ee 108 Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat 1909 ja 1926–1927

Ee 109 ja 110 Puhoksen hoitoalueen metsätalouden tarkastusten asiakirjat 1925–1927

Eh 5 Rytivaaran ja Latvakouvan sopimukset kruununmetsätorpista 1870

Ei 2 Rytivaaran ja Latvakouvan torppakatselmukset 1885

El 1 Luettelo vuokraniityistä 1872 ja pöytäkirja niittyhuutokaupasta 1873

Er 1–54 Ilmoitukset luovutetuista metsäntuotteista, vuokrasopimukset ja kaskimaaluettelot

Ev 11 Selostus valtion metsätaloudesta Pudasjärven hoitoalueella 1911–1912 ja Taivalkosken hoitoalueella 1914

Metsähallituksen arkisto II (arkiston uusi osa)

Hba 71 Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat 1932–1933 ja 1952

Hba 72 Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat 1924–1926, 1934–1935 ja 1959

Hba 73 Puhoksen hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat 1935–1936 ja 1959

Maataloushallituksen arkisto

Ha II 2207 Maataloustiedustelu 1950

Metsähallituksen arkisto, Tikkurila

Pudasjärven hoitoalueen kartat 1913

Metsähallituksen Pudasjärven toimiston arkisto, Pudasjärvi

Pudasjärven hoitoalueen kartat 1928 ja 1960

Puhoksen hoitoalueen kartat 1927 ja 1960

Pudasjärven hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat 1934–1935 ja 1959–1960

Puhoksen hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat 1959–1960

Ilmakuvat 1990–1997.

Metsähallituksen Taivalkosken toimiston arkisto, Taivalkoski

Taivalkosken pohjoisen hoitoalueen kartat 1909 ja 1954
 Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen
 asiakirjat 1920–1922, 1931–1932 ja 1951–1954

Oulun maakunta-arkisto (OMA), Oulu**Iin hoitoalueen arkisto**

Bd 6:1 Kaskimaa-, tervapuu-, metsänhaaskuu- ja metsänhakkuu-
 luettelot
 Be 12:1 Kaskimaaluettelot ja vuokrataskisopimukset
 He 3:1 Torppaluettelot 1860, 1864 ja 1868
 Hi 6:1 Metsänhakkuu- ja metsänhaaskuuluettelot

Pudasjärven hoitoalueen arkisto

E 3 e 1:1 Välikirja Kalle Sarajärven vuokraamasta kalkinpolttopai-
 kasta 1907
 Hd 4:2 Varpu-Jukuan leimausasiakirjat 1932
 Hg 1:1 Metsänarviokirjat 1888

Kemin tuomiokunnan arkisto

Cia: 60 ja 64 Pudasjärven talvikäräjät 1870 ja 1873
 Cia: 115 Pudasjärven välikäräjät 1906

Oulun kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto

Bb 34 Pudasjärven henkikirjat 1861
 Bb 56 Pudasjärven henkikirjat 1882

Pohjois-Taivalkosken hoitoalueen arkisto

Hd 4:2 Salmitunturin leimausasiakirjat 1933

Pudasjärven kirkonarkisto

Pudasjärven rippi- ja lastenkirjat 1854–1900

Oulun maakunta-arkiston karttakokoelma

12 b:4 Kartta Kynkään sahan tukkialueista 1853

Pohjois-Pohjanmaan maanmittaustoimiston arkisto (PPMMTA), Oulu

3/14 A KL II Iinattijärven jakokunnan kartta 1857 (Pudasjärvi)
 1 A, 1 B, 1/5 A ja 1/5 B KL VIII Jokijärven jakokunnan kartta 1855
 (Taivalkoski)
 55–11 ja 69–11 Rytivaaran ja Latvakouvan itsenäistymisasiakirjat
 1930 (Pudasjärvi)
 Karttaosat 2 ja 3 KL XI Kruununmaan kartta (Taivalkoski)
 Karttaosat 4, 6 ja 9 KL XV Kruununmaan kartta (Pudasjärvi)

Haastattelunauhat (hn) ja muistiinpanot (mp)

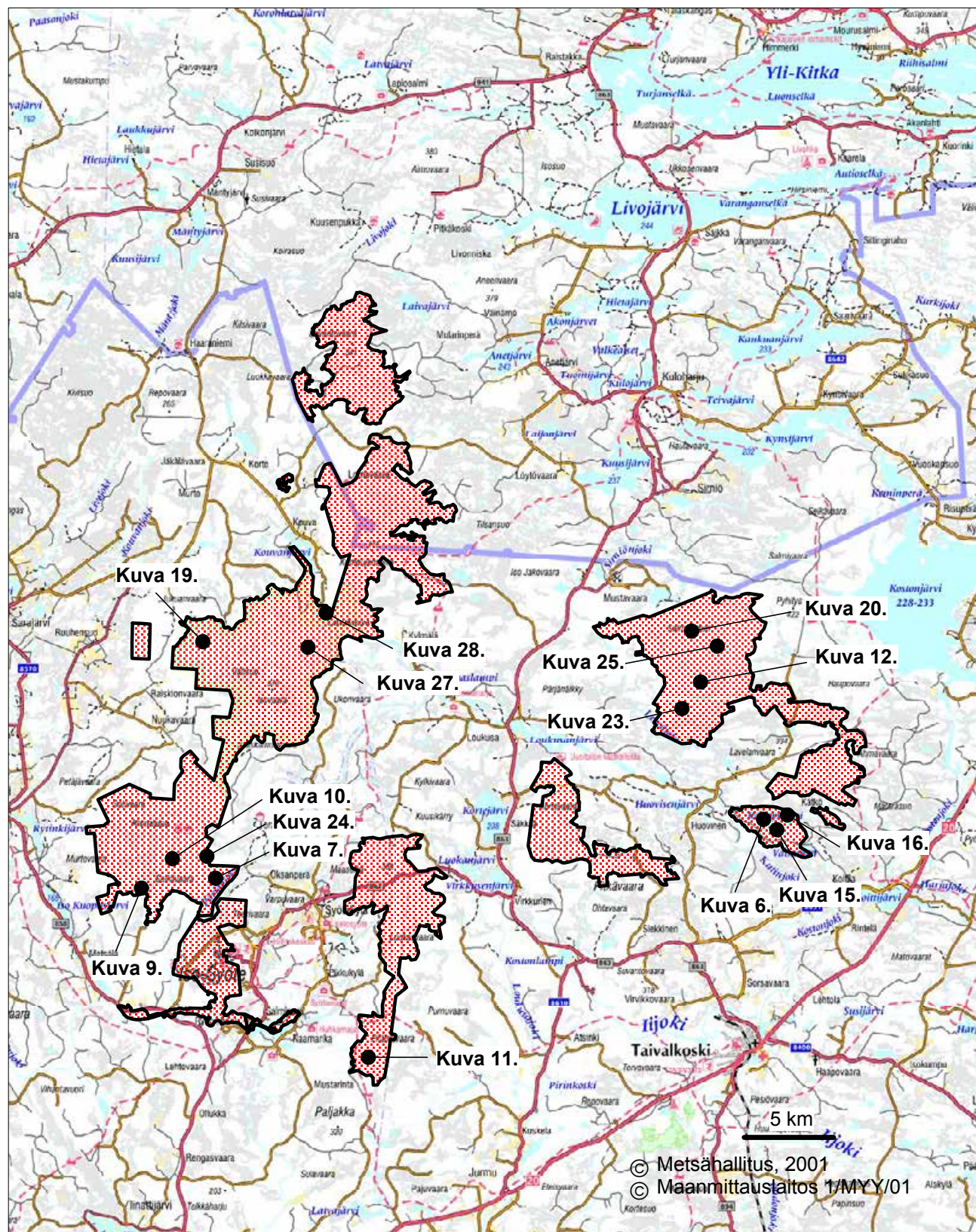
Ahti Ylisirniön (s. 1918) haastattelu 24.5.2000 (mp)/Jouni Aarnio
 Sakari Särkelän (s. 1932) haastattelu 8.6.2000 (hn)/Jouni Aarnio
 Emil Riihihahon (s. 1936) haastattelu 29.6.2000 (mp)/Jouni Aarnio
 Armas Tynin (s. 1933) haastattelu 3.7.2000 (hn)/Jouni Aarnio
 Yrjö Kouvan (s. 1920) haastattelu 14.7.2000 (hn)/Jouni Aarnio
 Jorma Kortetjärven (s. 1937) haastattelu 17.7.2000 (hn)/Jouni Aarnio

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Aaltonen, T. & Arkko, M. 1997: Vanhat hyvät erätaidot. – Ajatus, Helsinki. 211 s.
- Aarnio, J. 1999: Kaskiviljelystä metsätöihin. Tutkimus Pielisjärven kruununmetsistä ja kruununmetsätorppareista vuoteen 1910. – Joensuun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja 4. 202 s.
- Ahtela, H. 1916: Korven kamppailuja. – WSOY, Porvoo. 134 s.
- Alho, P. 1968: Pohjois-Pohjanmaan metsien käytön kehitys ja sen vaikutus metsien tilaan. – Suomen Metsätieteellinen Seura, Helsinki. 216 s.
- Eronen, M. & Haila, H. 1990: Tärkeimmät muinaisrannat. – Teoksessa: Alalammi, P. (toim.), Suomen Kartasto. Vihko 123–126 Geologia: 17. Maanmittaushallitus ja Suomen Maantieteellinen Seura, Helsinki.
- Grotenfelt, G. 1901: Suomen polttoviljelys. – WSOY, Porvoo. 150 s.
- Halila, A. 1954: Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721–1775. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V. – Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Oulu. 749 s.
- Heikinheimo, O. 1915: Kaskiviljelyksen vaikutus Suomen metsiin. – Metsähallitus, Helsinki. 262 s.
- Huurre, M. 1983: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia I. – Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Kuusamo. 532 s.
- Iijokiseutu 1998: Haravata, hankoa, keitistankoa niitä sitä niityllä tarvitaan... Hilda Pönkön nimimerkillä ”Hilippamuori” kirjoittama artikkeli.
- Kaila, E. E. 1931: Tervanpolton leviäminen Suomessa 1700-luvun puolimaissa. – Suomen Metsätieteellinen Seura, Helsinki. 38 s.
- Komitea 1900: Komitealta, joka on asetettu antamaan lausuntoa niistä periaatteista, joihin valtion metsätalouden tulisi perustua. – Komiteanmietintö 1900:5, Helsinki. 269 s.

- Komitea 1904: Tilattoman Väestön Alakomitean mietintö kruununmetsämaitten asuttamisesta. – Komiteamietintö 1904:2, Helsinki. 384 s.
- Kortesalmi, J. J. 1975: Kuusamon talonpoikaiselämä 1670–1970. Kuusamon historia II. – Kuusamon kunta, Kuusamo. 709 s.
- Kurimo, H. 1979: Deglaciation and early post-glacial hydrography in northern Kainuu and Peräpohjola, north-east Finland. A glacial morphological study. – Joensuun korkeakoulu, Joensuu. 64 s.
- Laitakari, E. 1960: Metsähallinnon vuosisataistaival 1859–1959. – Silva Fennica 107. 447 s.
- Luukko, A. 1954: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II. – Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Oulu. 845 s.
- Manninen, I. 1922: Pohjoisen Karjalan vanhanaikainen talous historiallisten lähteiden mukaan. – Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. 208 s.
- Niskasaari, J. 2000: Pudasjärven vaarojen nimistä. – Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopiston, suomen kielen laitos, Oulu. 56 s.
- Peltonen, J. 2000: Ansapolulla. – Suomen Metsästysmuseum, Riihimäki. 83 s.
- Ruuttula-Vasari, A. 1995: Metsäherrat ja metsäherrojen herjaajat. Metsähallituksen ja pohjoissuomalaisten yhteentörmäys 1851–1900. – Lisensiaattitutkielma, Oulun yliopisto, historian laitos, Oulu. 152 s.
- Rytkönen, R. 1978: Suur-Iin historia 1700–1870. – Haukiputaan, Iin, Kiimingin, Kuivaniemen, Pudasjärven, Ranuan, Taivalkosken, Yli-Iin ja Ylikiimingin kunnat ja seurakunnat, Kajaani. 637 s.
- 1989: Suur-Iin historia 1870–1925. – Haukiputaan, Iin, Kiimingin, Kuivaniemen, Pudasjärven, Ranuan, Taivalkosken, Yli-Iin ja Ylikiimingin kunnat ja seurakunnat, Kajaani. 592 s.
- Sarkkinen, M. 1998: Pudasjärven muinaisjäännösten inventointi. – Museovirasto, arkeologian osasto, topografinen arkisto, Helsinki.
- 1999: Taivalkosken muinaisjäännösten inventointi. – Museovirasto, arkeologian osasto, topografinen arkisto, Helsinki.
- Seppänen, V. 1939: Miiluhiihto. – Teoksessa: Lakari, O. J. (toim.), Metsänhoitajien jatkokurssit 1938. – Silva Fennica 52:105–120.

- Soininen, A. 1974: Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. – Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. 459 s.
- Suomen Metsätieteellinen Seura (toim.) 1959: A. G. Blomqvistin matkakertomukset vuosilta 1867–1869. – Silva Fennica 100. 132 s.
- Taavitsainen, J.–P. & Simola, H. & Grönlund, E. 1998: Cultivation history beyond the periphery: Early argiculture in the North European boreal forest. – Journal of World Prehistory 12(2): 199–253.
- Taskila, E. (toim.) 1993: Sarkain ja savottain Sarakylä. – Sarakylän kylätoimikunta, Sarakylä. 317 s.
- Tervonen, P. 1992: Suomussalmen kruununmetsämaiden asuttaminen. – Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto, historian laitos, Oulu. 110 s.
- Vahtola, J. 1988: Taivalkoski. – Taivalkosken kunta, Taivalkoski. 135 s.
- Vihola, T. 1991: Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. – Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. 472 s.
- Virrankoski, P. 1973: Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. – Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Lapin maakuntaliittojen yhteinen historiatoimikunta, Oulu. 842 s.

Vuonna 2001 ilmestyneet Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisut

Sarja A

- No 127 Lindgren Leif 2001: Perinnebiotooppien kasvien ja kasvillisuuden seuranta Saaristomeren kansallispuistossa. Uppföljning av förändringar i flora och vegetation i Skärgårdshavets nationalpark. Monitoring plants and vegetation on semi-natural biotopes in the Southwestern Archipelago National Park. 228 s. (80 mk)
- No 128 Koskimies Pertti 2001: Pihlajaveden linnusto. Suojelu ja seuranta. 101 s. (80 mk)
- No 129 Kyöstilä Maarit, Leivo Anneli & Loikkanen Teppo (editors) 2001: Challenge for Visitor Centres – Linking Local People, Visitors and Protected Area. 79 s. (maksuton)
- No 130 Sihvo Juha 2001: Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus. Loppuraportti osa 1: Projektikuvaus. 76 s. (60 mk)
- No 131 Hokkanen, T. J. (toim.) 2001: Diversity studies in Koitajoki Area (North Karelian Biosphere Reserve, Ilomantsi, Finland). 217 s. (80 mk)
- No 132 Tervonen, P. 2001: Tiaisen kruununmetsätorpasta Alanteen tilaksi. 53 s. (60 mk)

Sarja B

- No 57 Tuominen, Seppo, Eeronheimo, Heikki & Toivonen, Heikki 2001: Yleispiirteinen biotooppiluokitus. 60 s. (60 mk)
- No 58 Tukia Harri , Hokkanen Marja, Jaakkola Sari, Kallonen Seppo, Kurikka Tuula, Leivo Anneli, Lindholm Tapio, Suikki Anneli ja Virolainen Erkki 2001: Metsien ennallistamisopas. 87 s. (60 mk)
- No 59 Metsähallitus 2001: Pöyrisjärven erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Pöyrisvuoman soidensuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Saaravuoman-Kuoskisenvuoman soidensuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma 78 s. (60 mk)
- No 60 Metsähallitus 2001: Urho Kekkosen kansallispuiston runkosuunnitelma. 64 s. (60 mk)